

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**SAVAŞ VE ÇOCUK KONUSUNUN
ESERLERE YANSIMASI ÜZERİNE
TOPLUMSAL BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep YAMLI

Balıkesir, 2019

**T.C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

**SAVAŞ VE ÇOCUK KONUSUNUN
ESERLERE YANSIMASI ÜZERİNE
TOPLUMSAL BİR DEĞERLENDİRME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Zeynep YAMLI

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi M. Murat ÖZKUL

Balıkesir, 2019

T. C.
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Sosyoloji Anabilim Dalı'nda 201612541005 numaralı Zeynep YAMLI'nın hazırladığı "Savaş ve Çocuk Konusunun Eserlere Yansıması Üzerine Toplumsal Bir Değerlendirme" konulu YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 30.05.2019 tarihinde yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezin onayına OY BİRLİĞİ/OY ÇOKLUĞU ile karar verilmiştir.

Üye (Danışman)

Dr. Öğr. Üy. M. Murat ÖZKUL

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Yonca ALTINDAL

Üye

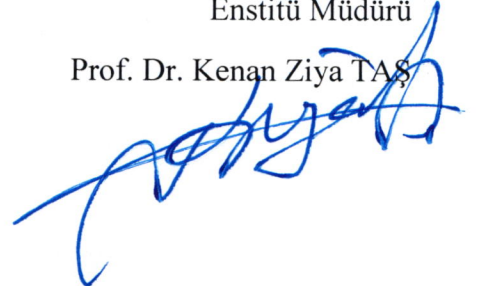
Dr. Öğr. Üyesi Enes Battal KESKİN

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

26.06.2019

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ

ÖNSÖZ

Yaşantı devam ederken birey olarak çoğu zaman bütünü görmekten kaçıyoruz. Bireylerde meydana gelen hasarların bütünü ne derecede etkilediğini göremiyoruz. Özellikle yaşanan savaşların ardından bireylerdeki yıkımlar görmezden gelinmektedir. Görmek istemediğimiz hatta çoğu zaman görmezden geldiğimiz savaş sadece bulunduğu coğrafyayı etkilememektedir.

Savaş toplumların kaderidir. Günümüz şartlarında, ortadan kaldıramayacağımız savaşın yayıldığı alanlar ise gün geçtikçe artmaktadır. Savaşın getirdiği olumsuz etkileri ortadan kaldıracak gücün bugünün çocukları olduğuna inanıyorum. Peki, geleceğin yükünü omuzlarına yüklediğimiz çocuklar için bugün neler yapıyoruz? Ya da savaşa maruz kalmış hatta savaşmak zorunda kalmış çocuklardan gelecekte neler bekleyebiliriz? Uğurlarında çaba harcanması gereken tek grubun çocuklar olduğunu düşünüyorum. Bedenen ve zihnen sağlıklı bir çocuk ileride katıldığı toplumu da iyileştirecektir.

Savaş çocuklarının yaşadığı yıkımı anlatmaya ise kelimeler yetmez. Yaşadıkları yıkımın altından kalkmaları için el uzatmak zorundayız. Gelecekteki çocukların bugünün savaş çocuklarının yaşadığı yıkımı ve kaybı yaşamamaları için şimdi bilinçli tedbirler almalıyız. Amacımız çocuklarda oluşan yıkımı aza indirmek için değil; çocukların böyle bir yıkıma maruz kalmalarını engellemek için çabalamak olmalıdır.

Çalışmamı toplumun savaşı yaşamış çocukların hassasiyetlerinin farkına varması için verilmiş bir çaba olarak görebilirsiniz. Savaşı yaşamış bireylerin yaşadıkları yıkımı doğru anlayabilmek ve aktarabilmek adına savaşla ilgili (tez aşamasında kullandığım veya kullanmadığım) literatürdeki makalelerin okunması, gerçek hikayeleri konu edinen filmlerinin izlenmesi, belgesellerin izlenmesi ve son olarak eserlerin okunması psikolojik olarak oldukça yıpratıcı süreçlerdi. Konunun içine girip sadece savaşı yaşayan insanların ve özellikle de savaşı yaşayan çocukların yaşantılarına şahit olmak bu süreci daha da zorlaştırdı.

Savaş çocuklarını tez konusu olarak seçmemin asıl amacı sosyoloji literatüründe kısıtlı bir alana sahip olan bu konunun öznelere için bir şey yapmış olmaktı. Savaş çocuklarının dünyalarını anlamaktır.

Her sosyal bilimcinin kendi ilgileriyle oluşturduğu alanı ve toplumla olan sorunları ayırır. İlgı ve sorunlarımın toplandığı savaş ve çocuk alanında çalışma yapmam için bana yardım eden, konu seçiminde serbestlik sağlayan aynı zamanda fikirlerini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi M. Murat ÖZKUL'a; konunun ağırlığı sebebi ile kendimi kötü hissettiğim her an yanımda olan, desteğini esirgemeyen Onat KAMÇI'ya ve Elif Sena ESER'e; alanı olmamasına rağmen tezimi bütün dikkatiyle okuyup eksik gördüğü noktaları ileten ve yardımcı olan Hazal NOYAN'a; tezinin bütün aşamalarında bana maddi, manevi destekte bulunan başta annem ve babam olmak üzere aileme ve dostlarıma çok teşekkür ederim.

Zeynep YAMLI

ÖZET

SAVAŞ VE ÇOCUK KONUSUNUN ESERLERE YANSIMASI ÜZERİNE TOPLUMSAL BİR DEĞERLENDİRME

YAMLI, Zeynep

Yüksek Lisans, Sosyoloji Anabilim dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi M. Murat ÖZKUL

2019, 91 sayfa

21. yüzyıl gündeminin çoğunu oluşturan savaş, toplumların tamamını etkilemektedir. Savaş, ardında bütün toplumu kapsayan bir enkaz bırakmaktadır. Etkileri bu denli sarsıcı olan savaş olgusundan en fazla etkilenen grup ise tartışmasız çocuklardır. Savaş esnasında maddi ve manevi kayıplar yaşayan çocuk, büyük sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunlar eğer aile varsa eğitim desteği ile telafi edilebilir nitelik kazanırken ailenin olmaması durumunda daha derin izler bırakmaktadır. Bu izlerden en büyüğü ise çaresiz ve seçenek tanınmayan çocukların askerleştirilmesi; çocukların askerliğe zorlanmasıdır. Tezimiz boyunca terminolojide geçtiği şekilde *çocuk asker* olarak ifade edeceğiz.

Toplumda bu konuda yapılması gereken ise savaş çocuklarına yönelik farkındalık yaratarak, bu çocuklara karşı tutumlarda değişiklik sağlayabilmektir. Bunu yaparken çalışmamız içinde savaş çocuklarının yaşadıklarını veya yaşamak zorunda kaldıkları durumları tahlil edebilmek için (çocuk askerlerle ilgili çalışmalar ve metinler) eserler araç olarak kullanılmıştır. Eserler toplumun gerçekliklerinden etkilenerek oluşturuldukları için savaş çocuklarının içinde bulundukları durumu bizlere aktarmakta çok başarılıdır. Çalışma içerisinde kullanılan eserler kurgu olmayıp, gerçek olay ve kişilerden yola çıkılarak yazılmış eserlerdir. Anlaşılacağı üzere çalışmamızın amacı savaş ve çocuk gibi iki büyük olgunun yanyana gelince toplumda oluşturduğu yıkıcı etkiyi aktarabilmektir.

Kelimeler: Savaş, çocuk, çocuk-asker, aile, eğitim, eserler

ABSTRACT

A SOCIAL ASSESSMENT OF THE REFLECTIONS OF “WAR AND CHILD” ON LITERARY WORKS

Yamlı, Zeynep

Master Degree, Department of Sociology

Thesis Advisor: Dr. Öğr. Üyesi M. Murat ÖZKUL

2019, 91 pages

War, predominantly the agenda of 21. century, highly affects all the societies. War leaves behind a wholly damaged society. The fact of war, whose effects are highly damaging, affects the kids at the very most. During war, the kids who experience financial and emotional loss are left alone with major problems. If there is a family and a provided education system, these problems may be compensated. On the other hand, if there aren't any family or a provided education support, it may leave bigger marks on a kid. The biggest mark of all is described with the desperate kid becoming a soldier. Throughout our thesis, we are going to refer it as a kid soldier, which is written the same in terminology.

In society, the actions are to be taken to change the approach towards the kids of war by creating awareness towards these kids. While doing this, in our study, the works are used as a tool (studies and articles about kid soldiers) to understand and later give voice to the situations of the kids of war had gone through or had been obliged to do. Due to the fact that the Works are composed of the realities of the society, they are quite successful at narrating the situations the kids of war are in. The Works used in the study are inspired by real stories and people. As it understood, the purpose of the study is to narrate the destructive damage the society is subjected to when the two significant facts like war and child encounter.

Words: War, kid, kid soldier, family, education, works.

İTHAF

*Çalışmamı, her türlü yoksunluğu ve hüznü asırlardır üzerinde
toplamayı huy edinmiş savaş çocuklarına ithaf ediyorum.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İTHAF	vii
KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Problemi.....	3
1.2. Araştırmanın Amacı	4
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Araştırmanın Yöntemi.....	5
1.5. Araştırmanın Varsayımları.....	6
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	7
1.7. Tanımlar	8
1.8. Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar	9
1.8.1. Kuramsal Çerçeve.....	9
1.8.2. İlgili Araştırmalar	10
2. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK SOSYOLOJİSİ	12
3. SAVAŞ VE ÇOCUK	17
3.1. Savaş, Aile ve Çocuk	18
3.1.1. Devletin Savaşta Çocuk Kullanımı	24
3.1.2. Gayrimeşru Grupların Savaşta Çocuk Kullanımı	25
3.2. Savaşta Çocuk ve Suç	27
3.3. Çocuk Hakları	28
4. METİNLERDE SOSYOLOJİ; SAVAŞ VE ÇOCUK.....	31
4.1. Eserlerde “Çocuk ve Savaş”	33
4.1.1. Allah Mecbur Değil Ki.....	35
4.1.2. Kurşunların da Rengi Var	43

4.1.3.	Ben, Malala	49
4.1.4.	Anne Frank'ın Hatıra Defteri	54
4.1.5.	Toprağımızın Kokusu	61
4.2.	Aile, Eğitim ve Çocuk Asker	69
4.2.1.	Savaşta “Aile”	69
4.2.2.	Savaşta “Eğitim”	72
4.2.3.	Savaşta “Çocuk Asker”	75
5.	SONUÇLAR VE ÖNERİLER	77
5.1.	Sonuçlar	77
5.2.	Öneriler	82
KAYNAKÇA		86
EKLER		90
EK 1		90
EK 2		91

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
bkn.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Dü.	: Düzenleyen
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
IŞİD	: Terör Örgütü
NPFL	: National Patriotic Front of Liberia (Liberya Ulusal Vatansever Cephanesi)
s.	: Sayfa
SSCB	: Rusya
ULIMO	: Birleşik Kurtuluş Hareketi
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund
vb.	: Ve benzeri
yy.	: Yüzyıl

1. GİRİŞ

21. yüzyılın gündemini oluşturan savaş olgusunun toplum üzerindeki etkisi yadsınamayacak kadar büyüktür. Savaşın çocuklar üzerinde bıraktığı etki ise oldukça dikkat çekicidir. Çalışmamızın esas problemini savaş çocuklarının yaşamak zorunda kaldığı bu yıkım oluşturmaktadır. Çünkü çocuklarda meydana gelen yıkım telafi edilemediğinde farklı yollardan toplumun tamamına sirayet etmektedir. Yine savaşın tesiriyle çocukluk evresinde alınan hasarlar toplumun gelecek tasavvurunu da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Özellikle savaş sonrası evrede çocukların uyum sorunları sosyalleşme unsurlarını doğrudan etkileyebilmektedir.

Savaş, iki veya daha fazla ülkenin ya da bir ülke içindeki grupların çıkar anlaşmazlığı sonucunda birbirlerine üstünlük sağlamak için toplumda oluşturdukları kaos ortamıdır. Devletlerin ya da grupların savaşından en çok etkilenenler ise sivil bireylerdir. Etkilenen sivil bireyler içinde azınlık bir grup olan çocuklar ise savaşın getirdiği yıkıcı etkiyi çok daha derinden hissetmektedir.

Kabul edilmelidir ki, çocuklar savaş içerisindeki en dezavantajlı grubu oluşturmaktadır. Ancak, bu dezavantajların ve yapılan tespitlerin bilimsel alana nakli sorunludur. Bu alanla ilgili yapılan literatür taraması çalışmasında “savaş ve çocuk(luk)” ile ilgili araştırmaların sınırlı olduğu görülmüştür.

Çalışmanın ilk bölümünde araştırmanın problemi, amacı, önemi, yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Bunun yanı sıra çalışmanın çerçevesinin belirlenmesi açısından varsayımlar, sınırlılıklar ve tanımlar belirtilmiştir. Kuramsal çerçeve ve ilgili araştırmalardan da bahsedilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde öncelikle “çocuk ve çocukluk” olguları üzerinde durulmaktadır. Ardından sosyoloji zemininde çocuk ve çocukluk olgularının ortaya çıkışı, toplumdaki karşılığı, toplumda geçirdiği değişim ve çocuğun toplumsal hayatta kabul edilme sürecine değinilmektedir.

Çocuğun savaşta çevre ile olan genel ilişkisinin incelediği üçüncü bölümün ilk alt başlığında çocuğun savaşta kullanımı anlatılmıştır. Savaşta savunmasız kalmasından dolayı savaş içinde rol alan çocuğun durumu değerlendirilmiştir. Çocuğun savaş içinde kullanımı noktasında iki gruptan bahsedebiliriz. Biri meşru olan devletin savaş öncesinde ve savaş esnasında çocuk kullanımını içerirken diğeri gayrimeşru grupların savaşta çocuk kullanımını içermektedir. Bu başlık altında öncelikle çocuğun savaşta rolü ve konumu incelenmektedir. İkinci alt başlığa gelindiğinde ise savaşın çocuğu sürüklediği suç olgusuna değinilmektedir. Çocuğun savaş esnasında yaşama tutunmak için yapmak ve bulunmak zorunda olduğu durumlar belirtilmiştir. Son alt başlıkta savaşta çocuk suça sürüklenirken Çocuk Hakları Sözleşmesine (UNICEF, 2004) göre çocuğun sahip olduğu haklar bulunmaktadır. Bu durumda sözleşmeye göre devletler çocuğun bulunduğu düşkün durumda çocuğun yüksek yararını baz alarak hareket etmelidirler. Çocuk hakları çerçevesinde çocuğun sahip olduğu haklara değinilmiştir.

Dördüncü bölümde ise savaş ve çocuk olgularının metinlerdeki sosyolojik yanlarına değinilmiştir. Öncelikle bu başlık altında ele alınan en önemli soru; “Savaş ve çocuk neden sosyoloji disiplini içinde değerlendirilmelidir?”

Asıl sorunun ardından “savaş ve çocuk(luk)” konusunu sosyoloji içinde eserler üzerinden bir değerlendirmeye tabi tutarak, savaş halinin çocukların hayatında ne gibi zararlara sebep olduğunu tespit etmeye çalışacağız. Çalışma içinde beş eser kullanılmaktadır; *Allah Mecbur Değil ki* (Kuruma, 2002), *Kurşunların da Rengi Var* (Kaşlı, 2016), *Ben Malala* (Yusufzay ve Lamb, 2017), *Anne Frank’ın Hatıra Defteri* (Frank, 2017) ve *Toprağımızın Kokusu*’dur (Mourad, 2010). Bu eserlere ek olarak bir de *Zlata’nın Günlüğü*’nden (Filipoviç, 1994) bahsedilmiştir. Eserleri çalışmamız içinde kullanma sebeplerinden biri de çocuğun kendisini ifade edememesidir. Çocuk o an yaşadıklarını anlatamayacak durumda olduğu için savaşı çocukken yaşamış yetişkinlerin çocukluklarından

dinlemekteyiz. Bu sebeple seçilen eserler savaşı yaşayan yazarlar tarafından kaleme alındığı için önem taşımaktadır.

Bölümün son alt başlığında ise eserler üzerinden işlediğimiz “çocuk ve çocukluk”, “savaş ve çocuk” konularının aile, eğitim ve çocuk asker üzerinden değerlendirilmesi yapılmıştır. Aile, eğitim ve çocuk üçgeninin savaş olgusu altında uğradığı değişimin çocuğa dolaylı yoldan topluma verdiği zarar üzerinde durulmuştur.

1.1.Araştırmanın Problemi

Araştırmamızın esas problemini savaşı yaşamış çocukların yıkımları oluşturmaktadır. Bu yüzden tezimizi savaşın çocuklara verdiği zararı topluma anlatmak ve anlamak üzere şekillenmiştir. Çünkü savaş sonrası çocukların iyileştirilmesi noktasında toplumun adımlar atması gerekmektedir. Bu noktada toplum olarak ancak çocukların yaşadığı yıkımı anladıktan sonra onarıcı adımlar atılabilecektir.

Savaş çocuklarının, toplumun (toplumların) geleceği için savaş sonrası topluma tekrar kazandırılması gerekmektedir. Savaş, çocuklar, savaş çocukları ve toplum gibi büyük olguların yan yana gelmesi bu konunun sosyoloji disiplini içinde de yer alması gerektiği sinyalini vermiştir. Olgular ayrı ayrı çeşitli disiplinler (edebiyat, felsefe, tıp, psikoloji gibi) tarafından ele alınmıştır. Fakat sosyoloji içinde ele alınması savaş çocuklarının durumunun anlaşılması için önem arz etmektedir. Problemimiz tezimizin içinde ele alırken savaş ve çocuk temalı eserlerden yararlanılmıştır. Savaş çocuklarını ele alırken yararlanacağımız eserleri kaleme alan yazarlar savaşa tanık olmuş insanlardır. Bu bakımdan seçilen yazarların eserleri de çocukların dünyalarını aktarması noktasında yardımcı olmuştur.

Eserleri sosyolojik olarak değerlendirirken fark edilen bir husus; sosyoloji disiplini içinde artış gösteren çocukluk sosyolojisi sorunların çözümü ya da azalmasına yönelik henüz önermelerde bulunamasa da kamuoyunun savaş çocukları konusunda bilgisinin ve farkındalığının artmasını sağlamıştır (Canatan ve Yıldırım, 2013: 163-164). Çalışma içinde değerlendirilmek üzere seçilen eserler savaş ve çocuk konusunda gerçek olaylardan ve yazarların kendi yaşantılarından yola çıkarak kaleme alınmış eserlerdir.

1.2.Araştırmanın Amacı

Araştırmamızın amacı ise şimdiye kadar “savaş ve çocuk(luk)” konusunun edebiyat, felsefe ve diğer disiplinler (psikoloji, tıp, edebiyat) tarafından da ele alınmasına karşılık “savaş ve çocuk” konusunu sosyoloji zeminindeki kısıtlı bir alana sahip değerlendirilmelere alternatif sunmaktır. Sosyoloji disiplini içinde “Savaş ve çocuk(luk)” gibi toplumsal bir konunun eserlere yansıyan sosyolojik arkaplanı ve toplumsal dayanakları değerlendirilecektir. Eserler, toplumların gerçekliklerinden meydana geldikleri için savaş ve çocuk konusunun eserlerde dile getiriliş biçimi önem arz etmektedir.

21. yüzyıl için büyük bir sorun haline gelen savaş ve çocuk konusunun eserlerdeki yansımalarını ortaya koymak; savaş ortamı gibi olağanın dışındaki bir sosyolojik vasatı paylaşan savaş çocukları ile ilgili bilinci oluşturmak ve savaşla birlikte ortaya çıkan sorunları anlamak için önemli bir adımı oluşturmaktadır. Savaşla ilgili eserlerden yola çıkarak ve “savaş ve çocuk(luk)” konusunda seçilmiş beş kitap üzerinden değerlendirilmiştir. Tezimiz vasıtasıyla literatüre katkı sağlamak ve yapılacak araştırmalara yeni bakış açısı kazandırmak amaçlananlar arasındadır. Bunlara ek olarak eserler üzerinden yapılacak sosyolojik değerlendirme ile kayıp nesil olarak görülen savaş çocuklarını anlamak ve sosyal, kültürel, psikolojik anlamda sağlıklı bireyler olarak tekrar topluma kazandırılması noktasında çözümler üretebilmektir.

1.3.Araştırmanın Önemi

Araştırmamızla birlikte savaş çocuklarının durumları ile ilgili elde ettiğimiz veriler öncelikle toplumlar ve devletler tarafından gerekli önemin verilmediği savaş çocuklarının geleceklerinin iyileştirilmesi için atılması gereken adımların belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Savaş çocukları toplumlar için önem taşımaktadır. Araştırmamız savaş çocuklarına gereken önemin verilmesi noktasında görev üstlenmektedir. Aynı zamanda savaş çocuklarının toplumlar için taşıdığı önem üzerinde durmasıyla çocukların savaştaki durumlarının anlaşılmasında aydınlatıcı nitelik taşımaktadır. Çünkü çocukların savaş sonrasında iyileştirilmesi, toplumların da geleceklerinin iyileştirilmesi anlamına gelmektedir.

Araştırma içinde kullandığımız verilere dayanarak savaşın çocukların dünyasındaki karşılığını tasavvur etmekteyiz. Araştırmamız çocuklar için yapılması gerekenlerin yönünün belirlenmesi açısından önem taşımaktadır. Aynı zamanda “savaş ve çocuk” konusunun sosyoloji literatüründe sahip olduğu kısıtlı alana yeni bir bakış açısı oluşturmaları bakımından önem taşımaktadır.

Araştırma için seçilen eserlerde görülen ortak özelliklerden biri de savaş esnasında azınlık bir grubu oluşturan çocukların yaşadığı dramın derinliğini gözler önüne serdiği için de önem taşımaktadır.

1.4.Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda literatür taramasına dayalı karşılaştırmalı bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Savaş ve çocuk konusunda eserler üzerinden sosyolojik eleştiri yapılarak savaş çocuklarının durumları ortaya konulmuştur. Alver’e (2006: 292-293) göre sosyolojik eleştiri bir tür sosyolojik okumadır. Bu sebeple betimleyicidir, değer yargısı belirtmez ve edebi türler arasında ayırım yapmaz. Aynı zamanda sosyolojik eleştiri arkaplan araştırmacısıdır. Yazarın eserine etki eden arkaplanı, eser ve yazar ilişkisini göz önüne alarak ortaya çıkarmaktadır. Tezimizde eserleri tahlil ederken sosyolojik eleştiri çerçevesinde ilerlenecektir.

Karşılaştırmayı mümkün kılan mevcut toplumsal yapının kurumlarından olan aile ve eğitimin süregelen savaş sırasında dahi çocuğun geleceğine yönelik bir etken olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Bu nedenle, karşılaştırmalar bu iki kurumun özelinde gerçekleştirilmiş; devam etmekte olan savaşın sonuçlarını farklılaştıran unsurlar olarak değerlendirilmişlerdir.

Araştırmamızın içinde yer verdiğimiz eserlerde özellikle yazarın savaşta doğrudan bulunmasına ya da kendi çocukluğunu anlatmasına dikkat edilmiştir. Bunun yanında hissiyatla hareket etmesi, eseri oluştururken hesapsız ve menfaatsiz sadece savaşın etkilerini ortaya koymak adına adım atmış olması gibi kriterler de göz önüne alınmıştır.

“Savaş ve çocuk” konulu oluşturulmuş birçok eser bulunmaktadır. Fakat bu eserler bahsettiğimiz kriterlerin aksine; olayın kurgu olması, yazarın savaşı

yaşamamış olması, savaşı sadece okuduklarından yola çıkarak anlatmış olmaları vb. durumlarla eseri oluşturmaları sebebiyle çalışmamızın içine dahil edilmemiştir.

Kısacası, sosyolojik okuma yapılarak değerlendirilen eserlerde çocukların yaşamak zorunda kaldıkları durumlar karşılaştırılıp savaş çocuklarının sorunları ortaya konulmuştur. Eserlerin seçiminde dikkat edilen öncelikli husus; yazarın savaşın içinde bulunması, kendi yaşadıklarını anlatması veya yaşadıklarını oluşturdukları karakter üzerinden anlatmasıdır. Seçilen eserlerin kurgu olmaması da dikkat edilen noktalardandır.

1.5.Araştırmanın Varsayımları

Konuyla ilgili yazılan eserlerin yazarları savaşta bulunmuş ve savaşı bire bir yaşamış oldukları için eserlerden elde edilen bilgiler, geçerli ve güvenilirlerdir.

Kullanılan kaynaklar savaş çocuklarının durumunu anlaşılır kılmaları, aktarılması ve betimlenmesi bakımından yeterlidir.

Savaş çocuklarının savaş esnasında (aile olma bilincinde olan) bir aileye sahip olmaları çocuklar için savaşın seyrini değiştirmektedir. Çocukların aileleriyle birlikte olmasının yanında belirleyici olan ailelerin çocuklarını sahiplenici, koruyucu bir ilişki sürdürmeleridir. Böyle durumlarda savaş, çocuklar için katlanılabilir duruma gelmektedir. Aile ve çocuk ilişkisindeki en önemli nokta ise aileyi oluşturan bireylerin (özellikle ebeveynlerin) aile olmanın ne demek olduğunu bilmesinden geçmektedir. Savaşta “aileye sahip olan her çocuk savaşı travma yaşamadan atlattır” gibi genelleme yapılamaz. Burada ailenin tavrının özellikle çocukların savaştaki konumu açısından kıymetli olmasından kaynaklanmaktadır.

Aile olma bilincine sahip ebeveynler çocuklarını savaşın etkilerinden uzak tutmak istemektedir. Ebeveynler, çocuklarının fiziksel sağlıkları kadar ruhsal sağlıklarının da önemli olduğunun farkındadırlar. Bu noktada çocuk için iki durumdan bahsedilebilir. Çocuk savaşta aileye sahipse aile çocuğun iyiliği için ilk olarak çocuğun eğitime önem vermektedir. Savaşta olsalar da eğitiminin devamlılığını sağlamaktadır. Kısacası aile, çocuğu savaşın etkilerinden kurtarmak için ilk olarak eğitim kurumundan faydalanılmaktadır. Diğer bir durum ailenin olmadığı (yada aile olma işlevini yerine getiremediği) zamanlarda kendini

göstermektedir. Savunmasız kalan çocuk hayatta kalabilmek için çocuk asker olmaktadır.

Çocuk asker, savaş çocuklarının anlaşılmasında en önemli kavramdır.

1.6.Araştırmanın Sınırlılıkları

Çalışmamızın sınırlarını ise belirlenen eserler oluşturmaktadır. Çalışma içinde beş ayrı eserden yararlanılmıştır. Seçilen eserlerin birincisi, Ahmadu Kuruma'ya (2002) ait olan “Allah Mecbur Değil Ki” romanıdır. Çocuk asker olarak hayatını sürdüren siyahi bir çocuk olan Birihiima'nın gözünden Afrika'daki kabile savaşlarını ve kabile savaşları sırasında yaşadıklarını anlatmaktadır. Brihiima'nın, savaşta çocuk asker olma sürecini ve çocuğun “çocuk asker” olduktan sonra yaşadıklarıyla ilgili anlattıklarından dolayı tezimizin içinde kitabın tamamından yararlanılmıştır.

Başka bir eserde ise 1992-1995 yıllarında Bosna Hersek'te yaşanan savaşa tanıklık eden, savaşın etkilerini derinlemesine hissedene, ülkede savaş başladığında henüz 7 yaşında olan Kaşlı'nın (2016) yıllar sonra yaşadıklarını kamuoyuna duyurabilmek için kaleme aldığı “Kurşunların da Rengi Var” romanıdır. Savaş içinde aileye sahip olan çocuğun savaşı ailesinin desteği ile nasıl atlattığını anlamak adına yararlanılmıştır. Eserde eğitim kurumunun aile tarafından tercih edilmesi de eserin tezimizin içinde yer almasında etkilidir.

Adı geçen diğer eserler ise Pakistan'daki iç savaş sırasında eğitim hakkını savunduğu için Taliban tarafından kafasından vurulan Yusufzay'ın yaşadıklarını Christina Lamb ile birlikte kaleme aldığı “Ben, Malala” (Yusufzay ve Lamb, 2017) eseridir. Malala'nın günlük yaşadığı sıkıntılar, ülkenin politik zemini, akrabalık ilişkileri, örgütün toplumsal hayatta yarattığı kısıtlamalar tezimizin dışında tutulmuştur. Kurşunların da Rengi Var eserinde olduğu gibi çocuğun, aile ve eğitim kurumunun savaş içerisindeki birliğinden sağladığı yarar göz önüne serilmektedir.

Anne Frank (2017) tarafından 1941 ve 1944 yılları arasında günlük tarzındaki eser “Anne Frank'ın Hatıra Defteri”dir. Eserde yoğunlukla yer alan sığınaktaki bireysel ilişkilere, aile ilişkilerine, kişisel problemlere tezimizde yer verilmiştir.

Son olarak da gazeteci Kenizé Mourad (2010) tarafından kaleme alınan “Toprağımızın Kokusu” söyleşi kitabıdır. Kenizé Mourad İsrail – Filistin arasında

yıllardır süren savaşı ele almıştır. Eser içinde İsrail ve Filistin taraflarına söz hakkı tanınmıştır. Eserin en önemli özelliği ise önyargılardan arınarak taraf tutmadan, İsrail ve Filistin halkına eşit söz hakkı verilmesidir. Kenizé Mourad'ın eserinde İsrail'in yaptığı haksızlıklar ve zalimlikler üzerinde durulmamıştır. İki devlet arasındaki anlaşmazlıklara, siyasi taraflara, yetişkin sorunlarına tezimizde yer verilmemiştir. Savaşın hedefine konulan çocuğun savaştaki hallerine ve aile, eğitim vs. odaklanılan kısımlar tezimizde yer almıştır.

1.7.Tanımlar

Savaş, çalışmamızda geçen ilk kavramdır. Savaş, bir ülkenin toplumsal ve iktisadi kaynaklarının silahlı bir çatışma uğruna azami derecede seferber edilmesini kapsayan, genellikle sivil halkı ve ekonomiyi de düşman saldırılarına maruz bırakan olaydır (Marshall, 2009: 761). Savaş kavramından bahsederken göç kavramı atlanmamalıdır. Savaş tek neden olmasa da göçün tetikleyici nedenleri arasındadır. *Göç*, bireylerin sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerir (Marshall, 2009: 685).

Aile kavramıyla anlatılmak istenen ise savaş ortamında işlev ve yapısı farklılaşan ve dayanışan fertlerden oluşan birliktelikleri içermesidir.

Tezde bahsedilen *eğitim* ise normatif tanımından uzaklaşmış ve savaş esnasındaki elverişsiz şartlar altında adeta sığınılan ve normalleşmeyi sağlayan bir unsur olarak ele alınmıştır.

Diğer temel kavramlar ise *çocuk* ve *çocukluktur*. On sekiz yaşından küçük olan her bireye çocuk denir (UNICEF, 2004). Aynı zamanda ya da toplumda yetişkinlerle aynı ölçüde toplumda tam bir ekonomik ve hukuksal statü kazanamamış birisi anlamında kullanılabilir (Marshall, 2009: 120). Çocukluk ise çocuğun içinde bulunduğu dönemi ifade ederken kullanılan terimdir.

Son olarak çalışmanın anlaşılması için en önemli kavram, çocuk askerdir. *Çocuk asker*, on sekiz yaşından küçük savaş taraflarınca savaş içine sürüklenen ve savaşta aktif rol üstlenen çocuklardır (Kekevi ve Kılıçoğlu, 2016: 487).

1.8.Kuramsal Çerçeve ve İlgili Araştırmalar

Bu bölümde, araştırmanın dayandığı kuramsal çerçeve incelenecektir. Aynı zamanda araştırmanın konusu ve ilgili alanyazında yer alan bilgiler, tartışmalar ve değerlendirmeler araştırmacının belirlediği çerçevede ve alt başlıklar haline bütünleştirilip düzenlenmiştir.

1.8.1. Kuramsal Çerçeve

Çalışmamız literatür araştırmasına dayalı eleştirel bir perspektifle sosyolojik okuması yapılarak savaş ve çocuk incelemesini içermektedir. Sosyolojik eleştirinin yöntem olarak seçilmesinin en önemli sebebi savaş ve çocukla ilgili olan eserlerin savaş çocuklarının durumunun toplum tarafından daha anlaşılır kılmasıdır.

Çalışmamızın yöntemi sosyolojik eleştiridir. Savaş ve çocuk konulu eserlerde çocukların yaşadığı travmalar gölgede kalmaktadır. Savaş sonrası durumları hakkında bilgiler yer almamaktadır. Savaş çocuklarının durumlarının anlaşılması ve savaş çocukları konusunda yazılan eserlerin arka planının görülmesi için sosyolojik okuma ile değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sosyolojik eleştiri bu noktada avantaj sağlamaktadır.

Tez çalışması içerisinde savaş çocuklarını ortaya çıkaran kaynak(lar), bu çocukların aldığı zararları, sınırlılıkları, yoksullukları literatür taraması ve seçilen eserler üzerinden incelenerek sosyolojik eleştiri yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazarların, savaş çocuklarının ağzından veya savaşta bulunma sebebi ile çocukluklarında yaşadıkları sıkıntılardan yola çıkılarak yazılan eserler üzerinden literatür de baz alınarak değerlendirme yapılmıştır.

1.8.2. İlgili Araştırmalar

Araştırmamız sonucunda savaş çocuklarına farklı toplumlar tarafından yeterli önemin verilmediği ortaya çıkmaktadır. Bunun en önemli sebebi ise çocuğun, çocukluğun toplumlar için olan öneminin kavranmamış olmasıdır. Çocukları toplumun temeli olarak görülmelidir. Fakat genel olarak çocuklar, toplum tarafından bakıma muhtaç kimseler olarak nitelendirilmiştir. İlk olarak çocuk ve çocukluk algısının oluştuğu 16 ve 17. yüzyıllar dikkat çekmektedir.

Gürdal'ın (2013: 12) *“Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak”* makalesinde çocukluk sosyolojisi kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bu noktada çocuk ve çocukluk olgusunu değerlendirmeye tabii tutarken çocukluğun inşası toplumlar ve kültürler arası farklılaştığı gibi aynı toplum ve kültürler içinde de farklılıklar göstermektedir. Bu bakımdan evrensel, ideal çocukluk yerine kültüre ve topluma göre farklılaşan çok sayıda çocukluktan söz edilmelidir. Tezimizin içinde ise savaşta çocukluklarını yaşamak zorunda kalan çocuklar üzerinde durulmuştur. 21. yüzyılda yeni çocukluk inşasının bir ayağını da savaş çocukları oluşturmaktadır.

Savaşlar, uluslar birbirinden bu kadar farklı koşullar altında yaşadığı, bireysel yaşama uluslar tarafından farklı değerler biçildiği, ulusları birbirinden ayıran düşmanlıklar zihinde güçlendiği sürece savaşlar sona ermeyecektir (Freud, 2018: 7). Bu durumda yapılması gereken çocukları savaşın etkilerinden uzak tutmaktır. Toplumun temelini oluşturan çocuklar savaş ortamında yetişirken aldıkları zararı tekrar topluma aktarmaktadırlar.

Şöyle ki, savaşan insan toplulukları birbirleriyle olan bağlarını koparıp atıyorlar ve bu bağların uzun bir süre boyunca tekrar yenilenmesini imkânsız kılacak öfke, kin mirasını ardında bırakmaktadır (Freud, 2018: 13). Bu öfkenin ve kinin mirasçıları ise çocuklardır. Bu mirası zaten üstlenecek çocuğa savaş içinde de rol atfedilince öfke ve kin katılaşmaktadır. Özellikle Polat ve Güldoğan'ın (2010) *“Çocuk Askerler: Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Sorunlar”* makalesinden daha sonra Erden ve Gürdil'e (2009) ait olan *“Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri”*

makalesinden yola çıkılarak savaş çocuklarının psikolojik durumu hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilmiştir.

Dünya çocuklarının durumlarını raporlayan UNICEF'in önemi azımsanamaz. UNICEF'in yayınladığı raporlar çocukların durumunu anlaşılması noktasında büyük önem taşımaktadır. Tezimizin içinde kullandığımız çocuk haklarının anlatıldığı 2004 yılındaki *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme* yol gösterici niteliktedir. 2014 yılı raporu olan *Sayılarla Dünya Çocuklarının Durumu 2014: Her Çocuk Önemlidir*, eşitsizliklerin ortaya konulması ve çocuk haklarının ileriye götürülmesi açısından aydınlatıcıdır. Dezavantajlı çocuklar için yenilikçi çözümler çağrısı yapan 2015 yılı *Dünya Çocuklarının Durumu 2015: Geleceği Yeniden Düşleyin* raporunda "her çocuk için yenilik" söylemi ön plandadır. Çocukların dünyasında değişiklik yaratabilmek için yeniliklerin gerekliliği yer almaktadır.

Çocukların savaş içindeki durumunu ele alan Özgişi'nin (2013) "*Bir Siyasi İmge Olarak Çocuk ve Savaşlar: I. Dünya Savaş Örneği*"; Bilgin'nin (2014) "*Çatışma ve Şiddet Ortamında Büyüyen Çocuklar Sorunu*" isimli makaleler çocuğun savaş dolayısıyla aldığı zararı en geniş biçimde ele alınmıştır. Çocuk asker olarak hayata tutunan çocukların yaşamak zorunda kaldıklarına değinilmiştir.

Çocuk ve çocukluk sosyolojisinden başlayarak çocuğun savaşta ve savaş sonrasında geldiği durum değerlendirilmiştir. Tezimizin dördüncü bölümüne gelindiğinde eserlerden yola çıkılarak savaş çocukları ele alınmıştır. Bu noktada eserlerde sosyolojik okuma yaparken Alver'in (2006) "*Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş*" ve Aydın'ın (2006) "*Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırılmalı Edebiyat Bilimlerinin Görev ve Öncelikleri*" makaleleri yol gösterici olmuştur.

Bunların dışında *Allah Mecbur Değil ki, Kurşunların da Rengi Var*, *Ben Malala*, *Toprağımızın Kokusu* ve *Zlata'nın Günlüğü* eserlerinden içeriklerinden dolayı yararlanılmıştır.

2. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK SOSYOLOJİSİ

Çocuk genel olarak bebeklik dönemi biten bireye yetişkinlik dönemine kadar verilen isimdir. Bir sınır belirlemek gerekirse Çocuk Hakları Bildirisi'nin ilk maddesinde on sekiz yaşından küçük olan her bireyin çocuk olduğu belirtilmiştir (UNICEF, 2004: 5). Biyolojik olarak çocuk toplumda hep vardı. Çocukların kendilerine ait dünyalarını anlatabilmek ve anlayabilmek için “çocukluk” kavramı kullanılmaktadır. Çocukluk, toplumların, kültürlerin oluşturup şekillendirdiği bir kavramdır; topluma, kültüre ve zamana göre değişiklik gösterir, bu yüzden de tarihseldir. Tarihsel oluşundan kaynaklı evrensel, tek tip ve bir örnek çocuktan ve çocukluktan bahsedebilmek mümkün değildir. Çocuk ve çocukluk konusunda zamandan zamana, toplumdan topluma, mekandan mekana göre oldukça sık değişen tutum ve anlayışlar mevcuttur (İnal, 2014: 269-273). Toplum içindeki kültürlerde bile farklılaşan çocukluk için ideal veya evrensel bir tip üzerinde konuşmak yerine birden fazla çocukluktan söz edilebilir. Başka bir tanımda ise çocukluk insan hayatının zamansallığına işarete eden, bebeklik ve yetişkinlik arasındaki geçici bir alandır. Çocuk ise çocukluk olarak adlandırılan bu dönemi bütün yetişkinler gibi geçici olarak yaşayan ve diğer akranlarıyla birtakım sosyal, bilişsel ve fiziksel ortak özellikleri yaşayan kişidir (Gürdal, 2013: 14-15).

Çocuk ve çocukluğun sosyal bilimlerdeki yerinden önce sosyoloji disiplini içinde nasıl ele alınacağı konusuna açıklık getirmek gerekmektedir. Literatür içinde bu konu ağırlıklı olarak psikoloji bilimi içinde yer almaktadır. Konunun sadece sosyal psikoloji çerçevesinde incelenmesi eksikliklerdir. Çocuk ve çocukluk olguları ilk bakışta psikoloji veya sosyal psikoloji alanına dahil gibi görünse de sosyolojiden bağımsız olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.

Sosyal psikoloji, olayların ve olguların odağına bireyin kendisini koyarak inceleyen bilim dalıdır. Sosyal psikologların görevi bireyleri ve bireylerin yaşadıkları toplumsal olayları kendi dünyalarında nasıl algıladıklarını, başka bireyler üzerinde ne gibi etkiler bıraktıklarını ve bireyin bütün kişisel ilişkilerinin özünü araştırmaktır (Sears, Taylor, ve Peplau, 2012: 9-10). Tezimizde savaş ve çocuk kavramlarını ele aldığımız için savaş çocuklarının yaşadığı durumlar ve savaş çocuklarının içinde bulundukları psikolojik hal hakkında yardımcı olacaktır. Bireysel ve bireyler arası etkileşim düzeyinde anlamamız savaş çocukları konusuna çözümlemelerimizi eksik bırakacaktır. Bireysel düzey daha çok kişisel olarak yapılan davranışlardan oluşmaktadır. Bunun sosyoloji ile ilişkisi yok denecek kadar azdır; daha çok psikoloji ile açıklanır. Toplumsal olaylar bile bireysel çerçevede açıklanmaktadır.

Bireylerarası etkileşim düzeyinde de hem bireyler hem de bireylerarası ilişkiler birlikte vardır. Salt sosyolojik değildir ve bireyden de bağımsız değildir.

Sosyal ya da toplumsal düzey de ihmal edilmemelidir; çünkü sosyal olan, bireyin dışında ve üstünde bir örüntü dünyası vardır. Bu düzey, bireyden bağımsız olabilen, bireylerle sınırlı olmayan bir düzeydir (Appelbaum, tarih yok: 7-10). Savaş gibi toplumsal bir olguyu derinden hissedene savaş çocuklarını anlayabilmek için sosyoloji gibi toplumu inceleyen makro bir bilim gereksinimi vardır.

Sosyal psikoloğun savaş çocuklarının durumlarını belirlemesinden sonra toplumsal çözümlemelerle, analizlerle ilgilenen sosyoloğun savaş çocuklarının toplumdaki yeri ve önemi belirtilmelidir. Son adım ise savaş çocuklarının iyileştirilmesi için toplumu var eden kurumlar vasıtasıyla çözümlerin üretilmesidir. Toplum kurumları ve süreçlerle ilgili olması açısından çocuklar, sosyolojinin alanlarına dahil olmaktadır.

Sosyal bilimlerin çocuk ve çocukluk üzerine akademik çalışmalar yapmaları 20. yüzyılın sonlarına denk gelmektedir. Çocuk ve çocukluk konusunun ihmal edilmesini en önemli sebebi olarak 19. yüzyıl düşünürlerinin yaşanan Fransız Devrimi ve Sanayi Devriminin toplumsal, ekonomik, kültürel ve politik dönüşümler üzerine yoğunlaşmasıdır (Gürdal, 2013: 4). Çocuk ve çocukluk konusunda diğer bilimler ve düşünürler için yol açan en önemli isim Fransız düşünür Philippe Aries'tir. Philippe Aries'in 1960 yılında yayınlanan *L'Enfant et la Vie Familiale*

Sous L'ancien kitabı ile gündemde yer edinmeye başlamıştır. İki yıl sonra 1962'de öncü sayılan bu kitap *Centuries of Childhood* adıyla yayılmıştır (Tan, 1993: 15-16). P. Aries kitabının asıl konusu aile düşüncesinin evrilmesidir. Araştırmalarına devam ederken çağdaş ailenin köklerine inmektedir. P. Aries'in esas amacı, çocukluk ile aile arasındaki bağlantıdan yararlanmaktır; biri diğerine temel olacak ve sonuç olarak iki kavram da tam olarak kavranacaktır. Bunu amaçlarken ilk defa Orta çağda¹ çocuklarla pek ilgilenilmediği, estetikte ve gerçek yaşamda çabuk unutulmuş bir geçiş dönemi olduğunu öne sürmüştür. Aries'e göre çocuğa ve çocuklara dair izler 17. yüzyılda başlamaktadır (Tan, 1993: 16-19). Aynı yüzyıllarda Rousseau'nun pedagojik düşüncesinin merkezini çocuğa atfedilen ilk günaha karşı çıkmak oluşturmaktadır. İnsan kalbinde kötülük yoktur. Doğanın hareketleri daima iyi yoldaydı. Çocukluk anlayışında gelişen bu düşünce aileleri de etkisi altına alınca, çocuk toplumda sevimli varlığa dönüşmüştür (Bumin, 2013: 48). Bu bulgulara dikkat edilecek husus ise; çocuk, 16. ve 17. yüzyılda ortaya çıkmamıştır. Çocuk tarihin her aşamasında var olmuştur; çocukluğun tarihi çocuk kadar eski değildir. Fakat toplumda, çocuklara ait özel oyuncak, oyun, giysi, alan, ilgi, mekan ve zaman bulunmamaktadır. Bu durumların ortaya çıkışı yani çocukların, yetişkinlerin dünyasından ayrılmasının izleri 16. ve 17. yüzyıla denk gelmektedir. Toplumun çocuğa karşı tutumunu baz alan Aries'e göre çocukluk, sosyal kurgudur.

Aries'in düşüncesini bu noktada destekleyen N. Postman'a göre de çocukluk sosyal kurgudur. Bu düşünürler toplumun modernleşmeye başlamasıyla birlikte çocukluğun ortaya çıktığını savunmuşlardır. Toplumsal kurgu olan çocukluk 15. yüzyıldan sonraki modern dönemin ürünüdür (İnal, 2014: 299). 16. ve 17. yüzyılda çocuğun aile içindeki ve aile dışındaki anlamı değişmeye başlamıştır. Bu dönemde din adamlarının, hukukçuların ve ahlakçıların masumluklarıyla, saflıklarıyla dikkatlerini çeken çocukların korunması gereken varlıklar olduğu kanaati getirilmiştir. Amaçları çocuklarda mevcut olan saflığın, masumluğun bozulmaması için kalıcı, disiplinli davranış oluşturmaktır. Din adamları, ahlakçılar ve hukukçular çocukların temiz, saf ve masum yönlerinin korunması, güçlendirilmesi ve aynı zamanda düzeltilmesi gereken varlıklar olarak görmektedirler (Tan, 1993: 18-20). Aynı zamanda Postman'a göre modern çocukluk paradigmasının gelişmesinde en önemli etken de 16. yüzyılda ortaya çıkan ve gelişen matbaa aracılığıyla oluşan

¹ Orta Çağda çocuklar için kullanılan kavramlar; minyatür yetişkin, genç yetişkin gibi kavramlardır.

iletişim ortamıdır. Modernleşmeyle birlikte gelen eğitimin sosyal hayatta kendini göstermesi ve okullaşmanın başlamasıyla çocuklar kamusal alandan çekilmeye başlamıştır. Toplumda ocuklara yönelik oluşturulan farkındalıkla birlikte çocukluk kavramı artık modern bir kavram haline gelmiştir (Gürdal, 2013: 8-9).

Modernlikle birlikte yetişkinlerin dünyası ile çocukların dünyası birbirinden tamamen ayrılmıştır. Çocukların artık yetişkinlerden farklı yeme alışkanlıkları, kıyafetleri, oyunları, oyuncakları, giysileri, mekanları, zamanları, ocuk kitapları oluşmuştur. Fakat 21. yüzyıla gelindiğine yetişkinlerin dünyası ile çocukların dünyası arasındaki perdenin kaybolduğu gözlenmiştir.

Buğun algıladığımız anlamda ocuk, korunmaya muhtaç, bakıma muhtaç, yetişkinlerin sorunlarından ve sorumluluklarından uzak tutulması gereken bir imgedir. Peki, modern anlamdaki çocukluk algısında aşınmaları meydana getiren sebepler nelerdir? Hangi durumlar ve olaylar karşısında yetişkinlerin dünyası ile çocukların dünyası arasındaki sınır kaybolur? Orta ağdan itibaren başlayan çocukluk algısında değişmeler hala devam etmektedir. Çocukluk kavramı toplumsal ve tarihsel olması bakımından değişimi srekliidir. Toplumun genelinde artan tüketim alışkanlıklarıyla birlikte çocukların yeme, giyinme alışkanlıkları değişmeye başlamıştır. Günümüzde artık çocuklar toplumda tükettikleri ürünlerle, kıyafetlerle, oyuncaklarla prestij göstergesi olarak kullanılmaktadır.

Onur'un (1993: 5) yöneticiliğini yaptığı “Toplumsal Tarihte ocuk” sempozyumun sunuş kısmında kullandığı *yetişkinleştirilmiş ocuk*² kavramı çocukların günümüzdeki durumunu özetlemektedir. Evrilen ocuk ve çocukluk algısı nereye gidiyor? Yetişkinlerin dünyasından ayrılan ocuk tekrar yetişkinlerin dünyasına dahil oluyor. Günümüzde genel olarak çocukların, ebeveynleri gibi giydirilmeleri, aynı aksesuarları kullanmaları, aynı kombinleri taklit etmeleri; kız çocuklarının anneleri gibi makyaj yapmaları, takı takmaları, topuklu ayakkabı kullanmaları; erkek çocuklarının babaları gibi kot pantolon giymeleri gibi durumlar yetişkin dünyasıyla çocukların dünyasının tekrar birleştiğinin göstergesidir. Aynı zamanda çocuklar için tasarlanan video oyunlarının yetişkinler tarafından da oynanması veya tam tersi yetişkinler için tasarlanan video oyunlarının ocuklar

² Yetişkinleştirilmiş ocuk kavramı D. Bukatko ve M.W. Daehler'e aittir (1992).

tarafından ilgi görmesi, yeme alışkanlıklarında görülen benzerlikler de örnek olarak gösterilebilir.

Onur'un kullandığı yetişkinleştirilmiş çocuk çağdaş toplumun tüketim alışkanlıklarından yola çıkılarak anlatılmıştır. Bu noktada asıl sorulması gereken ise yetişkinleştirilmiş çocuk sadece çağdaş toplumların prestij kazanmak için kullandığı tüketim alışkanlıklarından mı kaynaklanır?

Toplumda iki tip yetişkinleştirilmiş çocuktan bahsedebiliriz. Birincisi Bukatko ve Daehler'in bahsettiği çağdaş toplumların yarattığı yetişkinleştirilmiş çocuk, ikincisi ise savaş toplumlarının yarattığı yetişkinleştirilmiş çocuklardır. Bu yetişkinleştirilmiş çocuklar savaşın tarafları tarafından dolaylı yoldan yaratılmaktadırlar. Çağdaş toplumlardaki gibi prestij göstergesi olarak yaratılan çocuklardan farklıdır, savaş içinde yaratılan yetişkinleştirilmiş çocuklar hayatta kalma mücadelesinde çocukluklarından vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Özellikle savaş içinde ebeveynlerinin bir tanesini veya ikisini birden kaybetmiş yaşam mücadelesini tek başına veren çocuklar, çocukluklarını yaşayamayıp yetişkinliğe adım atmışlardır. Hayatta kalma mücadelesinde koruyucularını yitirmiş çocuklar beslenme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını şartlar gereği kendileri karşılamaktadır. Anneleri vefat eden kız çocukları; evde veya çadırda kardeşlerine bakma, yemek yapma, etrafı toparlama görevini üstlenirken babası vefat eden veya karşı güçler tarafından göz altına alınan erkek çocukları ise ailenin koruyuculuğunu üstlenme, dışarıdan gelebilecek zararlardan aile fertlerini koruma, eve yiyecek getirme, çalışıp para kazanma gibi yetişkinlere ait görevleri üstlenmektedirler. Bir de çocukların savaş alanlarına çıkıp yetişkinler gibi ülkelerini, şehirlerini veya mahallelerini korumak adına (oyun olarak görmelerinden ziyade bilinçli bir şekilde) molotof kokteyli yapmaları ve kullanmaları, taş ve sopaları kullanarak savaşa dahil olmaları da onları yetişkinleştirilmiş çocuk yapmaktadır.

Çocuklar, ebeveynlerinin görevlerini üstlenmek istemeseler bile içinde bulundukları yaşam şartları bunu gerektirmektedir. Bu çocuklar bir anda çocukluklarından sıyrılıp yetişkinlerin sorunlu dünyasına adım atıp yetişkinleştirilmiş çocuk grubuna dahil olmaktadır. Bu anlamda çocukların aile ve çevreyle ilişkisinin incelenmesi önem arz etmektedir.

3. SAVAŞ VE ÇOCUK

Çocuk yetiştirilmesi konusu ise ebeveynleri aşan toplumun tamamına düşen görev; çocuklara büyümeleri için psikolojik, sosyal ve kültürel anlamda sağlıklı bir çevre yaratmaktır. Sağlıklı çevrenin ilk adımı ebeveynler tarafından oluşturulacak olan ev ortamında atılmaktadır. İkinci adım çocuğun ailesinden kopup yeni bir sosyal çevreye kavuştuğu okul ortamında öğretmen ve arkadaşlar eşliğinde devam etmektedir. Son olarak sağlıklı çevre, çocuğun okuldan çıkıp sosyal hayatı içinde barındıran toplumda kendini göstermektedir. Ev, okul ortamında veya toplumda yaşanan herhangi bir aksama çocuğun yaşantısını etkilemektedir.

Savaş gibi büyük yıkıcı etkileri olan olgu toplumun tamamını olumsuz etkilerken çocuğun hayatında yarattığı yıkım çok daha derindir. Çocukluk, gençliği ve genç yetişkinliği içine alan hayatın geri kalanını şekillendiren dönem olarak ele alınmaktadır. Çocukluk dönemi aile içinde ve aile dışındaki ilişkilerimizi şekillendirecek alışkanlıkların, davranış kalıplarının oluştuğu, meslek seçiminin yapıldığı, çevremizdeki bireyler ve kendimiz hakkında kararların verildiği kritik bir dönemdir (Bilgin, 2014: 136).

Savaş ve çocuk olguları birlikte düşünüldüğünde ilk akla gelen çocuğun alabileceği fiziksel zararları önlemek ve hayatta kalabilmesini sağlamaktır. Çocuğu hayatta tutma görevini ilk olarak aile üstlenmektedir. Ruhsal ve bedensel sağlık konusunda ailenin önceliği bedensel sağlığı korumak olsa da ruhsal sağlık da en az bedensel sağlık kadar önemlidir.

Savaş, aile kurumu üzerinde bozulmalara yol açarken çocuklar bu durumdan nasıl etkilenmektedir?

Savaş ile birlikte oluşan yeni toplumsal düzende (ailede veya savaşta) çocuk nerede konumlandırılmıştır?

Çocuk için hayatta kalmak ne kadar yeterlidir? Çocuğu bu savaşın dışında tutmak mümkün müdür?

Çocuğun savaş içindeki rolü nedir?

Devlet savaştağı çocuk için neler yapmaktadır?

Çocuk savaş dolayısıyla ne gibi suçlara bulaşmaktadır?

Çocukların suç batağından korunması için neler yapılmaktadır?

Yetişkinler olarak birtakım haklara sahipken, çocukların hakları nelerdir?

Çocuk haklarının uygulanması konusunda neler yapılmaktadır?

Savaş ile birlikte var olan kargaşıa bittikten sonra çocukta bıraktığı izler nelerdir?

Çocuğun hayatta kalması için aileler ve devletler tarafından neler yapılmıştır?

Savaş sebebiyle çocuğun aldığı zararın en aza indirilebilmesi için devletler hangi uygulamaları kullanmıştır?

Aklımıza gelen bu soruların cevapları çocuklar için dolayısıyla da toplum(lar) için hayati değeri taşımaktadır. Çalışmanın bu bölümünde sorulan soruların cevapları ve ortaya çıkan sorunların üzerinde durulacaktır.

Sorular üç başlık altında cevaplandırılacaktır.

3.1.Savaş, Aile ve Çocuk

21. yüzyılın en büyük problemlerinden olan savaş, toplumlarda büyük yıkımlar yaratmaktadır. Savaşın toplum yapısında meydana getirdiğı değişimden doğrudan etkilenen kurumlardan biri de aile kurumudur.

Aile kurumunun toplumsal değişme ile olan ilişkisi makro bağlamda modernleşme (sanayileşme, kentleşme, iç göç, dış göç) ile açıklanmaktadır. Modernleşme değişiminin genel yönlendirici etkisi altında dönüşüme uğrayan aile göç ve kentleşme süreçlerinden de etkilenmektedir (Canatan ve Yıldırım, 2013: 128). Normal şartlar altında aile kurumunun değişimini bu şekilde açıklayabilirken savaş

gibi bireylerin elinde olmayan ve katılmak zorunda kaldıkları savaş olgusu, aile kurumunun değişimini zorunlu kılmaktadır. Aile kurumunun savaş ile geçirdiği değişim olumlu anlamlar taşımamakla birlikte aile kurumu içinde meydana gelen olumsuz değişimleri anlatmaktadır.

Savaş başladıktan sonra aile, savaş ve çocuk arasında barikat görevi görmektedir. Ebeveynler savaşın etkilerinden çocuklarını uzak tutmak adına birçok yolu deneseler de bu konuda başarılı oldukları söylenemez. İster doğrudan olsun ister dolaylı olsun, çocuklar her zaman silahlı çatışmalardan ilk etkilenenlerdir. Çocuklar savaşı başlatmazlar; ama savaşın en ölümcül etkilerini hissederler. Savaş yüzünden yaşadıkları annesiz/ babasız kalma, sevdiklerini, akrabalarını, arkadaşlarını kaybetme, kaçırılma ya da şiddet, fiziksel, duygusal ya da cinsel istismara uğrama, yerlerinden olma, okullarından ve diğer sosyal destek yapılarından yoksun kalma, yoksulluk gibi olumsuzluklar çocuklarda psikolojik ve psiko-sosyal travmalara yol açabilmektedir. Silahlı çatışmalar, evleri yok eder, aile fertlerini birbirinden ayırır, toplulukları parçalar, insanlar arasındaki güveni kırar, sağlık ve eğitim hizmetlerini bozar yani çocuğun en temel ihtiyacı olan sevgi, güven ve huzur ortamlarını yok eder (Aydın, 2014: 30). Çocukların yaşadığı trajedi böyle olunca aile üstüne düşen çocuğu koruyup kollama görevini tam anlamıyla üstlenememektedir. Çocuğa gelişimsel dönemine ait ilgi, bilgi ve sevgi verilememektedir.

Çocukların kişiliklerinin ve karakterlerinin şekillendiği dönemde savaşa tanıklık etmeleri devamında yaşama şekillerinde meydana gelen değişiklikler veya yaşadıkları ülkelerden göç etmeleri hayatlarının seyrini değiştirmektedir. Çocukların gelişimsel olarak girmeleri gereken evrelere savaş dolayısıyla girememektedir. Savaş denilince ailelerin aklına ilk gelen çocuklarını fiziksel zararlardan korumak ve hayatta kalmasını sağlamaktır. Aslında ailenin yaşanmak zorunda kaldığı kaos ortamında çocuğun gelişimsel ödevlerini ve görevlerini görmezden gelerek sadece çocuğun yaşının biyolojik olarak ilerlemesini sağladığı görülmektedir.

Savaşta aile, başarısız olacağını bilse de savaş ve çocuk arasında barikat görevini üstlenmekten çekinmemektedir. Ebeveynlerden biri veya ikisinin savaşta kaybedilmesi durumunda çocuğun hayatta kalma veya kendini savaştan koruma ihtimali düşecektir. Eğer savaşta anne kaybedilmişse kız çocuğu annelik yapma, kardeşlerine bakma ve ev işlerini üstlenirken kaybedilen ebeveyn baba ise erkek

çocuk eve para getirme, aile bireylerini koruma ve savaşa katılma görevini üstlenmektedir. Tezde ele aldığımız *Kurşunların da Rengi Var* romanında ebeveyn görevlerini üstlenmiş çocuklarla karşılaşmaktayız. Savaş esnasında aileyi korumayı üstlenmiş erkek çocuklar dikkat çekmektedir. Aynı şekilde *Toprağımızın Kokusu* söyleşisinde de vatani koruma, aileyi koruma ve ailenin temel ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenmiş erkek çocuklar görmekteyiz.

Anne ve babasını savaşta kaybetmiş, evinden kaçmak zorunda kalmış veya ailesiyle istemeden de olsa yolları ayrılmış çocuk hayatta kalmayı başarabilmiş ise savaştaki taraflarca ele geçirilip çocuk asker yapılma ihtimali çok yüksektir. Bu noktada Bukatko ve Daehler'in (1992) savunduğu yetişkinleştirilmiş çocukluk ortaya çıkmaktadır. Bukatko ve Daehler'e göre, çocuklar ve yetişkinlik arasındaki göreceli ayrımın erozyona uğradığını ve Aydınlanma Çağı öncesinde olduğu gibi bu iki karakteristik dönem arasındaki belirsizliğe geri dönülmektedir. Eskiden yalnızca yetişkinler dünyasında bulunan pek çok sorunu bugün çocuklarında yaşıyor olması en büyük kanıttır. Savaş ortamında özellikle alkol bağımlılığı, uyuşturucu kullanımı, cinsel ilişki, şiddet suçları çocuklar ve ergenler arasında artmaktadır (Onur, 1993: 5).

Diğer bir ihtimalde ise ailenin göç ederek savaştan kaçma durumlarını ele alınabilir. Savaş ile birlikte ailelerde parçalanmalar meydana gelmektedir. Kimi zaman ailenin mecburi olarak iç ve dış göçler yaşaması kimi zaman da savaşa katılan aile bireylerinin kaybı ailede parçalanmalara sebep olmaktadır.

Savaştan dolayı gerçekleşen zorunlu göçten bahsedilecektir. Bu bağlamda göç, ailelerin hayatta kalabilmelerini sağlayacak yollardan biridir. Göç olgusuna dair genel bir tanım yapmak gerekirse, ailelerin veya bireylerin yaşamakta oldukları şehirleri veya ülkeleri belirli sebepler yüzünden terk edip ailelerine veya bireylerin kendilerine yaşayacak daha uygun alan bularak hayatlarına orada devam etmeleridir. Göç ile ilgili şunu belirtmek gerekir ki, tek bir disipline konu olmayacak kadar kapsamlıdır. Sosyolojik, psikolojik ve ekonomik değeri oldukça büyüktür. Tarihin her döneminde toplumların şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. 21. yüzyılda yaşanan savaşlar sebebi göç belirgin ve etkilidir (Durgel ve Bilici, 2012: 129).

Görüldüğü üzere göçe sebebiyet veren tek durum savaş olgusu değildir. Ekonomik nedenler, ülkenin siyasi yapısındaki değişiklikler, güvenlik kaygısı, daha

iyi yaşam koşulları elde etmek gibi sebepler de göçe neden olmaktadır (Uzun ve Bütün: 73). Aileler, yaşanan kaos ortamından da hayatta kalabilmek için göç etmektedir

Savaşın yıkıcı etkilerinden kaçarak komşu ülkelere sığınan aileler sığındıkları ülkede mülteci konumunda hayatlarını devam ederler. Mültecilikle ilgili ilk düzenleme 1951 Cenevre Sözleşmesiyle kendini göstermiştir. 1967 yılına gelindiğinde mültecilikle ilgili yeni düzenleme yapılmıştır. 1967 Protokolü'ne göre; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri yüzünden zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korktuğu için vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan ve bu ülkenin korumasından yararlanamayan ya da söz konusu korku nedeniyle yararlanmak istemeyen yahut tabiiyeti yoksa ve bu tür olaylar sonucu önceden yaşadığı yer ikamet ettiği ülkesinin dışında bulunan, oraya dönmeyen veya söz konusu korku nedeniyle dönmek istemeyen her şahıs mülteci olarak tanımlanmaktadır (Türkoğlu, 2011).

Ailelerin sığınması konusunda ilk olarak söylenmesi gereken sadece komşu ülkelerle kalmayıp bütün ülkelerin açık kapı politikasını tam anlamıyla uygulamaları gerektiğidir. Bu anlamda mülteci ailelerin ve çocukların sorunlarını dile getiren 2015 yılında TRT Haber'de yayınlanan “Yüzyılın Göçü Yüzyılın Dramı” belgeselinde bireylerin mağduriyetini gidermek adına çözüm önerileri sunulmaktadır. Savaştan kaçan insanlara yardım sadece komşu ülkelere bırakılmamalı, tampon bölge oluşturulması, ülkelerin açık kapı politikasını benimsemeleri ve savaşın durdurulması olarak sıralanmıştır.

Her ülke İnsan Hakları Bildirgesi'nin getirdiği yükümlülüğü üstlenmeli ve hukuk çerçevesinde üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmelidir. Kısmi çözüm olarak sunulan tampon bölge (TRT HABER, 2015), insanları ülkelerinden ayırmamak ve ülkeden yapılacak yeni göçleri önlemek adına ülke içinde güvenli ve ateşsiz alanlardır. Tampon bölgeyle oluşturulan savaşı ve güvenli bölge sayesinde düzensiz göç dalgaları önlenir. Açık kapı politikasında ülke yöneticileri mülteciliğin bir tercih olmadığını fark etmelidir. Savaştan dolayı ülkelerini terk etmek zorunda kalan bireylere diğer ülkelerin sınırlarını açık tutmasıyla gerçekleşecektir. Açık kapı politikasının ardından da gelen savaş mağduru aileler ülkelerinde güvenlik sağlanmadıkça geri gönderilmemelidir. Kalıcı çözüm ise

savaşın sonlandırılmasıyla gerçekleşecektir. Savaşın getirdiği sorunlara tek tek çözüm bulmak başarı getirmediği gibi geçici çözümlerle sorunlar ertelenmektedir. Kalıcı çözümü ise siyasi anlamda barışın sağlanıp savaşın durdurulmasıyla gerçekleşecektir.

Siyasi anlamda barışın sağlanması çok güç olduğu için aileler göç etmek zorunda kalmaktadır. Mülteci aileler gittikleri ülkelerde dil, eğitim, barınma, beslenme, sağlık konularında sorunlar yaşamaktadır. Sıklıkla ve yoğunlukla yaşadıkları sorunlardan çocuklar direkt olarak etkilenmektedir. Yaşadıkları sorunları sosyal bilimciler kendilerine göre kategorize etmektedirler. Emin (2016) makalesinde eğitimi merkeze alıp mülteci çocukların yaşadıkları sorunları eğitime erişim ve katılım sorunu, öğretmen sorunu, dil sorunu, koordinasyon eksikliği, fiziksel alt yapı sorunları, müfredat ve öğretim materyalleri sorunları, çocuk işçiliği sorunları olarak kategorize etmiştir. Akpınar (2017) ise makalesinde mülteci çocukların yaşadığı sorunları sosyal politika bağlamında ele almıştır. Mülteci çocukların yaşadıkları sorunları; geçici koruma sorunu, konut sorunu, kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesi sorunu, eğitim ve kayıt sorunu, çocuk işçiler sorunu olarak kategorize etmiştir. Yukarıda da görüldüğü gibi hemfikir olunan ortak konu savaş sonrası mülteci olan ailelerin çocuklarının eğitim hayatının ciddi sorunlarla karşılaştığıdır.

Savaş ortamında veya göç edilen ülkede savaşın çocuk ve aile üzerindeki yıkıcı etkileri gözle görülebilir durumdadır. Normal şartlar altında gerçekleşen göç olgusunun bile travmaya neden olduğu düşünüldüğünde, savaştan dolayı yerleşim yerlerinin zorunlu olarak boşaltılması, yaşanan çatışmalar, insan ölümleri, kaçırılmalar, faili meçhul cinayetler ve insan hakları ihlallerinin çocukların dünyasında ağır travmalar oluşturduğu gerçekçi bir tahmin olacaktır (Bilgin, 2014: 142). Aile, savaş ve çocuk arasında bariyer olma görevinde her ne kadar başarısız olsa da çocuğun bir aileye sahip olması veya dışarıdaki kargaşadan onu korumak isteyen yakınlarının var olduğunu bilmek çocuğun daha sonraki aşamalarda kendini toparlaması açısından oldukça önemlidir.

Çocuklar ister doğrudan ister dolaylı olsun her zaman silahlı çatışmalardan ilk etkilenen nüfus kesimini oluşturmaktadır. Silahlı çatışma çocukların yaşamında birçok değişikliğe yol açmıştır. Ayrıca çocukların bilinçaltına savaşın işlenmesi, sonraki dönemlerde yapılacak savaşlara insan devşirmede önemli rol üstlenmiştir.

Her ne kadar “çocuk” ve “savaş” birbirine hiç yakışmayan iki kavram olarak karşımıza çıksa da iki kavramın yan yana gelmesi engellenememektedir (Özgişi, 2013: 302). Savaşa maruz kalan çocuklar konusunda sosyal bilimcilerin üzerinde hemfikir oldukları diğer bir konu ise savaş çocuklarının savaş karşısında ilk ve yoğun olarak tanıştıkları duygular; korku, çaresizlik ve güvensizliktir. Bu noktada yapılması gereken dolaylı yoldan veya direkt olarak savaşa tanıklık eden çocukların topluma sağlıklı bireyler olarak geri kazandırılması için geçerli analizlerin yapılıp toplum olarak çocuklara verilen zararın en aza indirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.

Bütün toplumun risk altında olduğu savaş esnasında ve sonrasında sosyal bilimciler tarafından toplumun analizinin yapılması beklenmektedir. Bu noktada savaş çocuklarının iyi analizi için onları tanımak gerekmektedir. İlk olarak aile bireylerinin yanında veya (savaşta kaybedilmiş ise) birinci dereceden akrabalarının yanında yaşamlarını sürdüren refakatli çocuklar ve savaşta aile bireylerinin tamamını kaybetmiş ve hiçbir akrabaya sahip olmayan refakatsiz çocuklar olarak savaş içinde veya göç edilen ülkede çocukları genel olarak iki grupta ele alabiliriz. Çocuklara yaklaşım konusunda refakatli veya refakatsiz olmalarına bakmaksızın çocukların yüksek yararı gözetilmektedir (Yılmaz, 2015: 480). Refakatli çocuklar ve refakatsiz çocuklar sınıflandırılmasını yapmamızın sebebi savaş çocuklarının durumlarının anlaşılmasını sağlamaktır. Refakatli çocuk ve refakatsiz çocuk ayrımı yapıldıktan sonra her çocuğun yaşadığı travmanın büyüklüğüne ve şiddetine göre yardım edilmelidir.

Savaş sırasında özellikle refakatsiz çocuklardan çocuk asker olarak yararlanılmaktadır. Çocuk asker kavramı en az “çocuk” ve “çocukluk” kavramları kadar eski ve karmaşık bir tarihe sahiptir. Birleşmiş Milletlerin yayınladığı İnsan Hakları Bildirgesine göre 18 yaşının altındaki her birey çocuktur. Genel olarak iç çatışmaların yoğun olduğu, terör olaylarının yaşandığı ülkelerde ordu içinde, milisler tarafından ya da terör grupları tarafından çocuklar asker/ gerilla/ militan olarak kullanılmaktadır (Kekevi ve Kılıçoğlu, 2016: 486).

Bu noktada çocuk askerlerle ilgili belirtilmesi gereken ilk durum; uluslararası sivil toplum platformu olan Çocuk Askerlerin Kullanımı Durdurma Koalisyonu (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers) çocuk askerleri 18 yaşının altında olup herhangi bir devletin silahlı kuvvetlerine, diğer düzenli veya düzensiz silahlı kuvvet

ya da silahlanmış siyasi örgüte üye olan veya bağlı bulunan herkesi kapsayacak şekilde ele almaktadır. Görüldüğü üzere bu sivil toplum platformuna göre çocuğun savaş içinde çocuk asker olarak anılmasının şartı silah kullanması veya çatışmaya girmesi değildir. Çocukların askeri amaçla savaş içinde dolaylı olarak kullanımı da çocuk asker kavramı kapsamında değerlendirilmektedir (Coalition to Stop the Use of Child Soldiers, 2008 akt. Polat ve GÜldoğan, 2010: 106). Çizilen sınırlara rağmen çocukların savaşta kullanımı engellenememektedir.

Çocukların savaşta kullanılmasıyla ilgili belirtilmesi gereken ikinci durum ise çocuk askerlerin kimler tarafından savaşta kullanıldığıdır. Çocukların savaşta kullanımını iki başlıkta toplayabiliriz.

3.1.1. Devletin Savaşta Çocuk Kullanımı

Devletlerin çıkarları üzerine başlatılan ve bütün toplumu derinden etkileyen savaşı kazanmak uğruna taraflar bütün kaynaklarını kullanmaktadır. Locke’a göre, devlet tarafından çocuğa verilen emek, gösterilen ilgi, yapılan yatırım toplumun kendisine yapılmıştır. Devlet tek başına çocuğun yetişmesi noktasında yetersiz kalacağı için çocuğun yetiştirilmesinde aile ve okul kanallarını da kullanmaktadır. Birey, çocukluk evresini tamamlayarak topluma ekonomik ve sosyal anlamda destek verilmesi beklenir. Güçlü yetişen çocuk güçlü vatandaş anlamına geleceği için çocuk, toplumun gelecekteki refahı için bir yatırımdır (Canatan ve Yıldırım, 2013: 159).

Devletler, kendi bütünlüğünü korumak adına egemenlik kavramının “ulus”la tamamlanmasıyla, ulusal eğitimin amacını tam bir yurttaş yetiştirmek olarak belirlemiştir (Bumin, 2013: 10). Bu sebeple de savaşın olmadığı zamanlarda devletler özellikle ülke çocuklarını olası bir savaş zihniyeti ile yetiştirmektedir. Bunun için kullanabileceği en etkili kurumlardan biri eğitim kurumudur. Eğitim kurumlarıyla birlikte çocuğa şekil verilecek, çocuk toplumun kalıplarına uygun hale getirilecektir.

Devletlerin bu amacını gerçekleştirdiği okullarda gerek milli bayramlarda çocuklara giydirilen üniformalar, ellerine verilen plastik silahlar gerek okutulan şiirler, marşlar ve and’ların övünülecek ve gurur duyulacak konu olarak görülmesini sağlamakla savaşı daima çocuğun dünyasına dahil edilmektedir (İnal, 2014: 276).

Savaş çocuğun dünyasına böylesine işlemişken çocukları savaşın dışında tutmak, şiddetin bir parçası olmalarını engellemek oldukça güçtür.

Devletlerin çocuk asker kullanımı ile ilgili olarak Çocuk Hakları Sözleşmesinin 38. maddesi dikkat çekmektedir. Sözleşmenin 38. Maddesine göre taraf devletler silahlı çatışma halinde uluslararası hukukun, çocukları da kapsayan insani kurallarına uymak ve uyulmasını sağlamak yükümlülüğünü üstlenmektedir. Özellikle silahlı çatışmalardan etkilenen çocuklara koruma ve bakım sağlamak amacıyla mümkün olan her türlü önlemi alırlar fakat olası bir mecburiyette onbeş ile onsekiz yaş arasındaki çocukların silah altına alınması gerekebilir. Böyle durumlarda önceliği yaşça büyük olana vermek için çaba gösterirler. Onbeş yaşına gelmemiş çocukları askere almaktan kaçınırlar (UNICEF, 2004: 15). Buna rağmen devlet kendi devamlılığını sağlamak için olası bir savaş haline çocukları etkilemek için çeşitli reklam yollarına gitmektedir. Radyo ve televizyonların kullanımı, çocuklara yönelik seri kitaplar, fotoromanlar, afişler, karpostallar, boyama kitapları, hikayelerde yaratılan kahraman çocuk asker tiplerini devletin kullandığı önemli propaganda araçlarındandır (Özgişi, 2013: 294-298). Bunların yanında günümüzde çok yaygın olarak kullanılan internet ortamı, sosyal medya araçlarında devletin aynı zamanda gayriresmi örgütlerin ve militan grupların propaganda araçları arasına eklenmiştir.

3.1.2. Gayrimeşru Grupların Savaşta Çocuk Kullanımı

Çocukları savaş içerisinde kullanan diğer bir kesim ise gayrimeşru gruplardır. Çocukların örgütler veya militan gruplar tarafından savaş içinde kullanılmalarıyla ilgili olarak değinilmesi gereken esas konu neden çocukların tercih edildiğidir. Polat ve Güldoğan (2010: 109) makalelerinde çeşitli kaynaklardan yararlanarak çocuk askerlerin neden kullanıldığını değinmişlerdir. Çocuk Askerlerin Kullanımını Durdurma Koalisyonunun 2008'deki raporunda çocukların savaşta "çocuk asker" olarak kullanılma nedenleri ile ilgili üç unsur gösterilmiştir. Raporda ilk olarak bir bölgede silahlı çatışma çıktığında (yoğunlaştığında) çocukların kaçınılmaz bir şekilde müdahil olduğu gerçeği yer almaktadır. İkinci olarak silahlı grupların aktif ve bilinçli bir şekilde çocukları silah altına almaya devam ettiğidir. Sonuncusu ise silahlı çatışmalar sırasında çocukların demobilizasyonunda (terhis edilmesinde) başarı sağlanamadığıdır. Uganda'nın çatışma altındaki bir bölgesinde yapılan saha çalışmasına göre çocuk asker kullanımının iki sebeple ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Devlet aygıtının krize girmesi ve grupların çocukları asker olmaya iten yerel sebepler olduğu öne sürülmüştür. Aynı makalenin devamında başka bir sosyal bilimcinin bu konudaki çalışmasına yer verilmiştir. Makalede demokratik olmayan istikrarlı bulunmayan rejimlerde çocuk askerlerin ortaya çıktığı konusu açıklanmıştır. Özellikle çalışmada çatışmanın uzunluğu ve yoksulluk da çocuk asker kullanımını tetiklediği noktasına yer verilmiştir.

Çocuk asker kullanımı nedenlerini belirlemeye çalışan Kekevi ve Kılıçoğlu'nun (2016: 487- 488) makalesinde ise çocuk asker kullanımı şu şekilde ifade edilmiştir: Çocukların ucuz emek olarak çalışması, çarpışmalarda kolayca kullanılabilir ve yönlendirilebilir olmaları, yöneticiler için tehlike oluşturmamaları, düşman kuvvetlerini ahlaki açıdan ikileme düşürmeleri, kaçakçılık ya da seks kölesi olarak kullanma gibi yasa dışı faaliyetlere zorlanmaları ya da uzayan çatışma ortamında yaşanan asker kıtlığını doldurmak. Bunların dışında cezai ehliyetlerinin az olması, çocukların masumiyetleri dolayısıyla barikatları atlama, aramalardan geçme ve korunan hedeflere kolay ulaşabilmeleri, silahlı hiyerarşik yapılardan firar etme olasılıklarının az olması eklenmiştir.

Görüldüğü üzere çocukların savaş içinde tercih edilmesinin bir çok nedeni bulunmaktadır. Çocuk askerlerle ilgili değinilmesi gereken diğer bir konu da çocukların savaş içinde örgütler veya militan gruplar tarafından kullanım şekilleridir. Çocuklar savaş içinde savaş taraflarınca çocuk asker olarak kullanılmaktadır. Çatışma anında veya çatışma öncesi, sonrasında çocuklar aktif olarak görev almaktadır. Savaş alanında çocuklar cinsiyet ayırt edilmeksizin kullanılmaktadırlar.

Çocuk askerlerin sayısı hiçbir kaynakta net olarak bilinmemektedir. Polat ve Güldoğan (2010: 107) makalelerinde Çocuk Askerlerin Kullanımını Durdurma Koalisyonun 2004 yılında yayınladıkları raporu baz alıp çocukların savaşta kullanımlarının üç şekilde gerçekleştiğini savunmuşlardır. İlki çocukların silahlı kuvvetler veya gruplar tarafından casus, haberci, gözcü, ve cinsel köle gibi çatışmalarda dolaylı şekilde kullanımını içermektedir. İkinci olarak çocukların propaganda amaçlı ve insan kalkanı olarak kullanımına işaret etmektedir. Son olarakta çocukların doğrudan saldırılarda ve sıcak çatışmaların içinde yer almalarını içermektedir

Kekevi ve Kılıçoğlu'nun (2016: 487) makalesinde çocuk askerlerin savaş alanında hizmetçi, ulak, ajan, seks kölesi, intihar eylemcisi, suikast eylemlerinde veya ön saflarda kontrol amaçlı yer aldıklarını belirtilmiştir. Bilgin (2014: 144- 145) ise makalesinde çocukların savaş alanlarında kullanım şekillerini bombacı, kurye, canlı kalkan, propaganda aracı olarak belirlemiştir. Bu doğrultuda çocuklar savaş alanlarında aktif olarak kullanılmaktadırlar. Kolay ikna olmaları, korkuları ve maddi bir beklentilerinin olmamaları çocuk kullanımını arttırmaktadır. Çocukların savaşta devlet tarafından ve militan örgütler tarafından kullanımları değişiklik göstermektedir.

Çocuklar için fark etmeyecek gerçek şu ki; savaşta devlet tarafından veya gayrimeşru örgütler tarafından çocuklar suça itilmektedir.

3.2.Savaşta Çocuk ve Suç

Savaş ile birlikte toplumsal düzende bozulmalar görülmektedir. Bu bozulmalar ise doğal olarak suç oranlarının artmasına mahal vermektedir. Savaşta toplumdaki düzeni sağlayan kurumların işlevlerini yerine getirememeleri suçlu ve suç oranlarının artmasına sebep olmaktadır.

Toplumsal düzenin tamamında bozulmaya yol açan savaş yeni suçlular yaratmaktadır. Yeni suçlular grubunu çocuklar oluşturmaktadır. Savaşın olmadığı toplumlarda da çocuk suçlular görülürken savaş toplumlarında bu oran artmaktadır. Gerek temel ihtiyaçlarını karşılamak gerekse içinde bulundukları gruba kendini kanıtlamak veya gruptan dışlanmamak için hırsızlık, uyuşturucu kullanma (üzerinde bulundurma), gasp, insan yaralama, öldürme gibi suçlar işlemektedirler. Savaş çocuğunun hayatta kalması için yapması gerekenleri ilerleyen bölümlerde *Allah Mecbur Değil ki* eserinde daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Savaş ile birlikte devlet bütün kurumları üzerinde dolayısıyla da toplum, aile, çocuk üzerindeki işlevini yerine getiremez hale gelir. Toplumsal bir kurum olan aile ise çocuğun fizyolojik olduğu kadar ekonomik ve toplumsal yönleriyle de kişiyi, ruhsal gelişimi, oluşumu ve davranışları açısından biçimlendirip yönlendirir (Sürücü ve Arslan, 2002). Bu durumlar göz önüne alındığında savaş toplumlarında çocuklar üzerindeki koruyuculuk görevini yerine getiremeyen devlet ve aile kurumlarından dolayı çocuklar dışarıdan gelebilecek tehlikelere açık hale gelmektedir. Aile ve

devlet kurumlarına zarar verildiği için çocukları suçtan koruma görevini üstlenecek kimse kalmamıştır. Savaş ortamında bu boşluktan yararlanacak kimseler ise savaşta taraf olan gayrimeşru örgütlerdir.

Savaş sürecinde hayatta kalmayı başaran çocuklar savaş sonrasında sorunlu bireyler olarak hayatlarına devam etmeye çalışırlar. Doğal olarak sosyal ve hukuk normlarına uyum göstermede zorluklar yaşarlar. Bu zorluklar çocukları normal dışı davranışlara, sağlıksız ortamlara ve yaşamın ilk dönemlerinde suça karışmalarına neden olmaktadır. Çocukların düşkün durumlarının ortadan kaldırılması için “çocuklar doğal güçsüzlükleri nedeniyle hukuk kurulları ile korunmalıdır” düşüncesinden yola çıkarak hazırlanmış Çocuk Hakları Sözleşmesi bulunmaktadır. Çocuklar için oluşturulan bu sözleşme çocukların gelişimini güvence altına almayı amaçlamıştır (Bülbül ve Doğan, 2016: 32). Çocukları suçtan ve suça sürükleyenlerde korumak için sözleşmenin, sözleşmeyi imzalayan devletler tarafından uygulanmasına özen gösterilmelidir. Bu noktada Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin sosyolojik bir perspektif etrafında tahlil edilmesi gerekmektedir.

3.3.Çocuk Hakları

Toplumdaki varlıklarını kabul ettiğimiz çocukların normal şartlar altında çıkarlarını korumak ve çocuklar hakkında karar verme yetkisi ebeveynlere aittir. Kendi haklarını savunamaz konumda olan çocukların ilk savunucuları ebeveynleri iken kaybedilen ebeveynlerden sonra çocuğun toplumdaki haklarının savunuculuğunu üstlenecek merci devlettir. Devlet eliyle çocukların temel haklarının korunması gerekmektedir.

Ebeveynleri hayatta olsun ya da olmasın toplumda varlıklarını sürdüren bireyler olarak çocuklar temel hak ve özgürlüklere sahiptirler. Toplumdaki diğer bireyler gibi ekonomik ve sosyal haklardan eşit bir şekilde yararlanmalıdırlar. Çocukların temel hak ve özgürlükleri tehlikeye girdiğinde hakları gözetip korumak toplumun ve devletin görevidir.

Çocuk haklarının korunması konusunda ilk uluslararası belge 1924 yılında yayımlanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesidir. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesini temelleri Birinci Dünya Savaşı sonrası 1991 yılında İngiltere’de Çocukları Koruma Fonu kurulmasıyla atılmıştır. Kurulan fonda 1922 yılında çocuk

hakları üzerine bir taslak hazırlamıştır. Taslağın içeriği her ulustan, ırktan ve inançtan çocukların her türlü sömürüye karşı korunması, fiziksel, zihinsel ve ahlaki gelişiminin tam olarak sağlanması ve yetişkinlik dönemine hazırlanması konusunda çocuklara karşı sorumluluklar dile getirilmiştir. Bildirge içeriğinde çocukların doğal biçimde gelişmesine olanak sağlanması, aç çocukların beslenmesi, hasta çocukların tedavi edilmesi, terk edilmiş çocukların korunması, felaket anında yardımın öncelikle çocuğa yapılması ve çocukların her türlü istismara karşı korunması ve kardeşlik duyguları içinde eğitilmeleri gerektiğini içermektedir (Özgişi, 2013: 301).

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından 20 Kasım 1989'da Çocuk Hakları Sözleşmesi kabul edilmiştir. Çocuk Hakları sözleşmesi ile Uluslararası İnsan Hakları sözleşmesinde ortak olarak ele alınan konular; bireyler hak ve özgürlüklerden ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka görüş, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuştan veya başka durumdan kaynaklanan ayrımlar dahil, hiçbir ayırım gözetmeksizin yararlanma hakkına sahiptir. Çocuk Hakları Sözleşmenin asıl amaçlarından biri de çocukların yaşama koşullarının iyileştirilmesi için uluslararası iş birliğini sağlamaktır (UNICEF, 2004: 3-4). Çocuk Hakları Sözleşmesinin ilk üç maddesi şöyledir;

1. On sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.
2. Taraf devletler sözleşmede yazılı olan kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.
3. Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir (UNICEF, 2004: 5).

İlk madde de çocukluğun sınırları çizilirken ikinci madde çocukların hiçbir ayrıma tabi tutulmadan bütün çocukların eşit bir şekilde hayatlarına devam etmeleri üzerinde durulmaktadır. Üçüncü madde çocuğun yararının gözetilmesiyle ilgilidir; dünya üzerinde çocuklarla ilgili herhangi bir konuda veya olayda esas olan devlet tarafından çocuğun yüksek yararının baz alınması gerektiğini belirtmektedir.

Yayınlanan sözleşmelerin belirttiği konu; çocukların öncelikli olarak yaşatılması daha sonra da topluma nitelikli bireyler olarak katılımlarını sağlamak için aileye, topluma ve devlete düşen sorumlulukları belirtmektir. Sözleşme içinde üzerinde durulan husus, çocuklar arasında ayırım yapmaksızın çocukların beden ve ruhen sağlıklı olması, gelişiminin, eğitiminin tamamlanması ve bunların sonucunda da belirtildiği gibi topluma nitelikli birey olarak yarar ve katkı sağlamasıdır.

Çocuk hakları politikalarında çocukların ihtiyacı olan her konuda maddeler bulunmaktadır fakat sözleşmenin devletler tarafından uygulanması konusunda süreksizlik söz konusudur. Ülkeler imzaladıkları sözleşmenin gereklerini yerine getirmelidir. Yaptırım gücünün olmaması sebebi ile sözleşmede çocuklara verilen hakların uygulanıp uygulanmaması hususunda bir gözetme bulunmamaktadır.

Çocuk suçları ve hakları üzerinde genel bir değerlendirme yaptıktan sonra bakılması gereken esas konu ise savaş, aile ve çocuk olgularının yan yana gelmesiyle oluşan ilişkiler ve olaylar bütünüdür. Savaş ortamında aile ve çocuğu birbirinden ayrı düşünmek mümkün değil, aynı zamanda çocuğun savaştaki konumunu etkileyecek olan da ailedir.

4. METİNLERDE SOSYOLOJİ; SAVAŞ VE ÇOCUK

Savaş, aile ve çocuk arasındaki ilişkileri anlamaya çalıştıktan sonra bu bölümde çalışmanın esas konusu olan metinler üzerinden savaş çocuklarının durumunu incelenecektir.

Savaş çocukları üzerine yapılan çalışmalar literatür taramasında gözle görülür bir şekilde tıp ve psikoloji alanlarında yığılma göstermiştir. Bu tarama konu ile ilgili makaleleri ve eserleri de kapsamaktadır. Eserler içinde de yoğun olarak psikolojik tahliller dikkat çekmektedir. Tam bu noktada sorulması gereken sorular şunlardır:

Savaş çocukları konusu niçin sosyoloji disiplini içinde ele alınmalıdır?

Savaş çocukları konusunda sosyolojik düşünmek neden önemlidir?

Çalışmamızın anlaşılması için ise “Savaş çocuklarını sosyolojik bir olgu haline getiren nedir?” sorusunun üzerinde durulmalıdır.

Bauman’a göre bilgi kümeleri arasındaki bölünme, araştırmacıların inceledikleri dünyadaki bölünmüşlüğü yansıtmalıdır. Bilgi kümelerini birbirinden ayırıp yeni alanlar yaratan şey insan eylemleri ve insan eylemlerinin özellikleridir (Bauman, 2010: 12). Savaş çocuklarını konu edinen literatüre bakıldığında zaman tutum bakımından farklılık göstermez. Aynı davranış kuralları sergilenir, olguların tümü toplanmaya çalışılır, olgularla ilgili bütün çelişkiler, kuşkulu durumlar giderilmeye çalışılır. Bütün bilimler çalıştıkları olgular hakkındaki önermeleri açık, belirsizlikten uzak, anlaşılır ve kanıtlanabilir hale getirmeyi amaçlar (Bauman, 2010: 14).

Sosyoloji en başta insan dünyası hakkında bir düşünme biçimidir. Bu anlamda sosyolojiyi farklı bir yere koyan ve sosyolojiye belirleyici karakterini veren

şey, insan eylemlerini geniş çaplı oluşumların ögeleri olarak görme alışkanlığıdır. Sosyolojik bulgu için ham madde sağlayan bütün deneyimler, sosyolojik bilgiyi oluşturan hemen her şey sıradan insanların (normal) günlük hayatlarında yaşadıkları şeylerdir. Toplumu olumsuz etkileyen savaş içinde yetişmiş çocuklara bakıldığı zaman, olup bitenin topluma yansımaları üzerine düşünülmesi gerekmektedir. Bireysel olandaki sosyal olanı, tikel olandaki genel olanı görmekte güçlük çekmekteyiz. Bu noktada toplumun bakıp göremediklerini topluma göstermek, açıklamak ve çözüm bulmak sosyoloğun görevleri arasındadır (Bauman, 2010: 16-17-18-19). Bu anlamda çalışmamız içinde bu başlık altında seçilen metinleri sosyoloji içinde değerlendirerek savaşı yaşayan çocuklar ve yaşamayan çocuklar, Bauman'ın söylemi ile “biz” ve “onlar” arasına çekilmiş sınırların sözde aşılmaılığı üzerine düşünmemizi sağlamaktır (Bauman, 2010: 26).

Sosyolojik değerlendirmeler metinler üzerinden gerçekleştirilmiştir. Eserlerin taşıdığı önem bu noktada büyüktür. Çünkü savaşı konu edinmiş metinler; savaşın yaşattığı korku, dehşet ve ızdırabı ele alarak, bu olgunun gelecek kuşaklar tarafından tanınmasını ve yaşanılardan ibret alınmasını sağlamaktadır. Eserlerde açıkça görüldüğü gibi savaşların yalnızca cephedeki askerler arasında yaşanan çatışmalardan ibaret olmadığını, toplumdaki tüm bireylerin ölüm, sakat kalma, işkence görme, zorunlu göç gibi acılardan derinden etkilendiğini göstermektedir. Eserlerin yazarlar tarafından yazıldıkları dönemi veya yazarların yaşadıkları fakat daha sonra kaleme aldıkları dönemi okuyucuya canlı tanıkmişçasına aktarması özelliği eserlerin savaş dönemlerine ait önemli tutanaklar haline gelmesini sağlamaktadır (Zengin, 2016: 164). Toplumun tamamını derinden etkileyen savaş olgusunda çocuklar en dezavantajlı grubu oluşturmaktadır.

Savaşın çocuklar üzerindeki etkileri seçtiğimiz eserler üzerinden gösterilecektir. Çalışmamızda kullanılan eserlerin ana teması savaş ve çocuk iken eserlerin bu tema etrafında işledikleri konularda ortaklıklar görülmektedir. Eserlerde işlenen göç, inanç, umut, çocuk istismarı, dayanışma, kültür çatışması, oyun, eğitim, ailenin varlığı ve aile yapısı ortak konulardan bazılarıdır.

Ortak konular arasında yer alan çocuk askerler ve aile konuları üzerinde eserlerde yer alan söylemler çocuk açısından sosyolojik bir perspektifinden değerlendirilecektir. Seçtiğimiz iki olguya ek olarak tezimizin bu noktasında

“eğitim” olgusuna da değinilecektir. Literatür taramasında ve eserlerde görüldüğü üzere savaş esnasında aileler çocuklarını savaşın etkilerinden korumak için ilk başvurdukları kurum eğitim kurumudur. Kısacası aileler çocuklarını savaştan korumak için ve savaş sonrasında çocukları tekrar topluma kazandırmak için eğitime ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sebeple savaş çocuğu için eğitim hayatı bir önem taşımaktadır. Bu yüzden savaş çocuklarını aile, eğitim ve çocuk asker ekseninde değerlendirilecektir.

Konunun anlaşılması için öncelikle eserlerde “savaş ve çocuk” konusuna değinilecektir. Daha sonra çalışmamızda kullandığımız eserler üzerinden savaş çocuklarına dair tahliller yapılacaktır. Son olarak da tekrar eserler alınarak savaş çocuklarını “aile, eğitim ve çocuk asker” değerlendirilecektir.

4.1.Eserlerde “Çocuk ve Savaş”

Sosyoloji disiplini, olguları parçalayarak incelemektedir. Parçanın bütün içindeki anlamına bakmaktadır. Fakat edebiyatta bütünlük görülmektedir. Diğer bir deyişle diğer bilimler parçalara ayırırken edebiyatta esas olan bütünlük ve sürekliliktir. Bu anlamda edebiyat olguları dışlamaz veya ötekileştirmez. Edebiyat sosyolojisinde, eserlerdeki karakterler üzerinden toplumsal gerçekliğe dair bilgiler elde edilebilir. Bu edebiyat ürünlerinin, toplumların inanç, yaşayış tarzı ile duygu ve düşüncelerini açığa çıkaran karakterinden kaynaklıdır. Çünkü insanlar arasındaki sosyal ilişki, din, mitolojik değerler, davranış biçimleri, savaşlar, göçler ve her türlü tabiat olayı edebiyata yansır (Aydın, 2006:188).

Tezde edebiyata ve edebiyat sosyolojine değinilmemiş olsa da kullandığımız eserler aracılığıyla edebiyatın bütüncül bakış açısından yararlanılmıştır. Bu noktada edebiyat sosyolojisini anlamak gerekmektedir. Tezin ontolojik olarak sosyolojik bir çözümleme olmasını mümkün kılan, eserlerin kurgusal yönünden ziyade gerçekte olan köklü bağıdır. Edebiyat bir yandan toplumun aynası olarak, toplumsal olanı yansıtma aracıyken, diğer yandan biyografik öğelerle desteklenmiştir. Kısacası olanın bir betimlemesidir.

Edebiyat, değerlerin korunması ve gelecek nesillere aktarılması noktasında güçlü bir araçtır. Edebiyat sosyolojisi ise edebiyatın yazar açısından değerlendirilişi, yazarın aynı zamanda toplumun bir parçası oluşundan hareketle psikolojik tabanının

varsayımı ve okuyucu noktasındaki işlevini göz önünde bulundurmaktadır. Edebiyat sosyolojisi, 1900'lerden başlayarak; edebiyat ve toplumun karşılıklı etkileşimi anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Çıkış noktasını ise edebiyatın toplum hayatında edindiği rol ile toplum şartlarının edebiyat üstündeki etkisi oluşturmaktadır (Aydın, 2006: 189-190).

Tezin bu kısmında sosyolojik eleştiriden yararlanılacaktır. Sosyolojik eleştiri, edebiyatın, ait olduğu toplumsal ortam bağlamında ve içeriğinden hareket ederek okunması gerektiğini öneren yaklaşımdır. Bu anlamda eserin ayrılmaz bir bütün olarak ele alınması gerektiği üzerinde durur. Sosyolojik eleştirinin yolunu çizen ise edebiyattaki yaklaşımın nasıllığı ile sosyoloji ve edebiyat eleştirisi arasındaki ilişkinin derecesinin ne olacağıdır. Sosyolojik eleştirinin işaret ettiği temel alan “ortam” kavramıdır. Kısacası eserin sanatçısı ve sanatçının da içinde yaşadığı çevre ile dönem ilişkisini açığa çıkarmaktadır. Bu anlamda toplumsal olanı merkeze alan sosyoloji, eleştiriyi de topluma dönük kuracağından tez içinde aydınlatıcı olacaktır (Alver, 2006: 291).

Bütün bunlara ek olarak belirtmek gerekir ki sanatçı tarafından oluşturulan eserler, toplumun deseninden etkilenecek oluşturulmaktadır. Sanatçılar varoluşlarını toplumun içinde tamamlamaktadır. Bu yüzden eserlerini oluştururken malzemelerini toplumdan toplamaktadırlar. Savaş gibi etkisi tüm toplumu derinden saran bir olgunun, sanatçının malzemeleri dışında kalması mümkün değildir. Bu sebeple “savaş ve çocuk” konusunu incelerken daha doğru ve genellenebilir sonuçlara ulaşmak adına metinler araç olarak kullanılmıştır.

Tezde kullanılacak savaş çocuğunu konu eden eserleri seçerken dikkat edilen husus sanatçıların metin haline dönüştürdükleri savaşı yaşamış veya savaşa tanık olmuş olmalarıdır. Seçilen eserlerin kurgu olmamasına dikkat edilmiştir. Böylelikle çocukların yaşadığı yıkımların, sıkıntıların, sorunların sanatçı tarafından daha gerçekçi aktarılacağı düşünülmüştür.

Eserler toplumda yaşananları yazarın gözünden göreceğimiz şeffaf kaynaklardır. Duygu yüklü oldukları için okuyucu kitleye kendi içsel yolculuklarını aktarmaktadırlar. Tezde geçen eserlerin tamamı çocuk ve savaş konulu olup çocuğun savaş karşısındaki tavrını, iç dünyasını, yıkımını, beklentilerini, olaylara bakış açıları

ele alınmıştır. Aynı zamanda belirlenen eserleri teze dahil edilme sebebi eser içeriklerinin gerçek olaylar etrafında ve gerçek figürler tarafından işleniyor olmasıdır.

Çalışmanın içinde kullanılmak üzere gerçek olaylar ve kişilerden yola çıkılarak yukarıdaki bölüm başlıklarını görünür kılmak ve somutlaştırmak için savaş ve çocuk literatürünü temsil kabiliyeti yüksek beş eser belirlenmiştir. Bunlar; Allah Mecbur Değil ki, Kurşunların da Rengi Var, Ben Malala, Anne Frank'ın Hatıra Defteri, Toprağımızın Kokusu eserleridir.

4.1.1. Allah Mecbur Değil Ki

Seçilen kitapların ilki Ahmadu Kuruma tarafından kaleme alınan Afrika'da (Batı ve Orta Afrika) Fildişi Sahili, Liberya, Sierra Leone'de yaşanan kabile savaşlarını anlatan "Allah Mecbur Değil Ki" romanıdır. Romana konu olan Fildişi Sahili, Liberya ve Sierra Leone hala az gelişmiş ülkeler arasındadır (UNICEF, 2014). Ahmadu Kuruma'da Fildişi Sahili'nde dünyaya gelmiş ve bölgedeki kabile savaşlarının bütününe şahitlik etmiş, hayatını sömürgecilerle ve diktatörlerle savaşıyor geçirmiştir.

Bölgedeki etnik savaşlar 24 Aralık 1989'da kendini göstermiştir (Kuruma, 2002: 99). Ahmadu Kuruma Afrika'nın iç savaşlarına diğer eserlerinde de yer vermiştir. Allah Mecbur Değil Ki eserinde önemli olan nokta yazarın bütün savaşı on ya da oniki yaşında siyahi bir çocuk olan Brihima'nın gözünden anlatmayı seçmesidir. Bu anlamda savaşın çocuklar üzerindeki etkisinin görülebilmesi açısından kullanılabilecek kaynaklar arasında yer almaktadır.

Aile sevgisi ve denetimi alan çocuklarda bundan mahrum büyümek zorunda kalan çocuklar arasında ciddi farklılıklar bulunmaktadır. Bu nedenle çocuğun yetiştiği ortam hayatının geri kalanını etkilemektedir. Savaş bölgelerinde aile içinde sevgi ve denetim ortamının sağlanması zorlaşmaktadır. Aile çocuğunun beden ve ruh sağlığını bir bütün olarak düşünmemektedir. Beden sağlığının korunması aile için daha önemli bir hal almaktadır. Brihima beden sağlığı korunabilmiş fakat sömürülen Afrika'da, fakir bir ailede ve yanlış inançlar çevresinde büyümüş bir çocuktur. Böyle kesimlerdeki aileleri özellikle de çocukları savaş esnasında kandırıp savaşa dahil etmek kolaylaşmaktadır. Öncelikli olarak bakmamız gereken nokta Brihima'nın

ailesi, yetiştiği ortam ve etrafındaki insanlarla olan ilişkileridir. Çocuk asker olmadan önceki ve çocuk asker olduktan sonraki yaşadıklarını, ailesini ve ailesinin denetimini Brihima'nın ağzından öğrenmemiz gerekmektedir. Eserden yapılacak olan aktarmalarla iletilecektir.

Birihima'nın yatalak annesi ile birlikte, büyükannesinin kontrolü altında, küçük bir kulübede yaşamaktadır. Annesi bakımsızlıktan ileri düzeyde ülser hastasıdır. Bacağı kesilmiş fakat tedavisi tamamlanamadığı için ülseri ilerlemiş ve bu hastalık sebebi ile hayata gözlerini yummuştur. Yoğun ve çaresi olmayan acılar içinde olan kadın çocuğuna ayırması gereken vakti ayıramamıştır;

“Anamın kulübesini düşündüğümde, içerimdeki ya da aklıma gelen ilk şey ateştir, korun yakıcılığıdır, köseğidir. Kolumu dağladığımda kaç aylıktım bilmiyorum. Anam kaç aylık, kaç yıllık olduğumu saymamıştı; sürekli acı çektiği, her zaman ağladığı için bunu yapma lüksü yoktu.” (Kuruma, 2002: 13-14)

Aile içinde gerek annesinin durumu olsun gerek hakim olan yoksulluk olsun Brihima'yı her zaman dışarıya itmiştir. Bacağı kesik olan annesinin büyücü olduğuna, hem kendi bacağını hem de etrafındaki insanların ruhlarını yediğine inanmıştır.

“Bu o kadar iğrenç ve şaşırtıcı bir manzaraydı ki, sözüne güvenilir bilicilere ve falcılara başvuruldu. Ve tüm o biliciler ve görücüler, o kötü mandanın³, anam Bafitini'nin ruhunun doğurduğu bir yaratıktan (dönüşüm, başkalaşım demek oluyor) başka bir şey olmadığını söylediler. Yani kötü mandaya dönüşen, benim anamdı. Sünnetçi kadınla oğlunu öldüren, onların ruhunu yiyen (ruh yiyici, kurbanını, onun yaşamının özünü yiyerek öldüren kişi demek, Kara Afrika Fransızcası Sözlüğü'ne göre) anamın ta kendisiydi. Benim anam ülkenin en büyük büyücüsüydü; onun büyü, sünnetçi kadının ve oğlunun büyülerinden daha güçlüydü. Köydeki tüm büyücülerin ve ruh yiyicilerin başıydı anam. Her gece öteki büyücülerle birlikte ruhları ve kendi bacağındaki ülseri yiyordu. İşte bu yüzden bacağındaki yara asla iyileşmeyecekti. Çürümüş bir ülseri dünya da kimse

³ Bahsi geçen sünnetçi kadın ve oğlu bir manda tarafından saldırıya uğrayarak öldürülmüştür. Brihima'nın annesini sünnet eden bu büyücü kadının sünnet esnasında dualarıyla Bafitini'nin kanamasını durdurması üzerine herkes minnettar kalmıştır. Köyün en güzel kızı olan Bafitini'yi oğluna almak istiyor fakat Müslüman olmadığı için Bafitini kuzeniyle evlendirilmiştir. Bunun üzerine sünnetçi kadın Bafitini'ye büyü yaparak onu bu hastalığa mahkûm ettiği düşünülmektedir. Bafitini'nin ise intikam almak için büyücü kadını manda kılığına bürünerek öldürdüğü söylenmektedir (Kuruma, 2002: 21-22-23).

iyileştiremezdi. Sağ bacağı havada, kalçalarının üstünde yaşamı boyunca yürümek isteyen anamın ta kendisiydi, çünkü o, geceleri başkalarının ruhunu yemekten ve yarasını deşmekten hoşlanıyordu.

Ben bütün bunları öğrendiğimde, anamın büyücü olduğunu öğrendiğimde, kendi çürümüş bacağını yediğini öğrendiğimde o kadar şaşırmış, afallamıştım ki oturup ağladım, çok ağladım, dört gün dört gece. Beşinci günün sabahı, anamla birlikte bir daha hiç yemek yememeyi kafama koyduğum için kulübeyi terk ettim. O kadar midemi kaldırıyordu.

Sokak çocuğu oldum. Keçilerle uyuyan, karnını doyurmak için başkalarının mülkünden, tarlalardan ne bulursa aşırıan gerçek bir sokak çocuğu.

Balla⁴ ile büyük anne gelip beni arazide buldular. Ve eve götürdüler. Gözyaşlarımı sildiler, benden yüreğimi soğutmamı (yüreği soğutmak, öfkesini, acısını dindirmek demek) istediler, anamın büyücü olmadığını, olmayacağını söylediler. Çünkü anam bir Müslüman'dı. Müslüman olmayan Barbara⁵ ihtiyaçlarıysa bir numara yalancılardı.

Balla'nın ve büyük annemin söylediklerinden tam olarak ikna olmadım; artık çok geçti. Kalçaların arasından çıkan osuruk, bir daha asla geri dönmez. Anama göz ucuyla , karnımda (der Afrikalılar; Fransızlar da kalbim, der) kuşku ve tereddütle bakmayı sürdürüyordum. Günün birinde benimde ruhumu yemesinden korkuyordum.” (Kuruma, 2002: 26-27)

Annesi öldükten sonra ise Brihima suçluluk duygusunu bastıramamış ve başına gelen şeylerin kendi laneti olduğunu düşünmüştür. Ortamın elverişsizliği, yoğun suçluluk duygusu, kimsesizlik kendine olan saygısının azalmasına neden olmaktadır.

“Herkes çok gözyaşı döktü, çünkü anam bu dünya da çok acı çekmişti. Herkes, anamın dosdoğru Allah'ın gökyüzündeki güzel cennetine gideceğini, çünkü bu dünya da her türlü acıyı, her türlü mutsuzluğu tattığını ve Allah'ın artık ona vereceği başka çile kalmadığını söyledi.

⁴Brihima'nın annesinin hekimi aynı zamanda büyücü, avcı ve büyücü hekim (Kuruma, 2002: 15).

⁵Barbaralar, kafirdir, inançsızdır, putatapıcıdır, yabandır, büyücüdür. Barbaralara kimi zaman Lobiler, Senufolar, Kabieler vb. de denir. Sömürgeleştirmeden önce çıplak dolaşırlardı. Onlara çıplaklar denirdi. Barbaralar, bu toprağın yerlileridir, eski gerçek sahipleridir (Kuruma, 2002: 22).

İmam, onun ruhunun iyi, yaşayanları kötülöklere ve bütün büyülere karşı koruyacak bir ruh olduğunu, çok sevilmesi, her zaman anımsanması gereken bir ruh olduğunu söyledi. Anam şimdi cennette; artık acı çekmiyor, burada, yeryüzündeki herkes sevinçli. Benim dışımda.

Anamın ölümü bana acı veriyor, hala çok acı veriyor. Çünkü kafir ihtiyarların anlattıkları büyük yalandı, onların hepsi bir numaralı yalancıydı. Ve ben anama karşı hep yaramazlık ve kötölük ettim. Anamın kalbini kırdım, kalbi kırık öldü. Bu yüzden ben lanetliyim, nereye gidersem gideyim, o laneti pesimden götürüyorum.” (Kuruma, 2002: 31)

Savaşın kendi dünyasındaki yansımasını anlatan Brihima, çekirdek ailesinden kalan son bireyi (annesini) kaybedince hayata tutunmanın yolunu çocuk asker olmakta bulmuştur. Eserin genelinde yalnız kalan on yaşındaki çocuğun hayatta kalma mücadelesini ve inancını görmekteyiz. Bunun yanı sıra olaylar karşısında hissettiği suçluluk duygusuna da yer verilmiştir. Savaşa dahil olup çocuk asker olmak Brihima’nın tek hayalidir. Bu hayalini anlatırken şu cümleleri kullanmaktadır;

“Harika ülke. Orada kabile savaşları vardı. Orada, benim gibi sokak çocukları çocuk- asker oluyordu, benim Harrap’s Sözlüğüne⁶ göre, Amerikanca Pidgin dilinde *small- soldiers* denen şey yani. Küçük askerlerin her şeyi ama herşeyi vardı. Kalaşnikofları vardı. Kalaşnikoflar, bir Rus’un icad ettiği, durmadan ateş eden tüfeklerdir. Kalaşnikof’u olan çocuk- askerlerin her şeyi ama her şeyi vardı. Paraları, hatta Amerikan dolarları bile vardı. Ayakkabıları, rütbe şeritleri, radyoları, kasketleri hatta 4*4 denen arabaları bile vardı. Valahe, diye bağırdım. Valahe! Liberya’ya gitmek istiyordum. Hemen, hem de hemen. Bir çocuk- asker ya da asker-çocuk olmak istiyordum, ikiside aynı kapıya çıkıyor. Benim dilime küçük-asker dolanmıştı. Yatağımda olsun, kakamı ya da çişimi yaparken olsun, yalnızca küçük-asker, çocuk-asker, asker-çocuk diye bağıırıyordum!” (Kuruma, 2002: 42)

Görüldüğü üzere evsiz kalan çocukların yaşamak için tutundukları tek umut olan çocuk asker olmak, çocuklarda toplum içinde yer alacak olma hissiyatı uyandırmaktadır. Halasının yanına gitmek için yola çıkan Brihima’nın içinde olduğu grubun önü, gayrimeşru örgütler tarafından kesiliyor. Brihima tam bu noktada çocuk asker olmak için bir adım atmaktadır.

⁶Brihima’nın kullandığı Harrap’s Sözlüğü her kesime hitap etmek için kullandığı sözlüklerden biridir. Sözlüklerini okkalı sözcükler aramak, bu sözcükleri öğrenmek ve özellikle de açıklamak için kullanmaktadır (Kuruma, 2002: 11).

“Ben yaygara kopardım: “Ben asker-çocuk, küçük-asger, çocuk-asger olmak istiyorum. Ben Niangbo’ daki halamı, halacığımı istiyorum!” Silahlı çocuk-asgerlerden biri hıçkırıklarımı gerisin geri boğazıma sokmak için davrandı. Albay İyi Peder⁷ bunu engelledi; gelip başımı okşadı iyi bir baba gibi. Bir Senegal Güreş şampiyonu gibi memnun ve gururluydum. Ağlamayı kestim. Albay İyi Peder, görkemli görüntüsüyle bir işaret yaptı. Beni alıp götürmelerini bildiren bir işaret.” (Kuruma, 2002: 57)

Brihima’nın anlattıkları savaş alanında çocukların piyon olarak kullanıldığı gerçeğini gözler önüne sermektedir. Bu eser ile birlikte çocuğun savaş alanındaki aktifliğini göreceğiz.

İnsan içinde yaşadığı koşulların bütününi besimseyebilir, adapte olabilir, uyum sağlayabilir. Savaşa tanıklık etmemiş insanlar için yaşanılmaz, dayanılmaz olan durumların başkalarının hatta çocukların nasıl doğal yaşamı haline geldiğini görmekteyiz. Kabile savaşının içinde doğan ve savaşın içinde büyümek zorunda kalan Brihima Liberya’daki kabile savaşlarını kendi diliyle şöyle ifade etmektedir:

“Bir ülkede kabile savaşı var demek, belalı eşkiyalar o ülkeyi paylaştılar, demek oluyor. Zenginliği paylaştılar; toprakları paylaştılar; insanları paylaştılar. Aralarında her şeyi paylaşıyorlar ve dünya, onların bu yaptığına ses çıkarmıyor. Masumları, çocukları ve kadınları öldürmelerine kimse ses çıkarmıyor. Ve bu kadarla da kalmıyor! İşin en matrak yanı, bunların her biri kendi kazandığını canla başla elinde tutmak için savaştığı gibi, kendi alanını da genişletmeye çalışıyor.” (Kuruma, 2002: 48)

Bir çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi, hayatta kalabilmesi için yapması gerekenleri ise şöyle ifade etmektedir:

“Kabile savaşlarının hepsinde olduğu gibi, Liberya’da da çocuk- savaşçılar, küçük- savaşçılar paralı asker değildir. İnsanları öldürür, alınabilecek neleri varsa alıp götürürler. Tüm kabile savaşlarında olduğu gibi, Liberya’da da askerlere para ödenmez. İnsanları kırıp geçirir, el konabilecek her şeylerine el koyarlar. Çocuk askerler, karınlarını doyurmak ve doğal ihtiyaçlarını karşılamak için, el koydukları şeyleri yok pahasına satarlar.” (Kuruma, 2002: 48-49)

⁷ Albay İyi Peder, National Patriotic Front of Liberia’nın (NPFL, Fransızca’da Liberya Ulusal Vatansever Cephanesi anlamında) temsilcisi ve vaizidir (Kuruma, 2002: 52).

Çocukları orduya bağlayabilmenin, başka örgütlere kaçmalarını önlemenin yolu çocuklara örgüt içinde aile ortamı yaratılması ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. Bunların dışında çocukların kendilerini güvende hissetmeleri ve beslenmeleri bu konuda çok önemlidir.

“... Her gözetleme yeri dört çocuk-asker tarafından korunuyordu. Çocuk-askerler en güzel yiyecekleri tıkınıyorlardı. Çünkü iyi şeyler yemezlerse çekip gidebilirlerdi buysa Albay İyi Peder için iyi olmazdı.” (Kuruma, 2002: 67)

“... Çocuk-askerlerin çoğu NPFL’de bir aile ortamı bulamamıştı, bunu ULIMO’da (Birleşik Kurtuluş Hareketi) bulacağını düşünüyordu. Ayrıca orada, ULIMO’da insanların karnı iyi doyuyordu. ULIMO’da tahıl soslu piring yeniliyordu. Orada ücret vardı.” (Kuruma, 2002: 81)

Romanın içinde çocukların savaş içindeki konumlarına, kendi aralarındaki rütbe ilişkilerine ve görevlerine de yer verilmiştir. Çocukların verilen görevleri yerine getirebilmeleri için afyon aldıklarından bahsedilmektedir. “Albay İyi Peder” lakabından da anlaşılacağı üzere olayları meşrulaştırmak için çocukların inançları kullanılmaktadır. İnsanların öldürülmesine hatta kendi arkadaşlarının gözlerinin önünde öldürülmesine şahit olan ve ölen arkadaşlarının arkasından yapılan ayinlerle ölen çocuğun yüceltilmesi, afyon alımı ile birleşince korkusuz çocuk-askerler yaratmaktadır. Bunlara ek olarak çocukların tamamı tacize maruz kalmaktadır. Yaşanılan olaylar karşısında yoğun olarak kimlik bunalımı da yaşamaktadırlar. Bu noktada çocuklara yeni bir kimlik, ortak düşmanlar ve amaçlar yaratılmaktadır. İnsan öldüren çocukların yetişmesine sebep olan bu düzen çocukların ahlaki değerlerinde aşınma meydana getirmektedir. Bunlara örnek olarak eserden kısımlar seçilmiştir.

Kimliğin ve ortak düşmanların oluşturulması:

“Geldiğimde bana kim olduğumu öğrettiler. Bir Mandingo; Müslüman, Yakuların ve Gyoların bir dostuydum ben. Kara Amerikalıların Pidgin dilinde Mandingo ile Malinke aynı anlama geliyordu. Ben iyi biriydim, bir Gere değildim, bir Krahn değildim, Albay İyi Peder onları pek sevmiyordu. Yakaladığında gebertiyordu.” (Kuruma, 2002: 74-75)

Çocuk-askerlerin eğitimi:

“Revirden sonra Albay İyi Peder, çocuk-askerlerin ve askerlerin askeri eğitimine komut veriyordu. Askeri eğitim, dinsel eğitimle ve yurttaşlık eğitimiyle aynıydı, hatta vaazlarında aynıydı. Tanrı Baba’yı ve İsa’yı seversen kurşunlar sana isabet etmez, başkalarını öldürür, çünkü Tanrı Baba yalnızca kötüler, hainleri, günahkarları ve lanetlileri öldürür.” (Kuruma, 2002: 74)

Rütbelendirme ve çocuğun silahlandırılması:

“Ben, çocuk asker kışasına gönderildim. Bana erişkin bir insana ait eski bir paraşütçü kıyafeti verdiler. Çok bol geliyordu. İçinde yüzüyordum. Albay İyi Peder, yapılan resmi törenden sonra bana bir Kaleş verdi ve beni teğmen yaptı.

Çocuk-askerleri yani bizi şişirmek için rütbeler veriliyordu. Her biri yüzbaşı, komutan, albaydı; en düşük rütbe teğmen rütbesiydi. Bendeki Kaleş, eski bir silahtı Albay bana silahı nasıl kullanacağını kendisi öğretti. Kolaydı, tetiği çekmek yeterliydi, sonra takataka başlıyordu. Ve öldürüyordu, gerçekten öldürüyordu; canlılar sinek gibi yere seriliyorlardı.” (Kuruma, 2002: 70)

“Beni çocuk askerlerin yanına gönderdiler. Kaleş’imi gösterdiler. Bir silahı beş kişi kullanacaktık ve bana gösterdikleri silah, NPFL’de verdikleri silahtan daha yeniydi.” (Kuruma, 2002: 101)

Ölen çocuk- askerlerden biri olan Kid’in cenaze töreni:

“İyi Peder, Yüzbaşı Kid’in hangi koşullarla öldüğünü anlatmakla işe başladı. Motosikletin üzerindeki gençler, kendilerini kötü ruha kaptırarak, uyarıda bulunmadan ona ateş ettiler. İçlerine şeytan girmişti. Yüzbaşının ruhu göğe uçtu. Onun arkasından çok ağlayacağız. Konvoydaki yolcuların hepsinin içine girmiş olan şeytanları, yüzbaşının ölümünden sorumlu olan kafaların içindeki şeytanları teker teker çıkaramazdık. Buna olanak yoktu. Bizde içlerinden bazılarını öldürdük; Allah çok öldürmeyin az öldürün dediği için, geriye kalanlara dokunmadık, onları anadan doğma bıraktık. Çıplak bıraktık. Otobüsteki malların hepsini, üzerinden çıkanların hepsini buraya getirdik. Bu mallar yüzbaşının ailesine verilecek, hepsi, Yüzbaşı Kid’in arkadaşları olan çocuk-askerler arasında adil biçimde paylaştırılacak. Çocuk-askerler bu malları istedikleri gibi satacaklar ve dolar kazanacaklar. Kazandıkları dolarlarla kendilerine istedikleri kadar afyon

alabilecekler. Yüzbaşı Kid'i öldürerek kötülük yapan kişileri Allah cezalandıracak.” (Kuruma, 2002: 60-61)

Uyuşturucu ile çocukların hem cesaretlendirilmesi hem de bağımlı hale getirilmesi:

“Evet, Albay İyi Peder, Zorzor’da sürdürdüğü köpekçe yaşamın çürümüş bazı akşamlarında kafayı bulmayı hak ediyordu. Ama afyon çekmiyordu. Afyon çocuk-askerlere ayrılıyordu; afyon onları gerçek askerler kadar güçlü kılıyordu.” (Kuruma, 2002: 74)

“... Kimi zaman da ödül olarakta afyon veriyorlardı. Afyonu ilk alışımında hasta köpekler gibi kustum. Sonra yavaş yavaş kendime geldim ve afyon bana kısa sürede büyük askerlerin gücünü kazandırdı.” (Kuruma, 2002: 75)

“... Geceleri yürüyorduk; gündüz, ormanda saklanıyorduk. Yol boyunca fazla aptallık yapmamızı engellemek için, yanımıza afyon vermemişlerdi. Afyonsuzluk başımıza vurduğundan, yumuşak yer kurtlarından farkımız yoktu. Aptal aptal yürüyor, ne yapacağımızı bilmiyor, sürekli olarak biraz afyon istiyorduk. Ne var ki, iki gün iki gece süren yolculuk boyunca buyruğa uyuldu.” (Kuruma, 2002: 110)

Son olarak Brihima çocuk-asker olduktan sonra çocuk-askerlik üzerine şunları söylemektedir:

“İnsanın annesi, babası, erkek ve kız kardeşleri, halası, amcası yoksa, hiçbir yakını yoksa, yapacağı en iyi iş, gidip çocuk-asker olmaktır.

Çocuk-askerlik Allah’ın yarattığı yer yüzünde ve gökyüzünde artık yapacak hiçbir şeyi kalmayanlar için icad edilmiştir.”(Kuruma, 2002: 116)

Savaş çocuklarının yaşadıklarını Brihima aracılığıyla okuyucuya aktaran Ahmadu Kuruma bir çocuğun savaş esnasında başına gelebilecek travmaları göz önüne sermiştir. Çocuğun yaşamak zorunda kaldıklarından ise aile(ler), devlet(ler) ve toplum(lar) sorumludur.

4.1.2. Kurşunların da Rengi Var

Emine Şeçoroviç Kaşlı tarafından kaleme alınan diğer bir eser de Kurşunların da Rengi Var eseridir. Eser 1992-1995 yıllarında Bosna Hersek'te yaşanan iç savaşı konu edinir. Yazarın kendi çocukluğunu anlattığı eser anıları, yaşadıkları sıkıntılar ve savaşta çocuk olarak hissettiklerini okuyucuya aktarmaktadır.

Savaş içerisinde koruyuculuğu üstlenen aileye sahip olduğu için yaşadıkları Brihima ile ayrılmaktadır. Ebeveyn davranışları, anne ve babaları çocuklarına yaptıkları yatırım şeklinde düşünülebilir. Anne ve babalar bu yatırımdan bekledikleri getirileri düşünerek çocuklarla olan ilişkileri düzenlemektedirler. Çocukla geçirilen zaman çocukların gelişimine yatırılan bir yatırım olarak değerlendirilmektedir (Baydar, Akçınar ve İmer, 2012: 82). Savaş ortamında anne ve baba davranışlarının önemi artmaktadır. Yazarın ailesinin koruyuculuğu ve ilgisi sayesinde savaştan sonra hayatını kurtarmış olması bu durumun en iyi örneğidir. Aile tutumlarının önemini bu eserle birlikte kavramaktayız.

Kendi ülkesinde, kendi şehrinde Sareyova'da anne, baba ve iki ağabeyiyle mutlu bir hayat sürerken savaşın baş göstermesiyle çocukluğunda şahit olmak zorunda kaldığı olayları okuyucuya birinci elden sunarken kitabın ön sözünde savaş üzerine yazdıkları dikkat çekmektedir:

“Bosna savaşına dair, belki ilk defa, Türkçe olarak yazılmış bir kitapta ilk elden yaşananları okuyacaksınız. Hemde bir çocuktan, kurşunları bile rengarenk görebilen bir çocuğun gözünden.

Çocuk savaşta da çocuktur. Erkenden büyür, olgunlaşır belki ama çocuktur. Kurşunların öldürme özelliğine değil, renklerine takılır gözü. Bombaların ne olduğunu öğrenmek zorunda bırakıldığı halde, oyun diye sonradan parçalarını toplar. Aç, susuz kalır, ama askerlerin yırtık çorabına güler. Unutur, savaş olmadan bir hayat nasıldır unutur ve muzı soymadan yemeye çalışır. Bir tüfekte bütün savaşı kazanabileceğini düşünür. Oyuncak silahlarla düşmanı yenebileceğini sanır. Korkmaz etmez, “Geri döneceğim,” diyen babasına sonuna kadar inanır, onu kahraman olarak görür. Fakat en küçük bir sesi bomba sanıp yere atar kendini. Titrer, köşeye saklanır, bomba onu orada bulamaz diye inanır. Anlamaz, düşman nedir, bir insan başka bir insanı nasıl öldürebilir, neden kimse yardım etmez,

anlayamaz. Sonra zaman geçer... Dünyanın her yerinde öyle, bombalarla bir hayat olduğuna inanmaya başlar. Onu normal kabul eder ve isyan etmez.

İşte bu yüzden, çocuk gözünden savaş farklıdır. Daha önemli veya önemsiz değil ama farklıdır.” (Kaşlı, 2016: 11-12)

Savaş içinde çocuğun durumunu anlatacak en iyi örneklerden biri Bosna Hersek’te çıkan savaşta henüz yedi yaşına bile girmemiş olan yazarın, yıllar sonra savaşı bir çocuğun gözünden anlattığı eserdir. Kaşlı şuan Sarayboyna’da yaşamına devam etmektedir. Eserinde savaşın kendi hayatındaki etkilerinden başlayarak bir çocuğun nelere şahit olmak zorunda kaldığını, neleri göğüslemek zorunda olduğunu ve bunların sonucunda neler hissettiğini okuyucuya aktarmaktadır. Savaşın bütününe dair ayrıntılar eser içinde yer almamaktadır. Tarihi akıştan, siyasi süreçlerden veya görüşmelerden bahsedilmemektedir. Sadece bir çocuğun savaşı nasıl gördüğünü, nasıl yaşadığını aktarmaya çalışmıştır. Kaşlı ülkesini çok seven bir ailede büyümesine rağmen, savaşın ilk günlerinde başlayan eser yazarın annesi ile Türkiye’ye kaçmak için gittiği tünelde son bulmaktadır. Savaşı yaşamış bir çocuk olarak savaş üzerine düşüncelerini şöyle ifade etmektedir:

“Aşk için ‘anlatılmaz yaşanır’ denilir, savaş da öyledir. Hiçbir kitap yahut belgesel savaşı bütün gerçeği ile anlatamaz, aktaramaz. Savaşı yaşamış olsanız dahi, onu olduğu gibi aktarmanız imkansızdır. Ne anlatırsam anlatayım, ne yazarsam yazayım, savaşın getirdiği zorluğu, kötülüğü, mücadeleyi, çaresizliği, acıyı o zaman hissettiğim gibi anlatamam.” (Kaşlı, 2016: 8)

Saraybosna’daki savaşta bulunan ve yaşadıklarını aktaran yazarın okuyucuya sunduğu anıları, bir çocuğun içinde bulunduğu durumu nasıl algıladığını, olayları kendince nasıl anlamlandırdığını idrak edebilmemiz için bizlere rehberlik edebilecek niteliktedir. Çocukluğunu anlatırken aslında dikkat edilmesi gereken noktayı okuyucuya şu şekilde sunmaktadır:

“Saraybosna’da kuşatma altında yaşamış olsamda, ağabeyimi şehit vermiş, evsiz kalmış olsam da savaşı en ağır haliyle yaşamadım. Benden çok daha zor şartlarda günlerini geçirmiş insanlar vardı, çocuklar vardı. Şükürler olsun, Sırp askerlerinin eline hiç geçmedim, yaralanmadım, sakat kalmadım. Normal diyebileceğiniz hali varsa eğer, ben savaşı “normal” haliyle yaşamış çocuklardan biriyim.” (Kaşlı, 2016: 9)

Savaşı normal yaşamış olmak, “normal” kelimesinin altında yazarın aktarmak istediği ise savaşın yıkıcılığını anlatabilmek için kullandığı ölçüdür. “Savaş Çocuğu Olmak” (Kaşlı, 2016: 75) başlığı altında çocukluğun dayışadığı savaşın çocuk için neler ifade ettiğini şimdiki duygularıyla harmanlayarak aktarmaktadır.

“Özgürlüğümüz yoktu, artık evimiz de yoktu.

Başımı ona yaslamamı bekleyen yastığımda o gece uyusaydım şimdi bunları yazıyor olamazdım. Çünkü yatağım tamamen parçalanmıştı. İnanın çocukluk kalmıyor öyle bir durumda. Bombalar günden güne olgunlaştırıyor, fakat evimizi daha doğrusu evimizden kalanı öyle görmek sekiz yaşındaki çocuktan eser bırakmıyordu.” (Kaşlı, 2016: 55)

“Çocuk olarak yaşananları anlamam imkansızdı. Sadece artık her şeyi doğal kabul etmeye başlamıştım ki, bu savaşın aslında en acı haliydi.” (Kaşlı, 2016: 66)

“Çocuk...

Kimse çocuk muyum diye sormadı bana. Yüzüme kimse bakmadı o kurşunları atarken. Neler ister bir çocuk, hayallerim nedir diye sormadılar. Çocukluğumu yaşamama izin vermediler.

Her gün babamla bakkala gidip sepetimi doldurmak benim hakkım, diyemedim. Ağabeylerimle top oynamak istiyorum, size ne erkek değilsem, top oynamayı seviyorum işte, diyemedim. Dum dum, diye ses çıkartan kudüm isterim, bum bum kurşun sesleri değil. Okula başlayacağım, öğrendiğim harfleri öğretmenime göstereceğim. Kış gelince kar yağacak, dağa gideceğim, kar topu oynayacağım. Dağlardan yağın kurşunları istemem.

Daha karşılık vermeye gücüm yetmezken, yargılanıyordum. Umutlarımı çalışıyorlardı, rüyalarımla oynuyorlardı, kabuslara dönüştürüyorlardı bana sormadan. Hayatı yeni tatmaya başlarken yaşamı yeni anlamaya çalışırken beni soğuk odalara kapattılar. Güneşin alev rengini unutmaya başladım, dört suskun arkadaş arasında, dört duvar arasında gülmek artık bana yabancı geliyordu. Çocuk ruhum yavaş yavaş kaybolmaya başlamış, kısa sürede büyüme zorunda kalmıştım.

Zorla.

Oysa suçsuzdum. Daha suç işlemek için çok küçüktüm, ama onlar için önemli değildi. Bin dilekten birini istedim: Çocuk olmak.

Günler geçiyordu, geçtikçe de nefretle doluyordu daha nefreti bilmeyen kalbim. Yaşamı sevmeye başlamam gerekirken, Sarayevo'nun tüm yağmur damlaları yüzümden akıyordu. Gülüş anbean benden uzaklaşıyor, yerini bitmeyen gözyaşları dolduruyordu.

Oysa çok değil...

Sadece çocuk olmaktı istediğim...

Savaşta çocuk olmak, birkaç bidon taşıyabilmek, bidon dolusu kızıağı çekmek, büyük bir hızla koşmak, kurşunlara yakalanmamak ve sık sık aç kalmak, yıllar boyunca verilen aynı yemeğe hayır diyememektir.

Aynı o naylonlar⁸ gibi bir süre sonra Unicef defterleri almaya başladık. Mavi, ince üstünde unicef yazan defterler. Onları okulda kullanırdık. Savaşta çocuk olmak o defterlere mümkün olduğu kadar küçük harflerle yazmaktı ki, daha çok kullanabilelim.

Savaşta çocuk olmak aslında yeni başlayan çocukluğu bitirmektir, bunu çabuk öğrendik. Oyuncaklarımızı değiştirdik, kimin daha güzel bebeği, arabası var demek yerine, kimin bombalar hakkında daha çok bilgisi var, kim bombaları daha kolay ayırt edebiliyor konuşmaları aldı. Mermi kovanlarının arasında renkler olurdu bazen, renkleri sayıp kim daha çok renge sahip diye yarışırırdık. Savaş çocuğu olmaya zorlandık, yine de beklemedikleri bir şekilde iyi göğüs germiştik, bu anlamsız savaşa." (Kaşlı, 2016: 75-76)

Yukarıdaki kesitte savaş çocuğunun hayal kırıklıkları, bekledikleri, beklentilerine rağmen karşılaştıkları ve oyun anlayışlarındaki farklılık net bir şekilde yansıtılmaktadır. Çocukların üstesinden gelmeleri gereken zorluklar karşısında nasıl bir tavır takındıkları görülmektedir. Hayatta kalmak adına çocukluklarından ne kadar vazgeçirilmiş olsalarda gerek inançlarıyla gerek gelişim düzeyleriyle hayatın akışına bir şekilde tutunmaktadırlar.

⁸ Bombalar yüzünden kırılan camlar kıştan korunmak için naylonlarla kaplanmaktadır. Bu naylonlar normal naylonlardan biraz daha kalın olduğu için soğuğa karşı daha korucuyu olmaktadır. Kıştan korunmak için kullanılan naylonlar Unicef tarafından tahsis edilmektedir (Kaşlı, 2016, s. 75).

Zorluklarla geçen olan bu günlere rağmen aile fertlerinin desteği ile yaşamını devam ettirmektedir. Fakat ilerleyen zamanlarda henüz on sekiz yaşında olan büyük ağabeyini bir bomba sonucunda kaybetmiş olması daha önceki travmaları bastırıp daha büyük bir travmaya neden olmaktadır. O zamanlar yedi sekiz yaşlarında, ağabeyini çok seven, bildiği çoğu şeyi ağabeylerinden öğrenen bir ocuk olarak hissettiklerini uzun yıllar sonra bile aynı derinlikte aktarabilmiştir.

“Mum ışığında arkadaşlarımla oyun oynarken oyunumuzu büyük bir patlama sesi kesti.

Bomba sesi çok yakından gelmişti, hepimiz kendimizi yere attık. Bir iki saniye geçmedi ki annem geldi, beni kucağına alıp bahçedeki garaja götürdü. Herkes oraya gelmişti, hepimiz çok korkmuştuk, garajda sessizlik vardı. Etrafıma baktığımda annemin ve babamın olmadığını gördüm. Nerede olduklarını merak edip garajın kapısına kadar gittiğimde, açık olan bahçe kapısından annemin sokağa çıktığını gördüm.

Diğer komşlarımız da çıkmıştı, bende sessizce kapıdan onlara bakıyordum. Herkes bombanın nereye düşmüş olabileceğine dair tahminlerde bulunuyordu. Babamı göremiyordum, ama annemin tedirgin olduğunu ve korktuğunu yüzünden anlamıştım. Kapının arkasından gizlice seyretmeye devam ettim.

Sonra bir anda babamı gördüm.

Sokağın ortasında dizlerinin üstüne çökmüştü. Ellerini havaya kaldırıp anneme bakıyordu...

“Sinan artık yok.” sözlerini duydum.

Babam “Sinan artık yok!” demişti.

O sözler dışında hiçbir şey duymuyordum artık.

“Sinan artıkyok!”

Sinan, yeşil berelim, ağabeyim yok!” (Kaşlı, 2016: 109)

Metnin devamında yakının (ağabeyinin) lm haberini bu şekilde alan bir çocuğun hissettiklerine de ulaşabiliyoruz.

“Çığlık atıp, bağırmaya başladım ve yere düşmüşüm. Ne kadar zaman geçti bilmiyorum, gözlerimi garajda açtım. Etrafımda komşularımız vardı, bana seslenip yüzümü suyla yıkıyorlardı.

Kendime geldiğim anda bağırarak ağlamaya başladım. Kalkıp gitmek istiyordum, yanımdakiler buna izin vermiyordu.

“Sinan nerede, annem nerede?” diye soruyordum ağlayarak.

“Sakin ol, Sinan sadece yaralandı, iyi, sakin ol” diyorlardı ama ben inanamıyordum. “Sinan artık yok!” sözlerini duyuyordum sadece.

“Beni ona götürün, bana Sinan’ı gösterin..” diye yalvarıyordum, gitmeye çalıştım ama buna izin vermediler. O an sadece ağabeyimin yanına gitmek istiyordum, fakat kimse götürmüyordu. Oturduğum yerde ağabeyimin ismini sayıklayarak ağlıyordum.

O duyduğumuz bomba sesi Sinan’ı almıştı.

Yine de gitmek istedim, kalktığımda yine kendimden geçip düşmüşüm.” (Kaşlı, 2016: 110)

“Küçük ağabeyim saatlerce bana sarılıp oturdu. Hissediyordum ağlıyordu, ama başını çevirerek benden saklamaya çalışıyordu. Bana güçlü olmam gerektiğini söylüyordu.

“Allah yolunda hayatını kaybedenler ölmezler. Onlar şehittir, ölü değil. Sadece biz görmüyoruz, Sinan biz yaşadığımız sürece, hep bizimle olacak,” demişti.

Evet ağabeyimin söylediğini kabul etmiştim. Sinan ölmemişti, sadece gitmişti. Biz görmeyecektik artık, ama o hep bizimle olacaktı.

Yine de bunu kabul etmek zordu. Bir daha eve dönmeyeceği aklıma geldikçe çıldırarak gibi oluyordum. Bağırıp çığlıklar atmak, yanımda ne varsa kırıp dökmek istiyordum, ama sadece aynı köşede oturuyordum.” (Kaşlı, 2016: 112)

“Aklımda sadece onunla geçirdiğim günler vardı, birlikte yaptıklarımız. Hatırladıkça zorlaşıyordu her şey, düşündükçe içimi acıtırıyordu. Bu yaşıma kadar ben böyle bir acı hissetmemiştim, böyle bir boşluğu hiç yaşamamıştım. Nefes

aldıkça acım daha da büyüyordu. Evimizin yıkıldığı gün hissettiklerim bunun yanında bir hiçti, hiçbir değeri yoktu, ne evin ne de başka bir şeyin.

Babamın dediği gibi, Sinan artık yoktu!”(Kaşlı, 2016: 113)

Savaştan kaçmak için kullanacakları tünele giden yolda çatışma arasında kalınca hissettiklerini, aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen, şu şekilde ifade etmektedir:

“Annem pes etmedi, askerlerin o sözlerinden sonra hızla koşmaya başladık. En çok korkutan tarafı üstümüzün açık olmasıydı.

Üstümüzden kurşunlar geçiyordu. Her kurşun sanki kulağımın dibinden geçip gidiyordu, yani öyle hissediyordum. Zaman yavaşlamıştı sanki ve biz saatlerdir koşuyorduk. Bastığım yere dikkat ederek, başka hiçbir yere bakmadan, sadecekoşmaya çalışıyordum. Bir an önce bu yol bitsin istiyordum.

Belkide yolun yarısındaydık, bilemiyorum, birden bir kurşun önümde toprağa saplandı ve bir anda her yer toprak oldu. O an durdum ve yere eğildim, ağlamaya başlamıştım, ama annem öyle kalmama izin vermedi. Ellerimden tutarak, “Koş, biraz daha, haydi!” diyerek yola devam etmemi sağladı.

Durmak gibi bir tercihim yoktu.

Savaşta hiçbir konuda tercih yapma şansımız yoktu.”(Kaşlı, 2016: 156)

Kurşunların da Rengi Var eserinde bir çocuğun duygu dünyasını, olayları algılayışını ve olaylar karşısında ne kadar aciz, çaresiz olduğunu anlatmaktadır. Çocuğun ruhsal çöküntüleri ön plandadır. Bir çocuğun yaşadığı olayları kendi dünyasında anlamlandırabildiği kadarını aktarmaktadır. Olaylar karşısındaki hislerini ve bu hisler sonucunda ortaya çıkarmak istediği fakat saklamak durumunda kaldığı tavırları iç sesiyle anlatmaktadır. Ayrıca eser savaş içinde çocuğun korunması için aile faktörünün ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

4.1.3. Ben, Malala

Çalışmada yer alan diğer bir eser ise Pakistan’da eğitim hakkını savunduğu için Taliban tarafından vurulan Yusufzay’ın yaşadıklarını anlattığı “Ben Malala” romanıdır. Yusufzay, öğretmen ve okul müdürü olan babası, ev hanımı annesi ve iki

erkek kardeşiyle birlikte yaşamaktadır. Romaniç, savaş yaşayan Pakistan’da toplum baskılarına rağmen kız çocuklarının okuması için savaş veren, okul ačan eğitimci bir baba ve eğitiminden vazgeçmeyen, eğitim hakkı için savaşan Malala’yı anlatmaktadır. Yusufzay eğitiminden vazgeçmediği için 9 Ekim 2012, Salı günü Taliban üyeleri tarafından başından vurulur (Yusufzay ve Lamb, 2017: 14). řans eseri kurtulduktan sonra, kendi hikayesini, eğitim uğruna verdiği savaşı, anlatmaktadır.

Etrafındaki yoksulluğa, eşitsizliğe sessiz kalamayan Yusufzay, Taliban tarafından yoksullaştırılan halkın eğitimden mahrum kalan çocuklarının sokaklarda çöp toplamalarına kayıtsız kalamamaktadır. 9- 10 yaşlarında iken kendince bir çıkar yol bulmuştur;

“Müşerrefe müracaat etmenin faydasız olduğunu biliyordum. Deneyimlerim sonucunda şunu öğrenmiştim: Eğer babam meseleleri çözemezse, geriye bir tek seçenek kalıyordu. Allah’a mektup yazdım. “Yüce Allah’ım,” dedim. “Senin her şeyi gördüğünü biliyorum ama belkide bazen gözden kaçan şeyler oluyordur. Hele şu anda Afganistan bombalanırken... Ama senin bizim sokaktaki çöplükte yaşayan çocukları görmem halinde mutlu olacağını sanmıyorum. Allah’ım bana güç ve cesaret ver; beni mükemmel biri yap, çünkü ben de bu dünyayı mükemmel yapmak istiyorum. Malala.

Sorun şuydu: Mektubu Allah’a nasıl ulaştıracağımı bilmiyordum. Nedense Dünya’nın derinliklerine inmesi gerektiğini düşündüm. Bu yüzden bahçeye gömdüm. Sonra oradada zarar görebileceğini düşünerek mektubu bir naylon torbaya koydum ama bunun da pek faydası yok gibiydi. Biz kutsal metinleri akan sulara bırakmayı severiz. Bende mektubu rulo yaptım, bir tahta parçasına bağladım, üzerine karahindiba yerleştirdim ve Svat Nehrine akan dereye bıraktım. Allah’ın mektubumu orada bulacağından emindim.” (Yusufzay ve Lamb, 2017: 118-119)

Görüldüğü üzere çocukların savaş esnasında onları hayatta tutan tek şey sarıldıkları inançları ve geleceğe dair umutlarıdır.

Bölgede hüküm süren Taliban’ın yapmak istediklerinin başında eğitimi bitirmek gelmektedir. Bunun için ilk olarak, kız çocuklarının eğitim ve öğretim alanından çekilmeleri gerektiğini belirten konuşma yapmışlardır.

“Derken, 2008 yılı sonunda Fazlullah’ın⁹ yardımcısı Mevlana Şah Duran, radyoda bütün kız okullarının kapanacağını¹⁰ duyurdu. 15 Ocak’tan itibaren hiçbir kızın okula gitmeyeceğini söyleyerek herkesi uyardı. Önce bunun şaka olduğunu sandım. ‘Okula gitmemizi nasıl engellerler?’ diye sordum arkadaşlarıma. ‘Buna hakları yok, yetkileri yok. Cin olmadan adam çarpmaya kalkıyorlar.’

Diğer kızlar benimle aynı fikirde değillerdi. ‘Onlara kim engel olacak?’ dediler. ‘Şimdiye kadar yüzlerce okulu yıktılar. Kimse bir şey yapmadı.’

Babam, Svat halkının ve öğretmenlerin, geriye tek bir sınıf, tek bir öğretmen ve tek bir öğrenci kalana kadar çocukları eğitmeye devam edeceklerini söylerdi. Annemle babam hiçbir zaman benim okulu bırakmam gerektiğini ima etmediler. Okulu sevmemize karşın, Taliban bize engel olmaya kalkana kadar, eğitimin ne kadar önemli olduğunu anlayamamıştık. Okula gitmek, kitap okumak, ödevlerimizi yapmak yalnızca zaman geçirmenin bir yolu değildi, bizim geleceğimizdi.” (Yusufzay ve Lamb, 2017: 184)

Yusufzay’ın anlattıklarından büyük devletlerin ve örgütlerin güç ilişkilerinden çocukların nasıl ve ne derecede etkilendiğini görmekteyiz. 14 Ocak’ta Taliban’ın isteği üzerine okullar kapatılınca New York Times’ın internet sitesinde yayınlanacak bir belgesel için röportaj vermiştir (Yusufzay ve Lamb, 2017: 199). Yaşadığı atmosferi ise şöyle ifade etmektedir.

“Belgeselcilere şunları söyledim: “Bana engel olamazlar. Ben evde, okulda, başka bir yerde, nerede olursa olsun eğitim göreceğim. Dünya dan isteğimiz bu: Okulumuzu kurtarmak, Pakistan’ı kurtarmak, Svat’ımızı kurtarmak.

Eve döndüğümde ağladım, ağladım. Öğrenmekten vazgeçmek istemiyordum. Daha on bir yaşındaydım ama her şeyimi kaybetmiş gibi hissediyordum kendimi. Sınıfındaki herkese Taliban’ın bunu yapamayacağını söylemişim. “Onlar da tıpkı politikacılarımız gibiler. Konuşuyorlar ama bir şey yapamazlar,” demiştim. Ama Taliban söylediğini yapmış, okulumuzu kapatmıştı. Bende mahcup olmuşum. Kendimi kontrol edemiyordum. Ben ağlıyordum, annem

⁹ Mevlâna Fazlullah bölgeye saldıran Taliban’ın lideridir. Eskiden Svat Nehri’ni geçmek için kullanılan çarklı sistemi işleten, sağ bacağı geçirdiği çocuk felci nedeniyle aksayan 28 yaşında bir adamdır (Yusufzay & Lamb, 2017: 144)

¹⁰ Taliban, ABD’nin dünya ülkelerindeki eğitim sistemi üzerinden yerleştirmeye çalıştığı sisteme karşı oldukları için okulların kapatılması gerektiğini savunmaktadırlar.

ağlıyordu, ama babam ısrarcıydı. “Okula gideceksin.” (Yusufzay ve Lamb, 2017: 202)

Yusufzay’ın Pakistan’ı kurtarma fikrinin konuşmasına dahil etmesi ABD’nin bu tür röportajları bahane ederek işgallerini artırması; oradaki insanların çektiğı acıyı da işin içine katarak ABD dünya daki etkinliğini korumak istemektedir. Usame Ladin’in zengin bir ailenin mirasçısıyken, SSCB (Rusya) karşı Afganistan’da ABD için çalışmaya başlamış daha sonra Taliban ile hareket etmeye başlamıştır. Ortadoğı’da ABD üzerinden IŞID geliştirilmiştir. O bölge insanını ana merkeze düşman yapmak ve zarar verdirmek; geri kalmaları ve nefretleri üzerinden de bir grup insanı ABD bölgeye tekrar geri göndererek istediğı şeyleri yaptırtmak istemiştir. Devletler ve taşeronlaştırılmış örgütler savaşında çocuğun nasıl ezildiğini görmekteyiz. Özellikle eğitimin önemini vurgulayan eserde Yusufzay okula gidip gelirken yaşadığı korkuyu şöyle dile getirmiştir;

“Ülkenin her yerinden gelen baskılar işe yaradı ve Fazlullah kızların on yaşına, yani dördüncü sınıfa kadar okula gitmelerine izin verdi. Ben beşinci sınıftaydım. Bazılarımız kendimizi olduğumuzdan küçük gösterdik. Yeniden okula gitmeye başladık. Günlük kıyafetler giyiyor ve kitaplarımızı örtülerimizin altına saklıyorduk. Riskliydi ama o zamanlar tek amacım buydu. Madam Maryam babamı on yaşından beri tanıyordu. Birbirlerine koşulsuz güveniyorlardı. Örneğin babam konuşmayı fazla uzattığında, ki bunu sık sık yapardı, Madam Maryam ona artık bitirmesi için işaret ederdi. “Gizli okul bizim sessiz protestomuz,” diyor, bize.

Günlüğüme bu konuyla ilgili bir şey yazamıyordum. Eğer bizi yakalarlarsa ya kırbaçlarlar ya da Şabana’ya yaptıkları gibi katlederlerdi. Bazı insanlar hayaletlerden, bazıları örümceklerden ya da yılanlardan korkar; o günlerde biz insanlardan korkuyorduk.” (Yusufzay ve Lamb, 2017: 208)

Yusufzay yolculuğunun başladığı 9 Ekim Salı gününü şöyle anlatmaktadır;

“Gerçekte ise şöyle olmuştu: Birden durmuştuk. Sol tarafımızda Svat’ın ilk hükümdarının maliye bakanı Şir Muhammed Han’ın üzeri otlarla bürünmüş mezarı; sağımızda yiyecek fabrikası vardı. Kontrol noktasından en fazla 200 metre mesafede olmalıydık.

Biz ön tarafı göremiyorduk ama açık renk giysiler giymiş, genç sakallı adam yola çıkmış ve servise durması gerektiğini işaret etmişti.

“Bu Huştal okul servisi mi?” diye sormuştu şoföre. Osman Bhai Can bunun aptalca bir soru olduğunu düşünmüştü çünkü okulun adı yan tarafta yazılıydı. “Evet,” demişti.

“Bazı çocuklarla ilgili bilgiye ihtiyacım var,” demişti adam.

“Sekreterimize gitmeniz gerek,” diye karşılık vermişti Osman Bhai Can.

O konuşurken beyazlar giymiş başka bir adam servisin arka tarafına yaklaşmıştı. “Bak röportaj yapmaya gelen muhabirlerden biri,” demişti Münibe. Ben babamla birlikte, kızların eğitim hakkını savunmak ve bizi kapalı tutmaya çalışan Taliban gibilerin aleyhinde konuşmak için etkinliklere katılmaya başladığımdan beri sık sık gazeteciler, hatta yabancılar geliyordu. Ama böyle karşımıza çıkmıyorlardı.

Adam siperli kep giymişti ve üniversite öğrencilerine benziyordu. Servisin arka tamponuna basıp bize doğru uzanmıştı.

“Malala hanginiz?” diye sormuştu.

Kimse bir şey söylememişti ama birkaç kişi dönüp bana bakmışlardı. Yüzü örtülü olmayan tek kız bendim.

O anda adam silahını çıkarmıştı. Daha sonra bunun bir Cold 45 olduğunu öğrenecektim. Kızlardan bazıları çığlık atmışlardı. Münibe onun elini sıktığımı söylüyor.

Arkadaşlarım adamın ardı adrina üç el ateş ettiğini söylüyorlar. İlki sol gözümden girip sol omzumun altından çıkmış. Sol kulağımdan kanlar akarak Münibe’nin üzerine devrilmişim. Bu yüzden diğer iki kurşun yanımda oturan kızlara isabet etmiş. Bir kurşun Şaziye’nin sol eline saplanmış. Üçüncüsü ise onun sol omzunu sıyırıp Kainat Riaz’ın sağ koluna girmiş.

Arkadaşlarım daha sonra ateş eden adamın elinin titrediğini söylediler.

Hasteneye vardığımızda, benim uzun saçlarım ve Münibe’nin kucağı kan içindeymiş.

Malala kim mi? Malala benim ve bu da benim hikayem.” (Yusufzay ve Lamb, 2017: 19-20)

İç savaşı yaşamış ve üzerinden zaman geçmeden yaşadıklarını aktardığı için iç savaş düzenini anlamamızı aynı zamanda da bu toplumdaki sosyal düzeni görebilmemizi sağlayacak önemli eserlerdendir. Satır arasında geçen bir cümle ise eğitimin ne kadar önemli olduğunu anlatmaktadır.

“... Biri kaleminizi elinizden aldığında, eğitimin ne kadar önemli olduğunu anlıyorsunuz.” (Yusufzay ve Lamb, 2017: 201)

4.1.4. Anne Frank’ın Hatıra Defteri

Çalışmamıza konu olan diğer bir kitap ise Anne Frank’ın, günlük türündeki eseri 14 haziran 1941 ile 1 ağustos 1944 arasında savaş dolayısı ile ailesi ve komşularıyla birlikte saklanmaları ve ölüm-kalım mücadeleleri anlatır. Eser, Anne Frank’ın babası Otto Frank ve Mirjam Pressler tarafından derlenerek oluşturulmuştur. Eser içerisinde savaş açık olarak anlatılmamaktadır. Gizlenmek zorunda oldukları yerde ailesinin ve kendisinin yaşadıklarını aynı zamanda gizlendiği için dışarıda kalan insanlara karşı duyduğu sorumluluğu aktarmaktadır. Anne Frank’ta savaş diğer eserlerdeki gibi yoğun, açık ve seçik anlatılmamaktadır. Eser bir ırkın savaş dolayısıyla yaşadığı kısıtlanmaları göz önüne sermektedir.

Baba Otto Frank ailesi içinde Yahudi soykırımından kurtulmuş tek kişidir. Kızının hatırasına sahip çıkmak amacıyla 1963’te Anne Frank Vakfı’nı kurmuştur. Anne’nın hatıra defterinin haksız kullanımını ve yayımlanıp dağıtılmasını engellemekde vakfın amaçları arasındadır. Anne’nın yazdığı orijinal metinler Amsterdam’daki Anne Frank Evi’nde sergilenmektedir. Aynı zamanda orijinal olan metin UNESCO’nun Dünya Miras Listesi’nde yer almaktadır. Farklı kültürler ve dinler arasındaki hoşgörünün ve diyalogun geliştirilmesi, dünya gençleri arasında iletişimin kurulması, desteklemesi ve barış ortamının sağlanması ile ilgili faaliyetlerde bulunmak kurulan vakfın amaçları arasında yer almaktadır (Frank, 2017: 5).

Anne Frank tuttuğu günlük ve babasının sayesinde dünyaca tanınmaktadır. Savaşı yaşayan çocuklara kendilerini ifade etme, sesini dünyaya duyurma konusunda örnek olmuştur; Yusufzay kitabının bir kısmında babasının arkadaşı tarafından günlük tutma fikri ile tanışıyordu. Ülkelerinde yaşadıkları sıkıntıları, Taliban tarafından halkın elinden alınan haklarını (özellikle eğitim hakkını) yazması

gerektiğini düşünüyordu. Yazdığı günlüklerde takma isim kullanarak bir internet sitesinde yayınlamaya karar vermişlerdir. Bu esnada Malala, Anne Frank'tan bahsetmektedir (Frank, 2017: 194-195). Anne'nin günlüğünde yazdıklarını insanlara aktarmasını örnek almaktadır.

“... Kakar (Abdül Hay Kakar) bana Anne Frank'tan söz etti. Savaş sırasında ailesiyle birlikte Amsterdam'da Nazilerden saklanan, on üç yaşında, Yahudi bir kızdı Anne. Dar alandaki sıkışık yaşamları, gündelik yaşantıları, kendi duyguları hakkında bir günlük tutmuştu. Kaderi çok acıktı çünkü sonunda aile ele veriliyor, tutuklanıyordu. Anne henüz on beş yaşındayken bir toplama kampında ölmüştü. Daha sonra yayımlanan günlüğü çok güçlü bir tarihi belgedir.” (Yusufzay ve Lamb, 2017: 195)

Malala kendi savaşını yaşarken kendinden çok önce yaşamış birini örnek alıyordu. Malala ile Anne savaş içinde aynı yaşlardaydı. Anne yaşamak için saklanan tarafı temsil ederken Malala yaşamak için, temel hakları için savaşan tarafı temsil ediyordu. İki kız çocuğunun da yaşadıkları içler acısıdır.

Saklanmaya başladıktan sonraki düşüncelerini günlüğüne şöyle aktarmaktadır:

“(11 Temmuz 1942, Cumartesi) ... Sanırım böyle saklanmanın bana neler hissettirdiğini bilmek istersin. Sana sadece bunu henüz benim de bilmediğimi söyleyebilirim. Bu evde kendimi asla evimdeymişim gibi hissetmeyeceğime inanıyorum, ama kesinlikle burayı can sıkıcı bulduğumu söylemek istemiyorum. Sadece kendimi uzun bir tatil yaptığım ve kendine özgü bir pansiyonda gibi hissediyorum. Saklanmaya yönelik oldukça sıradışı bir bakış açısı ama şu an için durum bundan başka bir şey değil. Arka Ev, biraz nemli ve çarpık olmasına rağmen gizlenme yeri olarak ideal; bütün Amsterdam'da , hatta belki tüm Hollanda'da saklananlar için bundan daha iyi düzenlenmiş bir yer yoktur.” (Frank, 2017: 34-35)

Yaşamak için saklanmak zorunda kalan Anne birkaç ay sonra yaşadığı utanç duygusunu ise şöyle ifade etmektedir;

“(19 Kasım 1942, Perşembe) Dussel¹¹ bize uzun zamandır çok özlediğimiz dış dünya dan çok çok söz etti. Bildikleri çok üzücü şeylerdi. Sayısız dost ve

¹¹ Alfred Dussel dış hekimidir ve eve gelen 8. kişidir (Frank, 2017: 70).

tanıdık, korkunç bir sona doğru gitmişler. Her akşam yeşil veya gri renkte askeri araçlar geçiyor ve bütün kapıları çalıp orada Yahudi oturup oturmadığını soruyorlarmış. Şayet bulurlarsa hemen bütün aileyi alıp götürüyorlarmış, yoksa devam edip gidiyorlarmış. Saklanmayan hiç kimse bu kaderinden kurtulamıyor. Çoğu zaman ellerinde listelerle dolaşıp, nerede daha çok kurban olduğunu biliyorlarsa o kapıyı çalıyorlar. Çoğu kez kelle başına para ödeniyormuş, her kelle için çok fazla para... Eskiden yapılan köle avına benziyor. Ama bu bir şaka değil, bu yüzden de oldukça dramatik. Akşamları hep gözümün önüne ağlayan çocuklarıyla sıra sıra olmuş, iyi, masum insanlar geliyor; birkaç herifin yönetmesiyle, dayaktan ve işkenceden neredeyse yerlerde sürünerek, sürekli yürümek zorundalar. Kimseye ayrıcalık tanımıyorlar, yaşlılar, çocuklar, bebekler, hamile kadınlar, hastalar... Hepsi, hepsi o trenle ölüme gidiyorlar.

Biz burada ne kadar iyi durumdayız, ne kadar sakin ve huzurluyuz. yaşanan bütün bu sefaleti, eğer aralarında kendileri için korktuğumuz, yardım bile edemediğimiz, bizim için çok değerli olan kimseler olmasaydı umursamayabilirdik. Çok sevdiğim arkadaşlarım dışarıda herhangi bir yerde bir kenara atılmış veya perişan olmuş haldelerken sıcak bir yatakta yatmakta olduğum için kendimi çok kötü hissediyorum.

Kendimi dışarıdayken çok yakın hissettiklerimin şimdiye kadar hiç görülmemiş ve en vahşi cellatların ellerinde olduklarını düşündükçe korku basıyor içimi...

Ve bütün bunların nedeni Yahudi olmaları..." (Frank, 2017: 75-76)

"(20 Kasım 1942, Cuma) Ne yaparsam yapayım, diğerlerini, gidenleri düşünmekten kendimi alıkoyamıyorum. Bir şeye güldüğüm zaman ürkerem hemen gülmeyi kesiyorum gülmeyi, neşeli olmanın utanç verici olduğunu düşünüyorum. Peki ama bütün gün ağlamalı mıyım? Hayır, bunu yapamam, bu iç sıkıntısı mutlaka bir gün geçecektir." (Frank, 2017: 77)

Anne'nin de bahsettiği üzere savaş esnasında çocuklar, çocuk olmanın gereklerini yerine getirememektedir. Hissettikleri yoğun utanç, pişmanlık gibi duygular çocuklarda derin izler bırakmaktadır. Güldüğü, neşelendiği için yoğun suçluluk duyan çocukların sağlıklı bireyler olarak savaş sonrasında topluma katılmaları mümkün olmamaktadır. Savaş, çocukları tavan arasına ya da dört duvar arasına sıkıştırmış ve çocukların bütün hayatını etkilemiştir.

“(13 Aralık 1942, Pazar) Düşüncelerimiz de tıpkı yaşantımız gibi pek fazla değişmiyor. Her şey tıpkı atlı karınca gibi, Yahudilerden yemeğe, yemekten politikaya dönüyor. Bu arada Yahudiler deyince, dün perde arasından sanki bir mucize gibi iki Yahudi gördüm. Tuhaf bir duyguydu, sanki onlara ihanet etmişim de şimdi gizlice onların talihsizliklerini gözlüyormuşum gibi.” (Frank, 2017: 83)

Malala’dan başka çocuk yazar olan Zlata’da (13) da aynı durum gözlenmektedir. Zlata da, Anne ve diğerleri gibi savaşı yaşamış bir çocuktur. Savaş devam ederken UNICEF tarafından yayınlanan günlük de Zlata’nın sesi olmuştur (Filipoviç, 1994: 90). Günlüğüne, Anne’den etkilenerek isim koymuştur. Anne Frank’ın Kitty’si, Zlata’nın Mimmy’si olmuştur; yaşanan acı, yoksunluk ise aynıdır.

“(Pazartesi, 30.Mart1992) Hey, günlüğüm! Aklımdan ne geçiyor biliyor musun? Anne Frank, günlüğüne Kitty adını taktığına göre benimde sana bir ad vermem mümkün. Şu adlara ne dersin:

ASFALTİNA	PİDZAMETA
ŞEFİKA	HİKMETA
ŞEVALE	MİMMY

Veya başka bir isme ne dersin?

Düşünüyorum, düşünüyorum...

Karar verdim. Sana bu adı veriyorum: MİMMY.” (Filipoviç, 1994: 34)

Anne, etnik kökeninden dolayı saklanarak hayatını devam ettirmektedir dolayısıyla saklandıkları yerdeki acıları günlüğüne yansıtmıştır. Aile ilişkileri, psikolojik ve sosyal durumları göz önündedir. Zlata’nın günlüğünde ise savaş olaylarına şahitlik etsek de sosyal hayattaki sınırlandırmalar büyüktür. Zlata yaşamındaki sınırlılıkları günlüğünde şöyle ifade etmektedir;

“... İşte savaş zamanı işler böyle yürüyor, Mimmy. Sevdiklerin ölüyor ve senin bundan haberin bile olmuyor. Savaş yüzünden insan, komşuları dışındaki insanlarla irtibatını kaybediyor. Burada komşuluk artık yaşam demek oluyor. Her

şey bu dairenin içinde oluyor, bildiğin ve tanıdığın bütün ortam bu, bundan başka ne varsa o kadar uzak ki.” (Filipoviç, 1994: 72)

Zlata, çocuğun gözünden savaşın neleri alıp götürdüğünü anlatmıştır. Çocukların yoksunluğu ve yoksulluğu ne derecede yaşadıklarını görmekteyiz. Zlata eksikliklerini “bir dairenin içinde” diye anlatırken; Anne’nin eksiklikleri, sınırlılıkları daha yoğundur. Zlata bir daire ile sınırlandırılırken, Anne’ye ayrılan mekan tavan arasında küçük bir odayla sınırlandırılmaktadır. Zlata arkadaşları ve yakınlarıyla iletişim noktasında bir sınırlılıkla yaşasa da, Anne bu iletişimden tamamen yoksun bir yaşam sürmektedir.

“(19 Kasım 1942, Perşembe) Dussel geldiği ilk gün hemen her şey hakkında soru sordu, örneğin temizlikçi kadının ne zaman geldiğini banyo saatlerinin ne zaman olduğunu, tuvalete ne zaman gidebileceğini... Buna güleceksin ama bütün bunlar kaçak yaşanan yerde hiçte kolay değil. Gündüz bizi aşağıdan duyacakları kadar fazla hareketli olmamalıyız. Aşağıda başka biri varsa, örneğin temizlikçi kadın, o zaman özellikle dikkatli olmalıyız. Dussel’e hepsini çok ayrıntılı anlattım.”(Frank, 2017: 75)

Zlata açık alan ve saha gözlemleriyle, doğrudan savaşın içindeki ruh haliyle, ebeveynlerinin tepkilerini gözlemleyerek, yaşanan kayıplara doğrudan şahit olarak öne çıkmaktadır. Anne Frank ise sadece evin içinde bulunan bireylerle ilgili gözlem ve duyguları üzerine yoğunlaşıyor. Uzun süre kapalı alandaki psikolojiyi yaşayıp dolaylı olarak savaşa dahil olmaktadır. Bununla birlikte Zlata savaşı yaşayan bir çocuk olması, savaşı yaşarken günlük tutması ve tuttuğu günlüğün basılacak olması gerekçeleriyle Anne Frank ile benzetilmemektedir. Bu duruma verdiği tepkileri şu şekilde dile getirmektedir;

“(Pazartesi, 2 Ağustos 1993) Bazı insanlar beni Anne Frank’la karşılaştırıyor. Bu beni korkutuyor, Mimmy. Sonumun onun gibi olmasını istemiyorum.” (Filipoviç, 1994: 152)

“(Çarşamba, 29. Eylül 1993) Bir kez daha çember daralmakta. Çember daralıyor, Mimmy ve bizi boğuyor.

İkarus misali, uçup gitmek.

Bunun başka yolu yok.

Ama bunu yapabilmek için annem, babam, büyükannem ve büyükbabam ve... senin için, kanatlara ihtiyacım var Mimmy.

Bu da imkansız, çünkü insanlar kuş değil.

Bu nedenle bütün olaylara dayanmam, sana güvenmem gerekiyor, Mimmy. İnşallah her şey bir gün geçecek ve ben de Anne Frank'ın sonuyla karşılaşmayacağım. Ben de bir gün çocuk olacağım yine, barış içinde çocukluğumu yaşayacağım.”(Filipoviç, 1994:172)

Zlata gibi her savaş çocuğunun en büyük umudu savaşın bitmesi ve yaşamın olağan şartlarına geri dönülmesidir. Hasarlı olan çocukların ruhsal ve bedensel eksikliklerinin gerek aile gerekse devletler tarafından giderilmesini ifade etmektedir. Hayatın normal akışına dönülmesini ifade eder. Bunun en büyük sebebi ise çocukluğun kalan evrelerini kaçırmamaktır.

Anne Frank'ın günlüğü savaş alanında hiç bulunmamış, savaşın içinde aktif rol üstlenmemiş, çatışmalara şahit olmamış, savaş alanında ailesinden birini kaybetmemiş çocuğun; dört duvar arasına sıkıştırılmış hayatının üzerindeki psikolojik baskıları ve bu baskıların meydana çıkardığı etkileri görebilmemiz açısından önemli bir eserdir. Bu olumsuz etkiler aile ilişkilerinde kendini göstermektedir. Sekiz kişi ile tavan arasında yaşamak zorunda kalmak ilk zamanlar yaşanılabilir olsa da savaşın şiddeti ve uzunluğundan dolayı gün geçtikçe zorlaşmaktadır. Savaşın şiddeti arttıkça eve alınan yardımlar kesilmektedir. Aynı zamanda Nazi yönetimi tarafından gerçekleştirilen kontroller arttığı için bulundukları yerde belli olmamak için kısıtlı olan hareketlerini tamamen kısıtlamak zorunda kalmışlardır.

Yaşadıkları kısıtlanmalar bir zaman sonra aile ilişkilerine olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Çocuğun psikolojisine ise aşağıdaki gibi aktarılmaktadır:

“(30 Ocak 1943, Cumartesi)Sevgili Kitty,

Öfkeden kuduruyorum ve bunu dışa vuramıyorum. Beni her gün gergin bir yaydan fırlatılmış vücudumdan çıkarılması imkansız oklar gibi olan kötü, alaycı sözleri ve bakışları, suçlamaları yüzünden annemi tutup sarsmak, tepinmek, haykırmak, ağlamak istiyorum. Anneme, Margot'a, Van Daan'a, Dussel'e ve hatta babama bağırarak istiyorum: 'Beni rahat bırakın, bırakın bir gece olsun, yastığımı

gözyaşımla ıslatmadan, gözlerim yanmadan ve ağrımadan, kafamın içine vurulmadan rahat uyuyayım! Bırakın gideyim, bütün bunlardan uzağa gideyim, hatta tercihen bu dünyadan çekip gideyim!’ Ama bunu yapamam, onlara çaresizliğimi gösteremem, bende açtıkları yaralara bakmalarına izin veremem çünkü bana acımalarına, iyimser ve alaycı tavırlarla yaklaşmalarına dayanamam. Yoksa yine haykırmak, çılgılık atmak zorunda kalırım!” (Frank, 2017: 87)

“(16 Eylül 1943, Perşembe) Sevgili Kitty, (mesela arkadaşsız eksikliğini günlükte gidermek istiyor, sosyal bir varlığı ve hatta bir çocuğu bir kapana sıkıştırırsanız,)

Bu durum uzadıkça buradaki aramızdaki ilişkiler hep kötüye gidiyor. Yemekte kimse ağzını açmaya cesaret edemiyor (ağızına bir lokma atmanın dışında), çünkü ne denilirse denilsin ya hakaret olarak algılanıyor ya da yanlış anlaşılıyor. Bay Voskuijl bazen ziyarete geliyor. Ne yazık ki sağlığı hiç iyi değil. Ailesi için durumu hiç kolaylaştırmıyor, çünkü sürekli, ‘Olan bitenden bana ne, ben zaten yakında öleceğim,’ havasında. Buradaki herkesin ne kadar gergin olduğunu düşündükçe Voskuijl’in evindeki durumu hayal edebiliyorum.

Her gün, korku ve depresyona karşın kediotu hapları yutuyorum ama hiç fayda etmiyor, ertesi gün keyifsizliğim daha çekilmez oluyor. Bir defa şöyle içimden gelerek kakhaha atsam, bana on kediotu hapından daha iyi gelecek ama gülmeyi neredeyse unuttuk. Bazen bu kadar ciddiyet yüzünden, gergin bir yüzüm ve kırıksıklıklarla çevrilmiş bir ağızım olacak diye korkuyorum. Diğerleri de benden daha iyi değiller; herkes korku dolu halde önümüzde bizi bekleyen kışı düşünüyor.” (Frank, 2017: 137-138)

Anne Frank’ın günlüğü 1 Ağustos 1944, Salı günü son bulmaktadır. Kitabın son sözüne göre 4 Ağustos 1944 sabahı, saat on ile on buçuk arası Frank’lar ile yakın dostlarının saklandıkları eve baskın düzenlenmiştir. Sekiz kişinin saklandığı evin ihbar sonucu tespit edildiği düşünülmektedir (Frank, 2017: 335). Bu tarihten sonra Anne Frank ile ilgili herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

Savaş içinde rol alsın veya almasın çocuk her halükarda savaşın oluşturduğu olumsuz ortamda etkilenmektedir. Diğer eserlerde savaş içinde bizzat bulunan, savaş ilişkilerine tanık olan, kayıplara şahit olan, aktif rol alan çocuklar işlenirken Anne Frank’ın Hatıra Defteri’inde savaşı görmemiş bir çocuk işlenmiştir. Anne, günlük tuttuğu iki yıl boyunca savaş sahnelerine tanık olmasa da savaştan etkilendiğini

görmekteyiz. Aileler her ne kadar çocuklarını korumak adına uzun bir süre tavan arasında yaşamayı göze alsada çocuklarını savaşın etkilerinden koruyamadıkları bir gerçektir. Eğer savaş varsa çocuğun savaştan yarasız çıkmasının imkansız olduğunu görmekteyiz. Bedensel zararlar engellense de çocuğun ruhu, çocukluğu savaştan korunamamaktadır.

4.1.5. Toprağımızın Kokusu

Çalışmamız için seçilen diğer kitap ise Kenizé Mourad'ın İsrail-Filistin arasında yıllardır süren savaşı konu aldığı 'Toprağımızın Kokusu' söyleşilerden oluşan kitaptır. Ayrıca, Osmanlı hanedanından padişah V. Murad'ın torunu Selma Sultan'ın kızıdır (Çetin, tarih yok). Filistin onun için de önemlidir; yine de objektif bir bakış açısıyla bölgenin sorunlarını açığa çıkaracak her iki, üç tarafın da sesi olacak bir söyleşi/ röportajlara kitabında yer vermiştir. Frank, Yusufzay, Filipoviç ve Kaşlı kitaplarında konuşan çocuklar olarak seslerini duyurmaya çalışmışlardır. Diğer kitaplarda yaşadıkları olayları anlatan kahramanlarımız yetişkinlerin yanı sıra çocuklardır. Burada ise bir yetişkinin çocukları konuşturmasına şahitlik ediyoruz. Bu anlamda diğer eserlerden farklıdır. Savaş sırasında yapılmış röportajlar olması ayrıca önem taşımaktadır. Çocuklardan farklı düşünen yetişkinler tarafından sorular sorulması veya olayların anlatılması ise belki çocuğun anlatma gereksinimi duymayacağı fakat çocuk için önem taşıyan durumları açıkğa çıkarması açısından dikkate değerdir.

Kenizé Mourad savaşın ortaklarına söz hakkı vermiştir. Eser içinde savaşı başlatanlardan değil savaştan etkilenen toplumsal yapıdaki insanlara (hem İsrail hem de Filistin tarafına) yer verilmiştir. Aynı toprak parçası üzerinde yaşayan taraf tutan, tutmayan, taraf tutmaya zorlanan veya tuttuğu taraftan ayrılan insanların anlatımlarını içermektedir. İsrail tarafından bastırılan bir savaş ortamı olmasına rağmen İsrail halkına da savaş ile ilgili söz hakkı tanımakta ve onların savaş ile ilgili görüşlerini almaktadır. Anlaşılacağı gibi yazar taraf tutmaktan ziyade savaşın nedenlerinin anlaşılması için taraf tutmadan toplumda yaşananlardan halkın nasıl etkilendiğini okuyucuya aktarmaktadır.

Eser içinde çocukların yaşadıklarına oldukça sık yer verilmiştir. Savaş içinde büyümek zorunda kalan bireyler kendi çocukluklarına dair kesitler sunmuşlardır.

Buna rağmen gene de yazar eserinin bir bölümünü de çocuklar için ayırmıştır. Çocukların savaş meydanındaki tavırlarını, hissettiklerini, düşüncelerini aktarmaktadır.

Kenizé Mourad'ın¹² eseri için kısaca ölüm ve yaşam arasındaki çizginin kaybolduğu savaş ortamında, savaş taraflarına eşit olarak söz hakkı tanıyan kitap, diyebiliriz. Tarafsızlığını anlatmak için yazar şu cümleleri kullanmaktadır:

“Ben bu bölgeye, siyasi analizlerden ve yüksek mercilerle yapılan görüşmelerden sakınarak, “sıradan insanlara”, İsraili ve Flistinli, kadın, erkek ve çocuklara söz vermek için geldim. Onların ve kimilerine göre ölüm kamplarından kaçmayı başarmış, kimilerine göreyse Filistin'deki köylerinden kovulmuş ve mülteci kamplarına mahkum edilmiş atalarının hikayelerini anlatarak, onların ihtiyaçlarını, endişelerini ve bugünü nasıl değerlendirdiklerini anlatmaya çalıştım.” (Mourad, 2010: 2)

Bölgede yaşanan savaşı anlayabilmek adına savaşın sebebini ve çözüm önerilerini bir Rahip Bernard Batran şöyle dile getiriyor:

“Bu anlaşmazlık sizce nasıl çözülebilir?

“İki topluluk arasındaki anlaşmazlığın kökü çok derinlerde. Her iki taraf da geçmişe, bugüne ve geleceğe farklı anlamlar yüklüyor. İsraililerin Tapınak Tepesi dediği yere, Filistinliler Cami Avlusu diyor. İsraililerin Davud'un şehri, Yerusâlim dediği yere, Filistinliler El Kudüs El Şerif diyor. Filistinlilerin işgal edilmiş topraklar dediği yerlere, İsraililer kurtarılmış topraklar diyor. Halk kavramı, hatta günlük hayatta kullanılan terimler bile birbirleriyle tam bir zıtlık içinde.

Bir Arap olarak, ben Filistinlilerin durumunu anlıyorum; ama Eski Ahid'e vâkıf bir Hristiyan olarak, Yahudilerin neden böyle konuştuklarını da anlıyorum. Her iki taraf da farklı bir hakka yaslanıyor. İsraililer, Davud'dan I. yüzyıl Makkabelerine kadar, bin yıl boyunca bu topraklarda yaşamış olmalarını ve Tekvin kitabında yer alan ilahi bir hakkı ileri sürüyor. Ama ben, VII. yüzyıldan beri bu topraklarda yaşayan ve Filistin üzerinde tarihi bir hak iddia eden Filistinlileri de anlıyorum. Herkes kendi alacağının peşinde.

¹² Yazar kitabının giriş kısmında, Filistinliler'le yaptığı görüşmeleri eserine aktarırken onları korumak amacıyla sadece kişi ve yer adlarını değiştirdiğini belirtmiştir (Mourad, 2010: 5).

En büyük anlaşmazlık öncelikli sorunlardan kaynaklanıyor; İsraililer önce güvenlik sorununun çözülmesini isterken Filistinliler önce 1967’de başlayan işgal sorununun çözülmesini istiyor. Filistin tarafı, ‘Çok basit, işgal olgusunu kabul edip bu toprakları geri verin, bütün sorunlar çözülecektir,’ diyor. Buna karşılık İsrail, ‘Filistinliler tarafından tehdit ediliyoruz. Güvenlik sağlanmadıkça, görüşmelere başlamayacağız,’ diyor. Herkesin kendi sözlüğü, kendi dili ve kendi istekleri var.” (Mourad, 2010: 70-71)

1967’de başlayan işgal hala devam etmektedir. Çocuklar bu savaş içinde doğup büyümektedirler. Siyasi gerginliğin hakim olduğu savaş içinde çocuğun siyasal ortamdan uzak tutulması mümkün olmamaktadır. Sivillerin, çocukların mevcut siyasal sürecin içinde var olmaları (kamplara katılma, mitinglere katılma, örgütlere üye olma, askerlere saldırma, saldırılara karşılık verme) yaşadıkları kayıpların ardından gerçekleşmektedir. Aileler yıllardır süren savaştan çocuklarını nasıl korumaktadırlar? Eser içinde ebeveynler savaş içinde çocuklarını korumak adına verdikleri savaşı anlatmaktadır.

Çocukların siyasal ortamdan uzaklaştırılamaması sorununa ebeveynlerin ve çocukluğunda bu süreci yaşamış yetişkinlerin gözünden bakıldığında;

“ ... Halil¹³, çok küçük yaşta, babasının bir İsrail bombasıyla yaralandığını gördü. Ramallah’ın göbeğine düşen obüs, iki kişiyi öldürüp kocamı yaralamıştı. Onu kanlar içinde eve getirmişlerdi.

Tahmin edersiniz ki çocuklarımıza politikadan söz etmemize gerekmiyor, onlar olup biteni zaten görüyorlar, sokağa çıkma yasağını, kötü muameleyi, aşağılamaları ve her şeyden yoksun olmayı görüyor ve isyan ediyorlar. İhtiyatlı olma, hatta bazen bilgelik gibi görünen boyun eğiş, zamanla geliyor. Ama Halil içinve onun yaşındaki gençler için, haksızlığa karşı savaşmamak korkaklıktan başka bir şey değil.” (Mourad, 2010: 84)

Eser bir yetişkinin elinden çıkmasına rağmen tezimize dahil edilme sebebi bu satırlarda açıkça görülmektedir. Yetişkin tarafından aktarılmış olsa da yetişkin bireylere söz hakkı verilmiş olsa da bölümlerinden biri ve diğer bölüm aralarında

¹³ Halil, 10 Mart 1990’da Taş İntifadası denilen Birinci İntifada sırasında öldürülen on altı yaşında bir çocuktur (Mourad, 2010: 83).

çocuklar görülmektedir. Kısacası, çocukların sesi olmuştur. Çocukların duygu ve düşüncelerini aktardığı için kaynaklarımız arasında yer almıştır.

“... Burada oyun alanları yok, sadece sokak var, dolayısıyla askerlere meydan okumak onlar için bir oyun gibi, ölümün ne olduğunu bilmiyorlar, onlar mermiden daha hızlı koştuklarını sanıyorlar, Filistini taşlarla kurtaracaklarına inanıyorlar. Onlara akıl vermeye çalışıyoruz, ama bu hiçbir işe yaramıyor. Kapıyı kitlesek, pencereden kaçıyorlar!” (Mourad, 2010: 87)

“Vasfiye, kendi gibi Ramla’dan gelen kamptan bir çocukla evlenmiş. Dört çocukları olmuş, Vefa tek kızları, babasının gözdesi. Vefa 8 yaşındayken babası ölmüş.

“Kızım ilkokulu kampın ilkokulunda okudu, ortaokul için Ramallah’a gitti. Sonra hemen politikayla ilgilenmeye başladı. Birinci İntifada; ‘Taş İntifadası’ sırasında on dört yaşındaydı. Öğretmenleri bana geldi: “Kızına göz kulak olmaya çalış, her mitinge katılıyor, bu onun için çok tehlikeli,” dediler. Daha on beş yaşında lider olmuştu. Bakın!”(Mourad, 2010: 105)

“Ne zaman siyasi bilince ulaştınız?

“Çocukken evde yorganın altında gizli gizli Kahire radyosunu dinlerdim, çünkü radyo dinlemek de yasaktı. Filistin’in özgürlüğünü dile getiren Nasır benin kahramanımdı. Babamın hapiste olması ve kamptaki insanların durumu bizi çocuk yaşta siyasi bilince ulaştırdı. Herkes birbirine “Nereden geldin? Hangi köydensin? Nasıl kovuldunuz? Kaç ölü vardı?” diye sorardı.

1971’de, Nasr öldüğünde, bir grup arkadaşım ile birlikte Beytullahim’de barışçı gösteri düzenledik. Yirmi beş bin kişiydik. İsrail polisi beni çağırıp tehdit etti. On beş gün hapsedti. O zaman on altı yaşındaydım. Ve o günden sonra gerçekten faal olmaya başladım. Yurt dışında bulunan Filistin Kurtuluş Örgütü’yle (FKÖ) temas kurmam imkansız olduğundan, olduğum yerde mücadele ediyordum. Kamptaki insanlara ateş eden yerleşimcilerle savaşıp savunma komitelerinde çalışıyordum, daha sonra bu komitelerin sözcüsü oldum, birçok heyetle görüşüyordum. Ama hiç bir zaman askeri harekatlara karışmadım. Bu benim kişiliğime uygun değil, ben siyasi zeminde konuşarak ve yazarak daha yararlı olabileceğimi düşünüyordum. Zaten bu nedenle gazeteci oldum, bu yüzden pek çok hapse atıldım!”(Mourad, 2010:121)

“ Siz politikayla ne zaman ilgilenmeye başladınız?

‘Sabra ve Şatila katliamları sırasında on yaşındaydım. Kurbanlar kamptaki insanlardı, bizim gibi yoksul ve silahsız insanlar. Öğretmenlerime ve babama durmadan sorular soruyordum; babam o zaman İsrail’de işçi olarak çalışıyordu. Sizi yerinizden yurduzdan eden insanlar için çalışmak zordur... Ama çocuklarını doyurmak zorundaydı, seçme şansı yoktu ve ben onun için çok üzülüyordum.

1987’de, Birinci İntifa sırasında taş atmaya başladım. İnsan küçükken korkusuz oluyor; askerlere üç metreden taş atardım! İki kez hapsedildim, ilkinde on altı yaşındaydım. Göstericilerin ellerini kollarını kırmayı emreden Rabin’in dönemi. Öyle ki askerler bizi sorguya bile çekmiyor, sadece dövüyorlardı. ‘Bir daha taş atmak neymiş gör bakalım,’ diyerek binlerce mahkumun elini kırdılar.’ diye ifade etti.” (Mourad, 2010: 206)

Hayata geldiği andan itibaren savaş, çocuğun sosyal hayatının tamamını şekillendirmektedir. Oyun anlayışlarından başlayarak kişiliklerine kadar her alanda etkilerini görmek mümkündür. Yaşanılan ölümlerin, şiddetin çocuğun hangi sebeplerle savaş alanında bulunduğunu ve bütün bunların çocukların dünyasında ne anlama geldiğini ise ebeveynlerden ve öğretmenlerden öğreniyoruz.

“Dönüş yolunda, beni Ayman’lara¹⁴ götüren bayan öğretmen taş atan çocukların psikolojik olarak daha az sorunlu olduklarının saptandığını söylüyor.

“Geceleri çok rahat uyuyorlar. Görevlerini yapmış olma duygusunu yaşıyorlar. Eylemleri düşünce biçimleriyle orantılı. Kendilerini işe yarar hissediyorlar ve hiçbir şey yapmayan pek kişi gibi kendilerini suçlu hissetmiyorlar. Her halükarda taş atmak isteyen çocuklara bunu yasaklalarsanız, ne yapıp ne edip gizlice gidiyorlar. Yani onları korumaya bile çalışamıyorsunuz. Ayrıca bu işi arkadaşlarıyla birlikte yapıyorlar; gitmezlerse arkadaş grubundan atılıyorlar. Benim oğlum da böyle... Onlara ‘Ölenler hiç uğruna öldüler,’ diyemiyorsunuz.

İç çekiyor:

“O çocuklara böyle mi konuşmak gerekirdi, bilemiyorum,” diyor. Çocuğun gözleri yaşlıydı. Ve şimdi ne yapması gerektiğini bilmiyor. Arkadaşlarının ölümünü kabullenmek ve hiçbir şey yapmadan oturmak bir çocuk için hiç de kolay

¹⁴ Ayman, bir çatışma esnasında göğsünden vurulmuş kırk sekiz saat yoğun bakımda kalmış on bir yaşında bir çocuktur (Mourad, 2010: 188).

bir şey değil. Bu gerçek bir travma ve bunu ancak onların intikamını almak için bir şeyler yaparak aşabiliyorlar. Ayman için bunun bir ihtiyaç olduğu o kadar belli ki. Arkadaşlarının ölümünün öcünü almazsa kendini korkak ve alçak hisseder. Ve bu, onun için kuşkusuz ölümden de beterdir.” şeklinde konuşmasını sonlandırdı.”(Mourad, 2010: 191-192)

Burada dikkat etmemiz gereken nokta “taş atan çocukların psikolojik olarak daha az sorunlu oldukları”dır. Bu durum çocukların savaş içinde aktif rol aldıklarını ifade etse de bir şeyler yapabiliyor olmak çocukları psikolojik olarak rahatlatmaktadır. Taş atmaları veya eylemler içinde yer almaları çocukları deşarj etmekle birlikte vatani için bir şeyler yapabildiği, kaybettiği yakınları veya arkadaşlarının intikamını aldığını düşündüğü için gururlandırmaktadır. Toplum içinde yer edindiğini düşündürmektedir ayrıca bu eylemler içinde yer alması arkadaş grubu tarafından dışlanma tehlikesi ile karşılaşmaktadır.

“Bilirsin, kurbanların yüceltilmesi kaçınılmazdır. Onun yokluğuna katlanmanın tek yolu bu. Onun boşu boşuna ölmüş olmaması, ölümünün bir anlamı olması için, bu kabul edilemez olayı, genç bir çocuğun öldürülmesini, vatan için mücadele bağlamında oturtmaları gerekiyor. Ama ‘şehitler’in bu şekilde yüceltilmesinin de elbette bazı sonuçları oluyor: gençler ölümden korkmuyor. Ölümeleri, şu anda hiç bir anlamı olmayan yaşamlarına bir anlam kazandırıyor. Bütün bu riskleri almaya hatta kamikaze olmaya bile hazırlar. Çünkü çoğu için yaşam, aşağılanma, ezilme ve safaletten başka bir şey değil.” (Mourad, 2010: 88)

Yazar, çocukların siyasal ortamda bulunmalarının nedenlerini çocukların ağzından okuyucuya sunmuştur.

“Çevremi saran küçük gruba:

“Arkadaşınızın¹⁵ ölümünden sonra taş atmayı bıraktınız mı?” diye soruyorum.

“Her halükarda, biz taş atsak da, atmasak da askerler bizi dövüyor ya da bize ateş ediyor,” diye yanıtlıyor Abdül Rahman adındaki tombul yanaklı bir çocuk. “Geçen gün okula giderken bir asker beni yanına çağırdı, yanına gittim ve bana tokat attı, öyle, hiç nedensiz...”

¹⁵ Filistinli Emir Faruk, on yaşında, üçüncü sınıf öğrencisi okuldan eve dönerken vurulmuştur (Mourad, 2010: 139).

Diğerleri de onu onaylıyor:

“Evet, bu benim de başıma geldi, birgün benim üstüme gaz bombası attılar, oysa ben taş falan atmamıştım!”

“Bu bana da oldu! Arkadaşlarla birlikteydim, Askerler bizi çağırdı ve sonra bizi yumrukladı. Bu sık sık oluyor, ne zaman olacağını hiç bilmiyoruz, bazen dehiç bir şey yapmıyorlar...”

Onlarla birlikte gelen yaşlı öğretmen açıklıyor.

“Taş atanları yakalayamadıklarında, askerler karşısına çıkan ilk çocuktan intikam alıyorlar.” (Mourad, 2010: 141)

“... Arkadaşı Haşim¹⁶ ona endişeli bir bakış attıktan sonra bana doğru dönüyor:

“Bahaneye ihtiyaçları olduğunu mu sanıyorsunuz? Bizi öldürmeleri için bir şey yapmamıza gerek yok ki! Komşumuzun bir oğlu vardı, on yaşında bir çocuk, pencereden gelen serseri bir kurşunla yatağında öldürüldü. Ayrıca -siyah gözleri ışıltıyor- benim köpeğimi de öldürdüler... Nedensiz! O kadar şirin, o kadar neşeli bir köpekti ki, daha iki yaşındaydı, hiç yanımdan ayrılmazdı. Bir gün, yerleşime çok yakın olan evimizin arkasında ateş sesleri duyduk, bir tank geldi, köpeğim de tanka havladı, tank namlusunu yavaşça köpeğime çevirip onun üstüne bir obüs yolladı. Paramparça oldu zavallı.”

Dudaklarını sıkıyor:

“Büyüyünce onları öldüreceğim!” diyor.” (Mourad, 2010: 157-158)

“Ölmekten korkmadın mı?

“Hayır korkmadım. Ölersem ölen bütün arkadaşlarımla birlikte olacağım. Yedi arkadaşım öldürüldü benim. Biri bir militan olan babasının arabasında öldürüldü. Biri evlerinin penceresinden bakarken vuruldu. Ben mezarlarını sık sık ziyaret ediyorum. Çiçek götürüyorum, topraklarını suluyorum.” (Mourad, 2010: 188)

¹⁶ Haşim on beş yaşındadır (Mourad, 2010: 156).

Sebepsiz yere gördükleri şiddetler ve ölümler sonrasında çocuklar taraflarına karar vermektedir. İlk olarak çocuğun yaşanılanlardan kendini suçlamasına, daha sonrada intikam duygusunun gelişmesine sebep olmaktadır. Bunu on üç yaşındaki Emin şöyle ifade etmektedir:

“Eskiden bende taş atardım, ama artık atmıyorum, bu, çocukların ölmesinden başka bir işe yaramıyor... Ben savaşçı olup babamın intikamını alacağım.” (Mourad, 2010: 157)

Yapılan görüşmelerle savaşın içinde çocukların kendini nereye koyduklarını onların dilinden öğreniyoruz. Yaşadıkları kayıplar ve şiddet arkasından çocukların mevcut siyasal ortamda var olmaları kaçınılmaz hale gelmektedir. On bir yaşında ve ailesinin bütün engelleme çabalarına rağmen çatışma alanında aktif olan bir çocuk kendi siyasi görüşünü şöyle ifade etmektedir:

“ ‘Ama taş atmaya mecburum!’ diyor. ‘Ülkemi işgal ediyorlar, halkımızı öldürüyorlar. Benim de onlara taş atmam çok normal! Bizim topraklarımızda olmalarını kabul edemiyorum, onların burada ne işi var?’ ” (Mourad, 2010: 189)

Savaşı, savaş alanında çözümlemeye çalışan yazar, savaş ile yaşamak zorunda kalan çocuklarada eserinde yer vermektedir. Eserde çocukların savaş görüşlerine, eylemlerine ayrılan bir bölüm bulunduğu için çalışma içinde yer almaktadır. Savaş içinde halklar (öncelikle çocukları daha sonra da kendileri için) insanın insana, insanın insani duygulara yabancılaşmasını önlemeye çalışmaktadır. İsrailli bir baba çocuklarının savaş karşısındaki tutumlarını anlattıktan sonra içinde bulundukları durumu şöyle tasvir etmektedir;

“Bu çok zor ama oturup ağlamıyoruz tabii, gülme ve şakalaşma yeteneğimizi kaybetmemeye çalışıyoruz. Sokağa çıkma yasağı sırasında bile, eğlenmek için hiçbir fırsatı kaçırmıyoruz. Geçen akşam bir eğlence düzenleyip gecenin üçüne kadar dans ettik mesela. Güzel bir anımız olsun diye de her şeyi filme aldık... Biliyorsunuz bizim yaşam koşullarımız yavaş yavaş kötüleşti, dolayısıyla biz de zorlukların üstesinden tek tek geliyoruz. Ama anımsıyorum bu kadar kararlı bir biçimde direnmemizin nedeni, halkımıza yapılan saldırının ciddiliğinin bilincinde olmamamızdır; binlerce ölüden söz etmiyorum ben, savaştan gücümüzün kalmaması için, bizi sistemli bir biçimde, fiziksel ve ruhsal

olarak çökertip umudumuzu elimizden alma girişimlerinden bahsediyorum.”
(Mourad, 2010: 38)

Görüldüğü gibi bireyler savaş şartları altında normal yaşantılarına devam etmek durumundadırlar. Mourad, İsrail ve Filistin arasında süregelen savaşın toplum için o toplumda yetişen geleceğin mirasçıları olan çocuklar için endişesini şöyle dile getirmektedir;

“Bu anlaşmazlığın tek olası çözümü, iki tarafında karşılıklı olarak bir şeylerden vazgeçmesine bağlı. Şiddet ve savaş çözüm değil; çünkü mağlup her zaman öyle kalmıyor. Herkesin gönülden bağlandığı bu topraklarda, her askeri çözüm geçici olmaya mahkumdur. Yeni kuşaklar kavgaya devam edecektir, üstelik daha şiddetli bir biçimde, çünkü ölümler ve acılar biriktikçe, kinlerde büyüyecektir.” (Mourad, 2010: 4)

4.2. Aile, Eğitim ve Çocuk Asker

Belirtilen ortak konular bütün eserlerde kendini göstermektedir. Çalışma içinde işlemek üzere seçtiğimiz aile, eğitim ve çocuk-asker konuları da diğer konular gibi birbirinden bağımsız olarak ele alınamamaktadır. Savaş içinde bulunan bir çocuğun yaşamını bir bütün olarak ele alıp savaşın çocuğun yaşantısına, karakterine, geleceğine etkilemektedir. Bu noktada aile, eğitim ve çocuk asker başlıkları bütünü görme konusunda ve diğer ortak konularıda bünyesinde barındırması sebebi ile seçilmiştir.

4.2.1. Savaşta “Aile”

Savaş içerisinde ailenin varlığı ve yokluğu çocuğun savaşı nasıl atlattığı veya savaş sürecini nasıl geçirdiği noktasında büyük önem taşımaktadır. Savaş öncesinde, sonrasında veya savaş sırasında çocuğun bir aileye sahip olması, savaşın yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmamaktadır. Aile, savaş ortamında savaş ve çocuk arasında her ne kadar bariyer olma görevini üstlense de çocuğu tam olarak savaştan koruyamamaktadır. Ailenin varlığı savaşın yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmaya yetmez fakat etkilerini azaltmaktadır. Çocuğun dışarıdaki dünyaya, insanlara karşı kırılan güveni, umudu, inancı ailenin varlığı ile tamir edilmektedir. Çocuğun bir aileye sahip olması çocuğu korumaya yetmemektedir. Buna ek olarak ebeveynlerin çocuğa karşı tutumları belirleyicidir.

Aileye sahip olan çocuklar ile olmayan çocuklar arasında farklılıklar görülmektedir. Çünkü aileler topluma ve çocuğun gelişimine doğrudan katkıda bulundukları için sosyal bilimlerde dikkat çeken bir olgudur. Çocuğun gelişimi açısından ailenin davranışları ve bu davranışları etkileyen faktörler önem taşımaktadır (Baydar ve diğerleri ,2012: 81). Ailenin çocuk için önemini kısaca açıklamak gerekirse; insan yakın bakım sağlanırsa hayatta kalma şansına sahiptir. İnsan beyni yakın bakımı garantilemek için “kişiler arası ilişkiler temelinde” şekillenmiştir. Bu noktada çocuk ilk ve derin ilişkiyi anne ve babayla ya da onu yetiştirenlerle kurmaktadır. Kurulan bu bağ ise çocuğun yalnızca hayatta kalma şansını etkilemez, duygu ve davranışlarını da biçimlendirir. Çocuk ile ebeveyn arasında kurulan derin bağ gerçekleşir (Sümer, 2012: 169). Ebeveyn ile çocuk arasındaki bağ kurulamadığında veya zarar gördüğünde çocuk sorunlarla karşılaşmaktadır.

Aile ve çocuk, savaş alanında bir araya gelince, aile çocuğa karşı olan sorumluluklarını yerine getiremeyip çocuğunun korunmasını üstlenemezse eğer çocuk gayrimeşru gruplar (örgütler) tarafından ele geçirilip çocuk asker olarak savaş içinde aktif olarak kullanılmaktadır. Savaşa rağmen aile olma bilincini yitirmemiş ebeveynler öncelikle çocuklarının eğitim hayatlarının desteklemektedir. Gerek evde gerek kurslar marifetiyle eğitim kurumunun devamlılığını sağlamaktadır.

Allah Mecbur Değil Ki, Kurşunların Da Rengi Var, Ben Malala ve Toprağımızın Kokusu eserlerinde ailenin tutumlarını görmekteyiz. Eserlerdeki çocuklar birer aileye sahiptir. *Allah Mecbur Değil ki* romanının ana karakteri olan Brihima da aileye sahiptir. Ailesi güven, sevgi ve huzur ortamından yoksun olduğu için evden ayrılmıştır. *Kurşunların Rengi Var* romanının ana karakteri olan Kaşlı'yı savaşın bütün yıkıcı etkilerinden korumaya çalışan bir ailenin varlığını görmekteyiz. Aile, küçük kızlarının etkilenmemesi için bir çocuğun anne ve babadan beklediği sevgi, huzur ve güven ortamına zarar gelmemesi adına elinden geleni yapmaktadır. *Ben Malala* romanında ise kız çocuğunun arkasında duran ve onu olumsuz etkilere karşı koruyan aile yapısı dikkat çekmektedir. *Toprağımızın Kokusu* söyleşi içinde ise ailelerin çocukları savaştan korumak adına verdikleri çabayı görmekteyiz.

Savaş içindeki yazarlar aile ve aile fertlerinin sevgisi ve koruyuculuğu üzerine düşüncelerini sırasıyla şöyle aktarmaktadır:

Kurşunların da Rengi Var;

“Şanslıyım... Değişmem dediğim bir ailem var. Her şeyin başlangıcı onlardır benim için. En büyük gücüm ve en büyük gururum. Onlarda bana (savaşta dahi) her şeyin en iyisini yaşattırmak için ellerinden geleni, hatta daha fazlasını yaptılar hep. Benim için hep çabaladılar.” (Kaşlı, 2016: 14)

“Çok net hatırlayamasam da bir gün telaşlı bir koşuşturmaca oldu. Ben koridorun başında gizli gizli olanları izlemeye çalışıyordum. Birkaç Sırp askerinin bulunduğu binanın bahçesine girmeye çalıştığı söyleniyordu. İçeride bulunan tüm erkekler silahlarıyla binanın etrafını, bahçeyi kontrol için dışarı çıktı. Bahçeye girdilerse, kaçışımız yoktu. Annem beni kucağına almış, gözlerimi kapatmaya çalışıyordu. O an yüzündeki o ifadeyi çok net hatırlıyorum.” (Kaşlı, 2016: 36)

Ben, Malala;

“Beni öyle görmek hayatında başına gelen en kötü şeymiş. Bütün çocuklar anne-babaları için özeldir; ama ben babamın bütün dünyasıydım. Çok uzun zaman önce Gül Makai, sonra da Malala olarak yoldaşı olmuştum.” (Yusufzay ve Lamb, 2017: 299)

Anne Frank’ın Hatıra Defteri;

“(5 Temmuz 1942, Pazar) Birkaç gün önce meydanda dolaşırken babam saklanmaktan söz etmeye başladı, bizim için dünyadan tamamen soyutlanmış bir şekilde yaşamının zor olacağını dile getiriyordu. Ona, şimdi bu konuyu neden açtığını sordum..

Bunun üzerine, “Anne” dedi; “Bir yıldan fazla bir zamandır kıyafetleri, temel ihtiyaç maddelerini ve mobilyaları başka insanlara götürdüğümüzü biliyorsun. Eşyalarımızın Almanların eline geçmesini istemiyoruz; ama bundan daha önemlisi biz de yakayı ele vermek istemiyoruz. Bu yüzden kendimiz gideceğiz ve gelip bizi götürmelerini beklemeyeceğiz.”

“Ama baba, öyleyse ne zaman?” Babamın böyle ciddi konuşmasından tedirgin oluyordum.

“Sen endişelenme biz ayarlarız. Sen hala zevk alabiliyorken kaygısızca hayatın tadını çıkar.” (Frank, 2017: 27-28)

“(8 Temmuz 1942, Çarşamba)Yatak odamızda otururken Margot çağrının babama değil kendisine gönderildiğini söyledi. Bir kez daha dehşete kapıldım ve ağlamaya başladım. Margot on altı yaşında, böyle gencecik kızları kamplara mı götürmek istiyorlardı? Ama çok şükür ki gitmeyecekti, annem kendisi söylemişti, sanırım babamda benimle saklanma konusunu konuştuğunda bunu kastetmişti.”(Frank, 2017: 29)

Ailelerin tavrı bu şekilde koruyucu, kollayıcı ve çocuğun savaştan önceki hayatını aramaması yönünde çabalamak olunca çocuğun savaş dolasıyla alabileceği etkiler azalmaktadır.

4.2.2. Savaşta “Eğitim”

Ebeveynler savaş esnasında çocukla olan bağlarını koruyabildikleri zaman savaş etkilerinin azaldığını görmekteyiz. Savaş esnasında çocuk ve aile arasındaki ilişki incelendiğinde çocuğunun yanında olan ebeveynlerin çocukları için yapmaya çalıştıkları tek şey eğitim hayatlarının devamlılığını sağlamak olduğu görülmüştür.

Bunu anlayabileceğimiz en güzel durum ise aileleri tarafından korunan ve arkasında durulan savaşı eserlerine konu edinen yazarların bugün geldikleri konumdur. *Kurşunların da Rengi Var* romanının yazarı Kaşlı başarılı bir gazeteci olarak hayatına devam etmektedir (twitter, 2018). *Ben Malala* eserinin yazarı olan Yusufzay ise üniversite eğitimene devam etmektedir. Aynı zamanda yoksul ve savaş bölgelerindeki çocukların eğitimleriyle ilgili sosyal projeler içinde yer almaktadır (twitter, 2018). *Anne Frank’ın Hatıra Defteri*’inde ise çocuklarını savaşın etkisinden korunmak isteyen aile küçük bir alanda saklanarak yaşamlarını sürdürmelerine rağmen günlüğün içeriğinde Anne’nin kısıtlı da olsa hala eğitim aldığını görmekteyiz. Saklandıkları evde okumanın ve öğrenmenin önemini anlatan cümleleri şöyle anlatmaktadır;

“(11 Temmuz 1943, Pazar) ...Ayrıca, her cumartesi kütüphaneden beş tane kitap getiriliyor. Kitaplar gelecek diye cumartesiye özlemle bekliyoruz. Tıpkı hediye bekleyen küçük çocuklar gibi... Normal insanlar kilit altında yaşayanlar için kitapların ne anlama geldiğini bilemezler. Okumak, öğrenmek ve radyo dinlemek... Sadece bunlarla vakit geçiriyoruz.”(Frank, 2017: 112).”

Aile, çocuğunu koruma görevini başarıyla gerçekleştirdiği takdirde (veya çocuğu savaştan korumaya çalıştığı zaman) başvurduğu ilk kurum eğitim kurumu olmaktadır. Eserler (*Allah Mecbur Değil ki* romanı hariç) eğitimin bir toplumda olmazsa olmaz olduğunu vurgulamaktadır. Savaşın bütün yıkıcılığına rağmen eğitimi aileler ve dolayısıyla çocuklar bırakmamışlardır. Eğitime yıkık binalarda, kurulan çadır kentlerde, bodrumlarda, terkedilen binalarda öğretmenler ve gönüllü bireyler tarafından ya da saklanan yerlerde ebeveynler tarafından devam edilmektedir. Bu noktada eğitime dair diğer eserler içinde geçen bazı bölümlerin tahlilini yapabiliriz.

Kurşunların da Rengi Var;

“Okula başlama zamanı gelmişti. Okulların neredeyse hepsi kapalıydı. Bu yüzden ilk zamanlar evde toplanıp ders yapılırdı. Bir öğretmenimiz vardı, tüm derslerimizi o anlatırdı. Bizleri birer kahraman yapan, kahraman bir öğretmendi.

Kısa bir süre sonra bir binada toplanmaya başladık, dersler artık orada yapılıyordu, okulumuz burasıydı artık. Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıflar hep birlikte aynı sınıftaydık. Kitabımız, defterimiz yoktu tabii. Öğretmenimiz bulabildiği kadar kağıt getirirdi bize, onlara yazıp çizerdik. Kitaplarımız olmadığı için, öğretmen ne anlatacaksa kağıtlara yazar sonrada bize dağıtırdı. Bunları titizlikle toplar, düzgün bir şekildemuhafaza ederdik. Notları da bu yazıp çizdiklerimize verirdi.” (Kaşlı, 2016: 25)

“Siren sesi¹⁷ duyduğumuz günlerden biriydi, bodrumda oturuyor, ödevimi yapıyordum. Arada da anneme gösteriyor, yanlışlarımı düzeltiyordum. Atılan kurşunlar arada dikkatimi dağıtıyordu.”(Kaşlı, 2016: 113)

Anne Frank’ın Hatıra Defteri;

“(21 Ağustos 1942, Cuma) Çok fazla ders çalışmıyorum, eylüle kadar tatil havasında olacağım. Babam bana eylülünden sonra ders vermek istiyor ama o takdirde öncelikle yeni okul kitaplarını satın almamız gerek.”(Frank, 2017: 40)

¹⁷ Ateşkesin göstergesi ama ateşkese rağmen ara ara çatışmalar olmaktadır.

Toprağımızın Kokusu;

“... Biz Filistinliler için, okumak çok önemlidir. Okumak kendi geleceğimizi, aynı zamanda ülkemizin geleceğini hazırlamak demektir.” (Mourad, 2010: 43)

“Nablus Ramallah arasına yerleşmiş Beyt An köyünden gelen Hüsam on üç yaşında kısık bir sesle bana hikayesini anlatıyor:

‘5 Nisan Cuma günü, İsrail ordusunun Nablus’a girdiği gün, ne olduğuna bakmak için dışarı çıktım. Köyden çıkar çıkmaz, bir tepenin üstünde üç tane asker gördüm. Tek başıyım. Askerler nişan alıp bana peşpeşe ateş etmeye başladılar, önce sol elimden, sonra sol kolumdan yaralandım, kaçmaya çalıştım ama bu kez sırtımdan yedim kurşunu, bir kurşunda sol bacağıma geldi. Sol kolumdan giren kurşun göğsümün içinden geçti ve omurgama yapıştı. Doktor bunun dumdum kurşunu olduğunu söylüyor, yani insanın etini parçalayan kurşunlardan.’

...

‘Peki şimdi ağrıların var mı?’

‘Çok değil. Hatta birkaç gün önce ders çalışmaya bile başladım. Dördüncü sınıf giriş sınavlarına hazırlanıyorum. Yarın fen bilgisinden sınavım var.’

Nasır’a dönüyorum:

‘Nasıl yapacak? Bir kitabı tutacak halde bile değil!’ diyorum.

‘Kitabı onun yerine tutacak bir alet yerleştiriyoruz. Arada sırada, oturmaya yeniden alışması için onu bir koltuğa koyuyoruz, ama bu onu çok yoruyor.’ diyor.”(Mourad, 2010: 178-179)

Ben, Malala’da ise babası ile birlikte eğitim hakkını savunduğu için Taliban tarafından başından vurulan kız çocuğunun iç savaş ortamında tek isteği eğitimini tamamlayabilmektir. Hayatını eğitime adanmış öğretmen ve okul müdürü olan babası ile birlikte özellikle kız çocuklarının eğitim hakkını savunmak için hayatlarını ortaya koymuşlardır.

“İki adamın birden yola çıkıp servisi durdurduğunu görmedim. Onların ‘Malala kim?’ sorusuna cevap verme fırsatım bile olmadı; yoksa kendi kız

kardeşleri ve kızları da dahil olmak üzere bütün kızları okula göndermeleri gerektiğini anlatırdım.” (Yusufzay ve Lamb, 2017: 292)

“Galaya giderken pembe giymiştim. İlk kez insanların karşısında Taliban’ın fermanına nasıl karşı geldiğimizi ve gizlice okula gitmeye devam ettiğimizi anlattım. ‘Ben eğitimin önemini biliyorum çünkü kitaplarım ve kalemlerim zorla elimden alındı,’ dedim. ‘Ama Svat kızları hiçbir şeyden korkmaz. Eğitimimize devam ettik.’ (Yusufzay ve Lamb, 2017: 262)

“Babam şimdiye kadar tek istediğinin öğrencilerin eğitim görebileceği bir okul yaratmak olduğunu söylüyordu. Politikaya ve eğitim kampanyalarına dahil olmaktan başka bir seçenek bırakılmamıştı bize. ‘Tek hedefim,’ diyordu, ‘çocuklarımı ve milletimi elimden geldiği kadar eğitmek. Ama eğer liderlerinizin yarısı yalan söylüyor, diğer yarısı da Taliban’la müzakerelerde bulunuyorsa, çıkış yolu kalmıyor. Birileri sesini çıkarmak zorunda.’ (Yusufzay ve Lamb, 2017: 263-264)

Savaşta da olsa çocuğun eğitime olan ihtiyacını yazarlar yaşadıklarından yola çıkarak anlatmaktadır.

4.2.3. Savaşta “Çocuk Asker”

Çocuk dünyaya biçimlendirilmeye hazır olarak gelir. Hayatta kalmak için korunmaya ihtiyaç duyar. Güvende olma ve korunma isteği güçlüdür. Çocuğun güvenliğini sağlayan ve korunma içgüdüsünü gerçekleştirenlerle yakınlık kurarak duygusal bağlanmayı gerçekleştirmektedir. Duygusal bağlanmayı gerçekleştiren ise yakın bakımdır¹⁸ (Sümer, 2012: 172). Bu duygusal bağın kurulmasıyla çocuk kullanılmaya hazır hale gelmektedir. Çocuğun kişiliğinin gelişmesi, birey olabilmenin gereklerini tam olarak yerine getirebilmesi için bu dönemi kimlerle ve nasıl geçirdiği önemlidir.

Aile savaş dolayısıyla ortadan kalkınca veya görevini yerine getiremeyince çocuk gayrimeşru örgütler tarafından ele geçirilmektedir. Savaşta çocuk asker olarak kullanılmaktadır. Savaşta çocuğun, çocuk asker olarak kullanımı en fazla ahlaki değerlerini zedelemektedir.

¹⁸ Çocuğu stres altında avutma, sakinleştirme, destek sağlama, ihtiyaçlarına zamanında karşılık verme, çocuğun güvenliğini sağlama yakın bakım olarak tanımlanmaktadır (Sümer, 2012: 172).

Çocuk ahlaki değer ve davranışların pasif alıcıları değildir. Ebeveynler ahlaki davranışların oluşmasında önemli bir rol üstlenirler de çocuğun karakteri, becerileri de ebeveyn davranışlarını etkilemektedir (Kumru ve Öztürk, 2012: 229). Ahlaka, “toplumun normlarına ve kurallarına göre doğru (olumlu) davranışı sergilemektir” diyebiliriz. Çocukların olumlu davranışları sergilemeleri, ahlaki gelişimlerini tamamlaması sosyal ve kültürel normlar çerçevesinde diğer bireylerden etkilenecek ve tekrar diğer bireylere karşı uygun tutum ve davranışlar geliştirdiği sosyalleşme sürecidir (Kumru ve Öztürk, 2012: 215). Ahlaki gelişimde aile etkili bir faktördür fakat savaş sebebi ile aile ortadan kalkmaktadır. Gayrimeşru örgütlerin eline geçen çocukta ahlaki değerler ortadan kalkmaktadır.

Kısacası ailenin yokluğu ise çocuğa çocuk-asker olmaktan başka bir seçenek bırakmamaktadır. Allah Mecbur Değil ki romanımızın ana karakteri olan Brihima, bir çocuk-asker olarak durumu şöyle özetlemektedir:

“... Ve bir çocuğun yer yüzünde hiç kimsesi, anası, babası, erkek ve kız kardeşi kalmamışsa, ayrıca herkesin birbirini boğazladığı lanetli ve barbar bir ülkede yaşayan küçük ve savunmasız bir çocuksa, o çocuk ne yapar?

Çocuk asker olur, elbette, karnını doyurabilmek ve kendi hesabına ötekileri boğazlamak için çocuk asker olur; ona kalan tek şey bunu yapmaktır.” (Kuruma, 2002: 93)

Görüldüğü gibi kimsesiz kalan çocuklar, temel barınma, beslenme ve güvenlik ihtiyaçlarını karşılamak için kendine sığınak aramaktadır. Bu fırsattan yararlanan örgütler ise çocukları savaş içine sürüklemektedir.

5. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

5.1.Sonuçlar

Batının tasavvur ettiği evrensel çocukluk idealini yeni çocukluk sosyolojisi reddetmektedir. Benzerliklerin vurgulanmasından çok farklılıkların çocukluğun sosyal ve tarihsel karakterini belirlediğini savunmaktadır. Çocukluğun zamana ve mekana bağlı olarak inşa edildiğini, çocukluğun ve çocukların deneyimlerinin basit bir biçimde yaş ve gelişim aşamaları ile belirlenemeyeceğini üzerinde durmaktadır. Çocukların yetişkinlere göre ilgileri ihtiyaçları, çıkarları, beklentileri ile farklı olduklarını; çocukların sosyal gerçekliği inşa etme ve yorumlama pratiklerine sahip sosyal aktörler olduğunu vurgulamaktadır (Gürdal, 2013: 10-11-12). Savaş ise yeni bir çocuk ve çocukluk inşa etmektedir.

Savaş çocuklarıyla ilgili asıl mesele bu çocukların aldığı fiziki hasarlar, yaralar vs üzerine araştırmalar yapıp bunları anlamak ve anlatmak olmamalıdır. Savaş çocukları konusunda toplumlar yeteri ilgiyi ve özeni göstermedikleri için konunun öneminin belirtilmesi gerekmektedir. Toplumlar, savaş çocukları ile ilgili duyarsız davrandıkları için yapılacak ilk şey konunun toplumlar için özellikle de toplumların gelecekleri için önemini vurgulamaktır. Toplum olarak asıl kaygımız bu çocukların var olması üzerine olmalıdır. İnsanlık tarihi boyunca devam etmiş ve edecek olan savaş olgusunu tamamen ortadan kaldırmak mümkün değildir. “İnsan” ve “insanlık” kelimelerini çürütecek ağır fiilleri ortadan kaldırmak için neler yapılabilir; savaş çocuklarının yaşam şartları nasıl iyileştirilebilir bunların üzerinde durulmalıdır.

Tezimizin içinde savaş ile çocuk olgularının yanyana gelince ortaya çıkan kaos ortamının mikro düzeyde bireylere makro düzeyde de toplumlara verdiği zarar gösterilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız aynı zamanda savaş çocuklarının dünyasına

girebilmek için eserler üzerinden ilerlemiştir. Eserler çocukların dünyasını anlayabilmek için kullanılmış araçlardır.

Seçtiğimiz eserlerin müşterek yanı çocuğun savaş içinde kalınca iki durumuma dikkat çekmektedir: Ailenin varlığı ve yokluğu. Ailenin yokluğu çocuklara çocuk asker olmaktan başka bir yol bırakmamaktadır. Savaş içerisinde hayatta kalabilmek, temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına bir grubun üyesi olup savaşa dahil olmakla kalmayıp çeşitli suçlara sürüklenmektedirler. Çocukların özellikle maddi yüklerinin azlığı çocuk asker kullanımını arttırmaktadır. Çocuk asker olmak ise çocuğun bedensel ve ruhsal sağlığında tedavi edilemeyecek izler bırakmaktadır. Çocuğun aldığı izler bir nevi toplumun temeline konan dinamitlerdir. Çünkü çocukta ve çocuklukta yaşanan bozulmalar uzun vadede toplumlarda meydana gelen bozulmalar olarak kendini gösterecektir. Ailenin olmayışının çocuk üzerindeki etkileri *Allah Mecbur Değil ki* eserinde ele alınmıştır.

Çocukların savaşı aileleriyle birlikte atlatmaları gerekmektedir. Bu noktada ailenin bütünlüğü öne çıkmaktadır. Aile var; ancak çocuğu savaş karşısında korumak için herhangi bir çabada bulunmuyorsa ailenin varlığı çocuğun hayatını kolaylaştırmamaktadır. Eğer çocuklar savaşın zorluklarına aileleri ile birlikte göğüs germiş ve aile üyeleri tarafından korunmaya çalışılmışsa bu durum çocuklarda savaş sonrasında telafi edilebilir travmalar bırakmaktadır. Aile istese de savaştan çocuğu soyutlayamaz; fakat korumak için çaba sarf etmesi dahi çocuğun savaş sonrasındaki tedavi sürecini kolaylaştırmaktadır. *Kurşunlarında Rengi Var*, *Ben Malala* ve *Anne Frank'ın Hatıra Defteri*'inde ailenin çocuk üzerindeki etkilerini görmekteyiz.

Görüldüğü üzere çocuk için aile hayati öneme sahiptir. Çünkü aile, savaş ve çocuk arasında bariyer görevi görmektedir. Savaşın etkilerini azaltmaktadır. Fakat belirtmek gerekir ki bu çocuğun savaştan etkilenmediği anlamına gelmemektedir. Aile ne kadar ilgili olursa olsun ya da çocuğu ne kadar korumaya çalışırsa çalışsın etkileri yok edememekte bununla birlikte çocuğun siyasal ortamdaki varlığını da engelleyememektedir. Bu konunun en iyi örneklerini *Toprağımızın Kokusu*, *Ben Malala* eserinde görmekteyiz.

Çocuğun mevcut siyasal ortamdaki varlığını birçok çocuk, aile ve öğretmenle görüşüldüğü için en iyi anlatımı *Toprağımızın Kokusu* kitabındaki söyleşilerde

görmekteyiz. *Kurşunların da Rengi Var* ve *Ben Malala* romanlarında da eğitimin önemini görmekteyiz Ailenin varlığı, gösterdiği ilgi ve sevgi sadece çocuğun savaş sonrasında topluma tekrar ayak uydurmasını kolaylaştırmaktadır. Yaşamak zorunda kaldıkları kaos ortamında ebeveynler, ilk olarak çocukların eğitim hayatının devamlılığını sağlamaya çalışmaktadır. İki eserde de aileler zorlu koşullara ve tehditlere rağmen çocuklarının eğitimlerinden vazgeçmemişlerdir. Savaşı yaşamış olan bu iki çocuktan biri olan Kaşlı aradan uzun yıllar geçmiş olduğu için eğitim hayatını tamamlamış, topluma üreten birey olarak tekrar geri dönmüştür; Yusufzay ise eğitim hayatına devam ederken kendi gibi savaş mağduru olan çocuklara ışık tutmaktadır. Seçilen eserler ve eserlerin kahramanları eğitimin çocuk için önemini göstermişlerdir. Bu sebeplerden dolayı eserler içinde geçen birçok ortak konu olmasına rağmen çalışmamız içinde çocuk-asker, aile ve eğitim üzerinde durulmuştur.

Savaş nedeniyle toplumda yaşanan ayrışmalar bireye dolayısıyla çocuğa zarar vermektedir. Savaş ile birlikte yaşam koşulları hızlı ve olumsuz yönde değişmektedir. Bu sebeple birey yabancılaşmaya başlar. Çocuk bu ortamda büyümek zorunda kaldığı için bu durumu yaşam biçimi olarak benimsemektedir. Savaşın getirdiği bozulma ile birlikte artık toplumda kim olduğu, nereden geldiği ya da nereli olduğu belli olmayan, belli bir soyağacından yoksun çocuklar ortaya çıkmıştır (Midilli, tarih yok: 336). Bu noktada çocukların yaşadığı en büyük sorun ise kimlik sorunudur. Kimlik sorunu özellikle göç eden ailelerin çocuklarında kendini göstermektedir. Çocuklar kendi vatanlarını terk etmek zorunda kaldıkları için herhangi bir ülkeye ya da şehire ait olamamaktadırlar.

Göç olayının çalışmamızla ilgili olan yanını savaş dolayısıyla çocuklarıyla birlikte hayatta kalabilmek için başka ülkelere göç eden aileler oluşturmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarını savaştan korumak adına gerçekleştirdikleri bu eylemden de çocukları olumsuz etkilemektedir. Çocukların bir yere ait olma duygusuna zarar vererek tükenmişlik duygusunu yaşatmaktadır.

Konumuzun başında bahsettiğimiz açık kapı politikasının uygulanması yasal olarak göçün gerçekleşmesini sağlamaktadır. Çocuğun zarar gördüğü husus kaçak göçün gerçekleştiği durumlarda başlamaktadır. Açık kapı politikasının olumsuz yönü kaçak gelen sığınmacıların kaydının tutulamamasıdır (Uzun ve Bütün: 73). Göç

istatistikleri açısından Dünya ölçeğindeki en büyük eksikliklerden birisi sığınmacı/mülteci ailelere ilişkin verilerin hiç olmaması ya da var olan verilerin yetersizliğidir (Yılmaz, 2015: 481). Birleşmiş Milletlerin her yıl yayınladığı raporlarda, ülkelere yasal yollarla giren insanları kapsadığı görülmektedir. Yayınlanan raporlar ülkelere kaçak geçen bireylerin sayısını bildirmemektedir. Yasal olmayan yollarla geldiği için ülke içinde kayıp bir kitle oluşmaktadır. Savaştan kaçarak ülke içine dağılan kayıp kitle içindeki kayıp çocukların durumu dikkatimizi çekmektedir. Bu kayıp çocuklar; nüfusa kayıtlı olmayan çocuklar, savaş esnasında doğan çocuklar ya da göç ettikten sonra doğan çocuklar oluşturmaktadır. Bu nedenle ülkelere giriş esnasında kayıtların tutulması önem taşımaktadır. Fakat bu veriler gelen ailelerin özellikle de çocukların ihtiyaçlarının karşılanması noktasında fiile dökülmedikten sonra toplanan verilerin hiçbir hükmü kalmamaktadır. Özellikle çocukların eğitim hayatlarının devamlılığı için kayıt yapılmalıdır. Savaş çocukların durumunu anlayabilmek için çalışmada içinde savaşa şahitlik eden ve onların penceresinden meseleleri anlatan eserler tahlil edilmiştir. Eserlerde çocuklar, farklı coğrafyalarda ama birbirine benzeyen savaşlardaki yoksunluklarla karşılaşır; düşman tarafından öldürülen çocuklar, düşmanın zulüm ve baskısına maruz kalan çocuklar, anne ve babasını savaşta kaybeden ve küçük yaşta büyük sorumluluklar üstlenen çocuklar, yapılan baskılara rağmen düşmanın istediği bilgileri vermeyerek büyüklere has bir cesaret örneği gösteren çocuklardır (Erdal, 2003: 123).

Bahsedilen çocuklara ek olarak seçtiğimiz eserler içinde grup içinde ayaklanmalara karşı diğer çocuklara gözdağı vermek amacıyla şiddete hatta ölüme maruz kalan çocuklar (*Allah Mecbur Değil ki* romanında karşılaşmaktayız), savaşmak zorunda kalan çocuklar (*Allah Mecbur Değil ki* ve *Toprağımızın Kokusu* eserlerinde karşılaşmaktayız), saklanmak zorunda kalıp kendini suçlu hisseden çocuklar (*Anne Frank'ın Hatıra Defteri*'inde karşılaşmaktayız), savaşarak yardım ettiklerini söyleyen çocuklar (*Toprağımızın Kokusu* söyleşisinde karşılaşmaktayız) bulunmaktadır.

Ailelerin olması, çocukların savaşın olumsuz etkilerinden sıyrıldıkları anlamına gelmemektedir. Aileler her ne kadar çocuklarını savaştan uzak tutmaya çalışsalar da bu mümkün olmamaktadır. Bunun en iyi örneğini *Toprağımızın Kokusu*

kitabındaki söyleşilerden birinde görmekteyiz. On bir yaşındaki oğlunu savaştan korumaya çalışan bir anne:

“Hiç söz dinlemiyor, işi gücü taş atmak, İsraililere meydan okumak. Babası dövüyor, amcası dövüyor, ağabeyi ikna etmek için ne diller döküyor, ama boşuna, hiç biri bir işe yaramıyor. Eve dönerken her gün yüreğim daralıyor, komşuları kapıda göreceğim de bana öldüğünü söyleyecekler diye ama ne yapayım? Onu bağlayayım mı? Eve mi kapatayım? Eğer bunu yaparsam fırsatını bulur bulmaz kaçar ve bir daha eve adımını atmaz... Bazen onun peşinden gidiyorum ve onu durdurmak için kendimi onunla askerler arasına atıyorum, o zaman taş atmayı kesiyor. Çocuklar etrafta kadınlar olunca taş atmazlar, bize çekilin diye bağırlar, kızarlar, ama bizi tehlikeye atmak istemezler.” (Mourad, 2010: 186)

Ailelerin bu ortamda çocuklarını korumak adına başvurdukları ilk kurum ise eğitim kurumları olmaktadır. Eğitim ise, savaş içerisinde şekil değiştirmektedir;

“... Mesela, bunun için, bir okulda on sekiz- yirmi beş yaş arasında, yani onlara çok yakın öğretmenlerle birlikte yaz kampları düzenliyoruz... Çocuklar arkadaşlarıyla resim yapıyor, dans ediyor, tiyatro oyunları sahneliyor. Onlara yapmak istedikleri şeyleri seçmelerini öğretiyoruz. Seçme ve karar verme hakları üzerinde duruyoruz. Ayrıca onlara araştırma yapmayı, başkalarının önünde düşüncelerini açıkça ifade etmeyi, sohbet etmeyi, insanları kırabilecek şeyler söylememeyi de öğretiyoruz. Onlara herkesin kendini farklı biçimde ifade edebileceğini ama hepsinin birbirine çok benzediğini aynı korkuyu, aynı öfkeyi aynı bezginliği yaşadıklarını öğretiyoruz.

Bu kamplarda önemli olan, çocukların mutluluğu tanınması onun var olduğunu ve ona ulaşabilecek olduğunu bilmesi, arzulara ve bir amaca sahip olması ve yeniden umuda kavuşması... .” (Mourad, 2010: 154)

Bir yandan da savaş içinde henüz yedi- sekiz yaşlarında olan kızının bilmesi gerektiğini düşündüğü silah eğitimini veren bir baba bulunmaktadır.

“Birkaç gün sonra da babam geldi, benimle konuşması gerektiğini söyleyip yanına oturmamı istedi. Nasıl bir durumda olduğumuzu bildiğimi ve bütün bu tehlikeler yüzünden bana bir şey öğretmesi gerektiğini söyledi. Bir taraftan merak ediyordum, bir taraftan da savaş konusunda daha ne öğretebilir ki bana, zaten

yaşıyoruz her şeyi, diye düşünüyordum. Bir silah çıkartıp masaya koydu. O zamana kadar çok silah görmüştüm, ama hep benden uzak tutmaya çalışmışlardı, dokunmamam gerektiğini söylemişlerdi. Bu sefer silah önümdeydi ve istersem dokunabilirdim. Sonra babam anlatmaya başladı.

...

Bunları söylerken sesi titriyordu, bunu yapmamı istemediği halde göstermeye mecbur hissediyordu kendini.” (Kaşlı, 2016: 124)

Çocuklar toplumun en kırılgan ve en bağımlı basamağıdır. Aynı zamanda toplumlardaki değişimin, gelişimin ve çökmesinde bir ayağını oluşturmaktadırlar. UNİCEF’in (2014: 15), raporunda “Çocuklar Değişimin İtici Gücü” başlığını kullanmıştır. Toplumdaki değişimin yönünü ve şiddetini belirleyecek olan, çocuklardır. Değişim çocuklara ayrılmış sevginin, ilginin ve zamanın içinden geçmektedir.

5.2.Öneriler

Tezimiz kapsamında değerlendirilmeye tabi tutulan savaş çocukları sosyal, psikolojik ve fiziksel açılardan ele alınmıştır. Çocuklar için yapılacak her şey toplumların geleceklerine yapılmış yatırımlardır.

Ülke girişlerinde kayıtlar eksiksiz bir biçimde tutulmalıdır. Tutulan veriler incelenerek ihtiyacın değişen yönü ve biçimine göre gelen aileler, özellikle de çocuklar için yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Verilerin toplanması sığınmacı/mülteci ailelerin sorunlarının sınırlarını belirlemek, ihtiyaçlarını sıralamak için kullanılmalıdır.

Bu kayıtlar göç sebebi ile aitlik sorunu ve tükenmişlik duygusunu yoğun bir şekilde yaşayan çocuklar için gereklidir. Çocukların kimlik kazanımı noktasında hem de savaş sebebi ile yarım kalan eğitimin devamlılığının sağlanması noktasında önem taşımaktadır.

Çocukların iyileştirilmesi ve yetiştirilmesi sadece çocuğun içinde bulunduğu toplum için değil toplumlar için ve toplumların ortak gelecekleri önem taşımaktadır. Bu noktada çocuğun toplumun bir parçası olarak sosyal bir varlık olduğunu görmemiz gerekmektedir. Toplumsal olandan bahsettiğimiz için çocuğun eğitimi

sadece ebeveynlerin sorumluluğunda değildir. Çünkü çocuğun geleceğinden toplum sorumludur. Savaş çocuklarının toplum için bir kayıp olduğunun farkına varılması gerekmektedir. Kayıp nesil olarak nitelendirilen savaş çocuklarının bedensel ve ruhsal olarak aldığı zarar tamamen ortadan kaldırılamasa bile en aza indirilmesi gerekmektedir.

Çocuklar farklılıklarıyla bir bütün olarak görülmelidir. Bu farklılıklara rağmen eşit haklara sahip olmaları için topluma ve devlete belli görevler düşmektedir. Göç ile savaştan uzaklaşan aileler sığındıkları devletin himayesine girmektedirler. Çocukların haklarını savunacak olan devletler ise üzerine düşen görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Çocuk hakları sözleşmesinin 6. maddesine göre anlaşmaya imza atmış olan devletler ayrım yapmaksızın her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olmasını sağlamakla ve çocuğun hayatta kalması için, gelişmesi için gerekli çabayı göstermekle yükümlüdür (UNICEF, 2004: 6). Çocuk hakları sözleşmesinde başka bir madde de zarar görmüş çocuğun (şartlarının) iyileştirilmesine dair devletin yapması gerekenleri şöyle özetlemiştir:

“Madde 39: Taraf Devletler, her türlü ihmal, sömürü ya da suistimal, işkence ya da her türlü zalimce insanlık dışı aşağılayıcı muamele ya da ceza uygulaması ya da silahlı çatışma mağduru olan bir çocuğun, bedensel ve ruhsal bakımından sağlığında yeniden kavuşması ve yeniden toplumla bütünleşmesini temin için uygun olan tüm önlemleri alırlar. Bu tür sağlığa kavuşturma ve toplumla bütünleştirme, çocuğun sağlığını, özgüvenini ve saygınlığını geliştirici bir ortamda gerçekleştirilir.” (UNICEF, 2004: 15)

Taraf devletlerin imzaladıkları sözleşmeye uygun hareket edip etmediğini kontrol edecek bir mekanizmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü taraf devletler çocuğun sorumluluğunu üstlenmek durumundadırlar fakat savaş çocukların durumları göz önüne alındığında devletler üstlerine düşen görevleri tam anlamıyla yerine getirmemektedir.

Devletlerin görevleri ise zarar görmüş (veya görme olasılığı olan) çocukların topluma tekrar kazandırılmasını sağlamaktır. Savaşa tanık olmuş çocukların hayal güçlerini korkulardan ayırıp geleceğe yönlendirmeliyiz. Onları haklarını talep edecek bilince getirmeliyiz. Çocuğun toplumla uyumlu ve topluma tekrar kazandırılabilir hale gelebilmesi için devletin imkanlarını kullanması gerekmektedir. Bu noktada

devlet ilk olarak eğitim aygıtlarını kullanmalıdır. Çocukların toplumla uyumlu hale gelebilmesi için öncelikle ya rehabilitasyon merkezlerinde ya da okullarda oluşturulacak özel sınıflarda kendi kültürlerine de ters düşmeyecek şekilde özel eğitim alarak adaptasyon sürecinden geçmeleri gerekmektedir. Aldıkları bu eğitimin sonunda dil, kültür ve sosyalleşme problemleri aşılabacağından günlük hayatın akışına dahil olabilirler.

Kısacası, çocuklara yönelik psiko-sosyal destek ve eğitimler artırılmalı, psiko-sosyal unsurlar çocuğun bulunduğu her sektöre entegre edilmelidir. Bu eğitimlerin işlevselliğini sağlamak için aile büyüklerine de psikolojik destek sağlanarak çocuklarının durumlarıyla ilgili bilgilendirilme yapılmalıdır. En önemli husus ise çocuklara sağlanan psiko-sosyal destek başta olmak üzere gerçekleştirilecek diğer bütün çalışmaların sürdürülebilir ve uzun vadeli olması gerekmektedir (Sınmaz, 2019: 9).

Savaş içinden çıkamayan çocuklar, özellikle savaşta aktif rol alan savaş çocukları ise daha ciddi problemlerle karşı karşıya kalmaktadır. Savaşa maruz kalan çocukların travma nedeniyle normal gelişim süreçleri kesintiye uğramaktadır. Kayıplar yaşayan, şiddetin, güvensizliğin olduğu ortamda büyüyen çocukların yetişkinlik dönemleri de risk altına girmektedir. Sürekli travmatik olaylar içerisinde büyüyen çocuklardan ileride psiko-sosyal açıdan sağlıklı bireyler olmaları beklenemez. Savaş çocuklarının verdiği tepkiler farklılık gösterebilir. Travma tepkileri stres bozukluğu (tedirginlik, irkilme durumları, huzursuzluk, öfke patlamaları, saldırgan davranışlar), gelişimsel bozukluk, depresyon, madde kullanımı, kimlik bunalımı gibi şekillerde kendini gösterebilir (Erden ve Gürdil, 2009: 2-3). Çocuk tarafından gösterilen tepki çocuğun yaş itibarıyla içinde bulunduğu döneme, içinde bulunduğu ortamın koşullarına göre ve savaş sırasında yaşadıklarına göre değişmektedir. Bu sebeple devlet tarafından çocuğa uygulanacak iyileştirme programlarında gelişimsel özelliklerle birlikte yaşadığı travma yoğunluğu da dikkate alınmalıdır.

Son olarak günümüze kadar olan süreçte savaş ve çocuklar üzerine yazılmış makalelere ve edebi eserlere çocukların bedensel ve ruhsal sağlığını anlattığı için gerekli önem verilmelidir. Çünkü çocukların bedensel ve ruhsal sağlığı, toplumların gelişimi ve bütünlüğü bağlamında önem taşımaktadır. Bu konuda ve çocukları

ilgilendiren her konuda çocuklara gereken önemin ve özverinin gösterilmesini umut etmekteyiz.

KAYNAKÇA

- Akpınar, T. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Mülteci Çocukların ve Kadınların Sosyal Politika Bağlamında Yaşadıkları Sorunlar. *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), 16-29.
- Alver, K. (2006). Sosyolojik Eleştiri: Sosyolojik Okumaya Giriş. K., *Edebiyat Sosyolojisi* (2. b.). Ankara: Gece Yayınları.
- Appelbaum, Prof. Dr. Richard, P., (tarih yok), *Tophumsal Değişim Kuramları*. Ankara: Türkiye Bankası Kültür Yayınları.
- Aydın, E. (2006). Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimlerinin Görev ve Öncelikleri. K. Alver içinde, *Edebiyat sosyolojisi* (2. b.). Ankara: Gece Yayınları.
- Aydın, N. (2014). Savaşın Çocuklar Üzerindeki Psikolojik, Sosyal ve Kültürel Etkileri. (Dü., B. Tokuç) Ankara: HASUDER- Çocuk Sağlığı Çalışma Grubu.
- Bauman, Z. (2010). *Sosyolojik Düşünmek* (7. b.). (Çev., A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Baydar, N., Akçınar, B., ve İmer, N. (2012). Çevre, Sosyoekonomik Bağlam ve Ana Babalık. *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*. içinde İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Bilgin, R. (2014). Çatışma ve Şiddet Ortamında Büyüyen Çocuklar Sorunu. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 135-151.
- Bumin, K. (2013). *Batı'da Devlet ve Çocuk*. Konya: Çizgi Kitapevi.
- Bülbül, S. ve Doğan, S. (2016). Suça Sürüklenen Çocukların Durumu ve Çözüm Önerileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, (59), 31-36
- Canatan, K., ve Yıldırım, E. (2013). *Aile Sosyolojisi* (3. b.). İstanbul: Açılım Kitap.
- Çetin, M. (tarih yok). *biyografi.net*. Mart 17, 2019 tarihinde biyografi.net: <http://www.biyografi.net/kisiayrinti.asp?kisiid=3119> adresinden alındı
- Durgel, E. S., ve Bilici, G. (2012). Batı Avrupa'daki Türk Göçmen Ailelerde Ana Babalık. *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*. içinde İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Emin, M. N. (2016). *Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitimi Temel Eğitim Politikaları*. İstanbul: SETA.
- Erdal, K. (2003). Halide Edip Adıvar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfkı Atay'ın Kalemile Savaş ve Çocuklar. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(5), 109-124.
- Erden, G. ve Gürdil, G. (2009, Aralık). Savaş Yaşantılarının Ardından Çocuk ve Ergenlerde Gözlenen Travma Tepkileri ve Psiko-Sosyal Yardım Önerileri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(24), 1-13.
- Filipoviç, Z. (1994). *Zlata'nın Günlüğü* (7. b.). (Çev., Barbee) İstanbul: Real Yayıncılık.
- Frank, A. (2017). *Anne Frank'ın Hatıra Defteri* (10. b.). (Çev., H. Kuyucu) İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Freud, S. (2018). *Savaş ve Ölüm Üzerine* (1. b.). İstanbul: Oda Yayınları.
- Gürdal, A. D. (2013). Sosyolojinin İhmal Edilen Kategorisi Çocuklar Üzerinden Çocukluk Sosyolojisine ve Sosyolojiye Bakmak. (Dü., Ş. Baştürk) *"İş, Güç" Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 15(4), 1-26.
- İnal, K. (2014). *Çocuk ve Demokrasi* (1. b.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kaşlı, E. S. (2016). *Kurşunların da Rengi Var* (5. b.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Kaşlı, E. S. (2018, Aralık 3). twitter: https://twitter.com/e_secer adresinden alındı
- Kekevi, S. ve Kılıçoğlu, G. (2016). Uluslararası Hukuk Açısından Çocuk Askerler ve PKK'nın Çocuk Askerleri/ Militanları. *Ankara Bürosu Dergisi*, (3), 484-510.
- Kumru, A., ve Öztürk, P. (2012). Çocuklukta Olumlu Sosyal Davranış ve Ahlak Gelişiminde Ana Baba Davranışlarının Etkileri. *Ana Babalık: Kuram Araştırma*. içinde İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kuruma, A. (2002). *Allah Mecbur Değil Ki* (1. b.). (Çev., A. Derman) İstanbul: Can Yayınları.
- Marshall, G. (2009). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Midilli, A. G. (tarih yok). Yeni Roman: Savaşın Edebiyata Yansımaları- Hiroşima Sevgilim Üzerine bir inceleme. *Savaş ve Edebiyat Sempozyumu*.

- Mourad, K. (2010). *Toprağımızın Kokusu* (3. b.). (Çev., M. N. Demirtaş) İstanbul: Everest Yayınları.
- Onur, B. (1993, Nisan 23-24). Sunuş. *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Özgişi, T. (2013). Bir Siyasi İmge Olarak Çocuk ve Savaşlar: I. Dünya Savaşı Örneği. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume*, 8(11), 293-312.
- Polat, O., ve Göldoğan, E. (2010). Çocuk Askerler: Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Sorunlar. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1(1), 105-124.
- Sears, D. O., Taylor, S. E. ve Peplau, L. A. (2012). *Sosyal Psikoloji* (3 b.). (Çev., A. Dönmez) Ankara: İmge Kitapevi.
- Sınmaz, K. (2019). *Suriye'de Çocuk Haklarının İhlalleri*. İNSAMER. İNSAMER. adresinden alındı
- Soldiers, C. t. (2008). Child Soldiers Global Report 2008. London. Aktaran: Polat, O., ve Göldoğan, E. (2010). Çocuk Askerler: Psikolojik, Sosyal ve Fiziksel Sorunlar. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1(1), 105-124.
- Sümer, N. (2012). Ana Babalık ve Bağlanma. *Ana Babalık: Kuram ve Araştırma*. içinde İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Sürücü, A., ve Arslan, C. (2002). *Suç İtilmiş Çocuklar ve Psikolojisi*. Mart 18, 2019 tarihinde www.kriminoloji.com:https://www.kriminoloji.com/Suca_itilmis_Cocuklar_Psikolojisi.htm adresinden alındı
- Tan, M. (1993, Nisan 23-24). Çocukluk: Dün ve Bugün. *Toplumsal Tarihte Çocuk Sempozyumu*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- TRT HABER. (2015, Aralık 7). *Yüzyılın Göçü Yüzyılın Dramı*. ağustos 27, 2017 tarihinde youtube: <https://www.youtube.com/watch?v=dNgfbemllU&t=21s> adresinden alındı
- Türkoğlu, O. (2011). Mülteciler ve Ulusal/Uluslararası Güvenlik. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 101-118.
- UNICEF. (2004). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*. Mullan'lar.

- UNICEF. (2014). *Sayılarla Dünya Çocuklarının Durumu 2014 Her Çocuk Önemlidir*. Newyork: UNICEF.
- Uzun, E. M., ve Bütün, E. (tarih yok). Okul öncesi Eğitim Kurumlarındaki Suriyeli Sığınmacı Çocukların Karşılaştıkları Sorunlar Hakkında Öğretmen Görüşleri. *Uluslararası Erken Çocukluk Eğitimi Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 72-83.
- Yılmaz, A. (2015). Uluslararası Göç ve Türkiye: Türkiye'deki Çocuk Göçmenler ve Sığınmacı Ailelere Tanınan Haklar ve Daha İyi Uygulamalar İçin Öneriler. *Akademik Bakış Dergisi*, (49), 475-493.
- Yusufzay, M. (2018, Aralık 3). twitter: <https://twitter.com/Malala> adresinden alındı
- Yusufzay, M., ve Lamb, C. (2017). *Ben, Malala* (7. b.). (Dü., i. E. Köksaldı ve Çev., D. Yılmaz,) İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Zengin, N. (2016). Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Milli Savaş Hikayelerinde Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkileri. *Savaş ve Edebiyat Sempozyumu*. Sakarya.

EKLER

EK 1

Tez İçinde Geçen Eserlerin İlk Baskılarının Yayınlanma Kronolojisi

1947	Anne Frank’ın Hatıra Defteri
1994	Zlata’nın Günlüğü
2002	Allah Mecbur Değil Ki
2004	Toprağımızın Kokusu
2013	Kurşunların Da Rengi Var
2014	Ben, Malala

EK 2

Eserlere Konu Olan Savaşların Kronolojisi

1942-1945 Nazi Yönetimi (Yahudilere karşı açılan savaş)/ Anne Frank'ın Hatıra Defteri

1946 İsrail-Filistin Savaşı (Devam etmektedir.)/ Toprağımızın Kokusu

1992-1995 Bosna Savaşı/ Kurşunların da Rengi Var, Zlata'nın Günlüğü

1993 Gerilla Savaşları (Libya, Sierra Leone)/ Allah Mecbur Değil ki

2002 Taliban Baskıları/ Ben, Malala